

National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

EX-A

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1945: 39
SOCIALDEPARTEMENTET

KOMMUNINDELNINGSKOMMITTÉN III

BILAGOR

TILL

KOMMUNINDELNINGSKOMMITTÉNS BETÄNKANDE MED FÖRSLAG TILL RIKTLINJER FÖR EN REVISION AV RIKETS INDELNING I BORGERLIGA PRIMÄRKOMMUNER

STOCKHOLM
1945

Statens offentliga utredningar 1945

Kronologisk förteckning

1. Betänkande med förslag till utlänningslag och lag angående omhändertagande av utlänning i anstalt eller förläggning. Norstedt. 169 s. **Ju.**
2. Betänkande med förslag till organisation av en luftfartsstyrelse m. m. Norstedt. 68 s. **K.**
3. Betänkande rörande särskilda åtgärder vid återförandet till civil verksamhet av till beredskapstjänstgöring inkallad personal. Hæggström. 74 s. **Fö.**
4. Betänkande angående den husliga utbildningen. Beckman. 167 s. **S.**
5. Betänkande med utredning och förslag angående yrkesutbildning av sjöfolk av manskapsgrad samt åtgärder till höjande av sjöfolkets allmänna och medborgerliga bildning. Idun. 370 s. **E.**
6. Utredning rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande. 7. Förslag till åtgärder för livsmedelsforskningens ordnande. Hæggström. 150 s. **H.**
7. Betänkande rörande Sveriges smalspåriga järnvägar. Del 1. Allmänna synpunkter. Idun. 109 s. **K.**
8. Betänkande rörande Sveriges smalspåriga järnvägar. Del 2. Blekingenätets järnvägar. Idun. 124 s. 1 pl. **K.**
9. Promemoria med förslag till arrendebestämmelser för kommunal jord. Marcus. 56 s. **Jo.**
10. Betänkande och förslag rörande effektivisering av skyddshemselevernas eftervård m. m. Marcus. 158 s. **S.**
11. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering. 8. Framställningar och utlåtanden från kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering. 2. Betänkande med förslag till vissa åtgärder i syfte att under depression stimulera avsättningen av varaktiga konsumtionsvaror m. m. Marcus. 153 s. **Fi.**
12. Investeringsutredningens betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1945/46 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. viij, 350 s. **Fi.**
13. Bilagor till investeringsutredningens betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1945/46 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. 83 s. **Fi.**
14. Socialpolitikens ekonomiska verkningar. Av C. Welinder. Beckman. 113 s. **S.**
15. Stadsplaneutredningen 1942. 3. Förslag till byggnadslag m. m. V. Petterson. 646 s. **Ju.**
16. Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 1. Hæggström. 208 s. **E.**
17. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 5. Tiden juli 1943—juni 1944. Idun. 484 s. **Fo.**
18. Normalbrandordning för städer, köpingar och municipalsamhällen. Norstedt. 21 s. **K.**
19. Normalbrandordning för landskommuner. Alternativ 1. För kommuner med bygdebrandförsvaret och skogsbrandförsvaret samordnade. Norstedt. 21 s. **K.**
20. Normalbrandordning för landskommuner. Alternativ 2. För kommuner, i vilka skogsbrandförsvaret ordnats för sig. Norstedt. 22 s. **K.**
21. Betänkande och förslag rörande upplysningsverksamhet om och inom försvaret. Katalog- o. Tidskriftstryck. 142 s. **Fö.**
22. Ungdomen och nöjeslivet. Ungdomsvårdskommitténs betänkande del 3. Hæggström. 372 s. **Ju.**
23. Socialvårdskommitténs betänkande. 10. Statistisk undersökning angående folkpensionärernas bostadsförhållanden m. m. Beckman. 108 s. **S.**
24. Betänkande angående grundpenningväsendet. Marcus. 64 s. **H.**
25. Betänkande och förslag angående statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet. Hæggström. 88 s. **E.**
26. Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkanden. Bilaga nr 1. Riktlinjer för skapande av socialväsendets forskningsorganisation. Av Hj. Cederström. Idun. xx, 296 s. 4 pl. **S.**
27. 1944 års uppbördsberednings betänkande med förslag till omläggning av uppbördsförfarandet. Marcus. 589 s. **Fi.**
28. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändringar av strafflagen för krigsmakten i vad den berör brott mot staten och allmänheten. Norstedt. 86 s. **Ju.**
29. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändrad lagstiftning om ämbetsbrott av präst. Norstedt. 26 s. **Ju.**
30. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering. 9. Framställningar och utlåtanden från kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering. 3. Betänkande angående den svenska handelspolitiken efter kriget m. m. Marcus. 124 s. **Fi.**
31. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering. 10. Sysselsättningsundersökningar. Marcus. 224 s. **Fi.**
32. Betänkande angående dyrortsgrupperingen. Hæggström. 400 s. **Fi.**
33. Betänkande angående yrkesutbildningen i Norrland. Sv. Tryckeri AB. 304 s. **Jo.**
34. Betänkande med förslag angående kommissionärsväsendet vid statens förvaltningsmyndigheter m. m. V. Petterson. 160 s. **S.**
35. 1944 års skattesakkunniga. 1. Betänkande med förslag angående vissa spörsmål på den allmänna kommunalbeskattningens område. V. Petterson. 231 s. **Fi.**
36. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering. 11. Framställningar och utlåtanden från kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering. 4. Betänkande angående vissa arbetsmarknadsfrågor m. m. Marcus. 91 s. **Fi.**
37. Betänkande angående revision av kommunala fondbildningslagen m. m. Hæggström. 80 s. **Fi.**
38. Kommunindelningskommittén. 2. Betänkande med förslag till riktlinjer för en revision av rikets indelning i borgerliga primärkommuner. Hæggström. 346 s. **S.**
39. Kommunindelningskommittén. 3. Bilagor till kommunindelningskommitténs betänkande med förslag till riktlinjer för en revision av rikets indelning i borgerliga primärkommuner. Hæggström. 124 s. **S.**

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1945: 39
SOCIALDEPARTEMENTET

KOMMUNINDELNINGSKOMMITTÉN III

BILAGOR

TILL

KOMMUNINDELNINGSKOMMITTÉNS BETÄNKANDE MED FÖRSLAG TILL RIKTLINJER FÖR EN REVISION AV RIKETS INDELNING I BORGERLIGA PRIMÄRKOMMUNER

STOCKHOLM 1945
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A. B.
452049

KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sid.

Bilaga 1. Undersökning rörande statens folkskoleinspektörers erfarenheter ifråga om större och mindre kommuners lämplighet som skoldistrikt ... 5

Kommitténs cirkulärskrivelse ... 5

Principiell inställning till frågan om stora eller små skoldistrikt ... 7

Betydelsen av centraliserade skolor och förbättrade skolformer ... 9

Skolskjutsar ... 14

Hinder för tillämpning av högre skolformer i småkommuner ... 17

Svårigheterna att ordna skolförhållandena i gränsområdena ... 18

Rationellt utnyttjande av lärarekrafter och skollokaler ... 21

Möjligheterna att centralisera undervisningen ... 22

Högre allmän standard och mera positivt intresse för skolväsendets utveckling i större skoldistrikt ... 24

Rekryteringen av läraretjänsterna ... 27

Skolväsendets ledning och överlärareinstitutionen ... 28

Förenklad administration m. m. ... 32

Skatteutjämning ... 32

Bilaga 2. Undersökning rörande statens fattigvårds- och barnavårdskonsulenters erfarenheter ifråga om större och mindre kommuners lämplighet såsom socialvårdskommuner ... 33

Kommitténs cirkulärskrivelse ... 33

Principiell inställning till frågan om små eller stora kommuner ... 35

Lämplig kommunstorlek med hänsyn till socialvården ... 36

Möjligheten att erhålla lämpliga förtroendemän ... 38

Betydelsen av intim personkännedom ... 39

Bristande erfarenhet i ärendenas handläggning ... 42

Den svaga ekonomien och dess konsekvenser (för utdebitering, standard, förebyggande socialvård, obehöriga åtgärder ifråga om hemortsrättsförvärv m. m.) 43

Särskilda uttalanden ifråga om barnavården ... 44

Fördelar och nackdelar av tjänstemannasystem ... 46

Anstaltsväsendet ... 48

Bilaga 3. Fattigvårds- och barnavårdskonsulenten G. Sjöbecks utlåtande efter en på särskilt uppdrag verkställd undersökning rörande handhavandet av socialvårdsärendena i ett antal kommuner av olika storleksgrader inom Göteborgs och Bohus, Älvsborgs och Värmlands län ... 53

Uppdragets omfattning ... 53

Kommunernas inställning till frågan om stora eller små kommuner ... 53

Möjligheterna att erhålla lämpliga förtroendemän ... 54

Arvode ... 55

Sid.

Bristande erfarenheter i ärendenas behandling 57
Det personliga momentet i socialvården 58
Förebyggande socialvårdsåtgärder i kommunerna 60
Den svaga ekonomien och dess konsekvenser 62
Angående tjänstemannasystemet 63
Anstaltsväsendet 65

Bilaga 4. Undersökning rörande länsnykterhetsnämndernas erfarenheter i fråga om större och mindre kommuners lämplighet att handhava nykterhetsvården 68

Kommitténs cirkulärskrivelse 68
Principiell inställning till frågan om stora eller små kommuner 69
Behovet av särskilda nykterhetsnämnder 71
Den bristande tillgången på lämpliga förtroendemän 72
Personliga och ekonomiska hänsyn som hämmande faktorer i nykterhetsarbetet 73
Bristande erfarenhet och rutin samt bristande förutsättningar i övrigt för ett effektivt nykterhetsvårdsarbete 74
Fördelar för nykterhetsarbetet av större kommuner 76
Betydelsen av de större avstånden och den större folkmängden 77
Lämplig kommunstorlek med hänsyn till nykterhetsarbetet 78

Bilaga 5. Undersökning rörande pensionsstyrelsens ombuds erfarenheter i fråga om större och mindre kommuners lämplighet som pensionsdistrikt 80

Kommitténs cirkulärskrivelse 80
Principiell inställning till frågan om små eller stora pensionsdistrikt 82
Frågan om lämplig storlek för pensionsdistrikt 85
Betydelsen av intim personkännedom 86
Möjligheten att erhålla lämpliga förtroendemän 90
Nämndernas bristande erfarenhet och bristande intresse samt beroende av ombudets biträde 91
Kostsamma och tidsödande resor för ombuden 96
Dröjsmål med ärendenas avgörande 98
Belägenheten att överföra fattigvårdsfall till folkpensioneringen 98
Tillämpning av invaliditetsförebyggande åtgärder m. m. 99

Bilaga 6. Undersökning rörande erfarenheterna inom ett antal medelstora och större kommuner av svårigheter och olägenheter för den kommunala förvaltningen till följd av den stora folkmängden och de stora avstånden 101

Bilaga 7. Handlingar rörande en av länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län på kommunindelningskommitténs begäran gjord provindelning av länet i borgerliga kommuner 110

Undersökning rörande statens folkskoleinspektörers erfarenheter i fråga om större och mindre kommuners lämplighet som skoldistrikt.

Kommunindelningskommittén har infordrat yttranden från statens samtliga folkskoleinspektörer rörande deras erfarenheter ifråga om större och mindre kommuners lämplighet såsom skoldistrikt genom en så lydande skrivelse:

»Till Statens samtliga folkskoleinspektörer.

Kommunindelningskommittén, som har till uppdrag att utreda frågan om åstadkommande av en mera rationell kommunal indelning, undersöker för närvarande vilka fördelar och nackdelar en sammanslagning av två eller flera mindre kommuner till en större skulle komma att medföra. Av mycket stort intresse i detta sammanhang är frågan, i vilken mån man genom en sammanslagning av mindre kommuner skulle kunna främja skolväsendets utveckling.

Förutsättningarna för skolväsendets ordnande äro väsentligt olikartade i olika kommuner. Skolväsendets standard beror av en mängd faktorer, icke endast geografiska och ekonomiska utan även rent personliga. Där det personliga intresset för skolväsendets utveckling varit livligt och de ekonomiska och geografiska förutsättningarna varit någorlunda goda, torde man även inom relativt små kommuner kunna uppvisa en mycket god skolstandard. Emellertid torde de små skoldistrikten i jämförelse med de större i många avseenden innebära påtagliga olägenheter, vilka förhindra eller försvåra en tidsenlig utveckling av skolväsendet.

Det har i den allmänna diskussionen anförts, *att* tillämpning av de högre skolformerna överhuvudtaget icke är möjlig i de alltför små skoldistrikten, *att* ordnandet av skolförhållanden i gränsområdena mellan de olika skoldistrikten ofta medför svårigheter, vilka skulle minskas om antalet skoldistrikt och därmed antalet gränser reducerades, *att* större skoldistrikt skulle ge möjligheter till ett mera rationellt utnyttjande av tillgängliga lärarekrafter och skollokaler vid uppkommande växlingar i barnantalet, *att* större skoldistrikt på många håll skulle möjliggöra förbättrade skolformer och billigare kostnader genom en centralisering av viss undervisning, särskilt för de högre klasserna och i synnerhet beträffande sjunde skolåret, fortsättningsskola, skolkök, och dylikt, *att* de mindre skoldistrikten ofta — på grund av att minsta utgift omedelbart återspeglas i utdebiteringen — visa mycket ringa förståelse för behov av tidsenliga lokaler, hygieniska anordningar, anskaffning av undervisningsmateriel, inköp av böcker för skolbibliotek m. m. dylikt, *att* de mindre distriktens skolor till följd av sina lägre skolformer och enklare materielutrustning, sämre bostadsförhållanden o. s. v. icke locka de mera kvalificerade lärarekrafterna, vilket medför en ytterligare sänkning av undervisningsstandarden, *att* en sammanslagning av kommuner till större skoldistrikt även på sådana håll, där nämnvärda fördelar icke skulle stå att vinna genom centralisering av undervisningen, likväl skulle verka stimulerande på skolväsendets utveckling, *att* de större ekonomiska resurserna skulle medföra en mera positiv inställning till skol-

väsendets intressen, *att* sammanslagningen skulle möjliggöra anställande av överlärare, mera sakkunnig och planmässig ledning, förenklad administration, utbyte mellan skolorna av gemensam dyrbarare undervisningsmateriel, gemensamma ambulerande bibliotek och dylikt.

För bedömandet av i vilken mån ovan refererade synpunkter i verkligheten äga fog för sig och vilka praktiska fördelar och eventuellt även nackdelar, som en sammanslagning av småkommunerna skulle kunna medföra i avseende å skolväsendet, skulle det för kommunindelningskommittén vara av stort värde att erhålla del av statens folkskoleinspektörers erfarenheter i dessa frågor. *Kommittén får därför anhålla om ett såvitt möjligt utförligt och med konkreta exempel och statistiska uppgifter belyst yttrande i ämnet före den 1 juni 1944.* Beträffande de län (Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs, Kristianstads, Uppsala och Västernorrlands), där provindelning verkställts, bör det av länsstyrelsen avgivna förslaget till ny indelning läggas till grund för bedömandet.

För norrlandslänen kan fråga om sammanslagning av småkommuner endast undantagsvis bli aktuell. Emellertid vore det för kommunindelningskommittén av stort intresse att erhålla del av de erfarenheter, som särskilt inom de nordligaste länen gjorts i fråga om skolskjutsar, skolhem och skolbarnsinackordering samt om möjligheterna att avhjälpa de olägenheter, som äro förenade med dessa utvägar att lösa glest befolkade bygders skolproblem. Kommittén förutsätter, att kommunikationsförhållandena efter krigets slut komma att genomgå en mycket snabb utveckling, varigenom avståndens betydelse kommer att väsentligt reduceras.

Yttrande emotses under adress Kommunindelningskommitténs sekreterare, Länsstyrelsen, *Vänersborg.*

Göteborg den 27 mars 1944.

För Kommunindelningskommittén:

MALTE JACOBSSON.
Ordf.

S. J. Nilsson.
Sekr.»

Yttranden ha inkommit från inspektörerna i samtliga 52 inspektionsområden i riket.

De inkomna yttrandena avspegla å ena sidan de växlande förhållandena inom de olika inspektionsområdena och å andra sidan folkskoleinspektörernas olika personliga uppfattning om vad som är att anse såsom fördel eller nackdel ur skolväsendets synpunkt samt om vilken betydelse man bör tillmäta de särskilda fördelarna och nackdelarna.

Vissa inspektörer inom norrlandsområdena ha i brist på erfarenhet rörande småkommuner helt underlåtit att yttra sig ifråga om fördelar och nackdelar av små och stora kommuner samt uteslutande meddelat sina erfarenheter i fråga om användningen av skolskjutsar samt inackordering av skolbarn i skolhem, arbetsstugor och enskilda hem. Andra inspektörer med uteslutande stora skoldistrikt ha belyst frågan genom att framhålla den snabba utveckling av skolväsendet, som inom inspektionsområdet kunnat åstadkommas tack vare de stora skoldistrikten.

Principiell inställning till frågan om stora eller små skoldistrikt.

De flesta inspektörerna anse, att de större skoldistrikten medföra klara fördelar framför de små distrikten. Från flera håll framhålles samtidigt, att man därav icke får draga den slutsatsen, att skolväsendet i alla små kommuner är illa ordnat och i alla större kommuner väl ordnat. Det finns många undantag i båda riktningarna, oftast beroende på de ledande personernas inom orten inställning till skolväsendet.

I regel bekräftas, att de i den allmänna diskussionen enligt ovan anförda synpunkterna äga fog för sig. Dock fästes olika avseenden vid de särskilda synpunkterna. Närmare redogörelse för ställningstagandet till detaljspörsmålen lämnas här nedan. I huvudfrågan uttalas endast undantagsvis den uppfattningen, att en sammanslagning av de små skoldistrikten till större förvaltningsområden skulle vara utan betydelse för skolväsendet eller att nackdelarna skulle överväga fördelarna.

Folkskoleinspektören i Hallands södra inspektionsområde anför: »Som allmänt omdöme skulle jag vilja säga, att en sammanslagning av mindre kommuner till större icke kommer att för skolväsendet medföra någon väsentlig skillnad mot nu. Skall alltså en ändrad kommunindelning komma till stånd, måste detta ske ur andra synpunkter än skolväsendets. Några nackdelar av en sammanslagning tror jag å andra sidan icke på.»

Folkskoleinspektören i Skaraborgs södra inspektionsområde anser en ny kommunindelning vara utan intresse ur besparingssynpunkt. Han anför:

»Tillämpning av högre skolformer å landsbygden förutsätter i regel nya skolanläggningar och centraliseringsåtgärder, allt med betydande kostnader, varvid tilllika nedlagda skolors lokaler komme att stå utan användning. — På mycket få undantag när äro numera skolornas lokala förhållanden i de små skoldistrikten goda. Materielutrustningen är i allmänhet tillfredsställande. Ej ens 10 procent av skolorna sakna skolbibliotek. Högre och lägre eller bättre och sämre skolformer äro endast relativa begrepp. — Även de små skoldistrikten inom inspektionsområdet hava i regel god administrativ ledning. Undantagen härifrån äro ytterst få och enligt min uppfattning icke beroende på skoldistriktets litenhet.»

Folkskoleinspektören ifrågasätter emellertid vissa förändringar i den gällande kommunindelningen:

»Ur folkskoleväsendets synpunkt vore det enligt min uppfattning av värde, om antingen Habo (3 049 inv.), Gustav Adolf (1 146 inv.) och Nykyrka (1 140 inv.) bildade en kommun eller ock att den s. k. Mullsjödelen av Habo tillades Nykyrka. Nu gå nämligen skolskjutsar *från* Habo sockens Mullsjödel till närmaste skola i Habo, medan samtidigt barn från ett av Sandhems (1 620 inv.) skolområden med skolskjutsar föras *till* skolorna i Mullsjö (= Nykyrka), vilket torde av sig självt försvinna, därest en för Mullsjöorten lämplig kommunindelning åstadkommes. Till Flobydistriktet synes böra föras Hällestads socken av Älvsborgs län, vilken tillhör Floby pastorat.»

Folkskoleinspektören i Västmanlands västra inspektionsområde »hyser ingen tvekan om, att sammanslagning av mindre skoldistrikt skulle komma att bidraga till en mera kvalificerad lokal skolledning, varigenom även en önskvärd förbättring av skoladministrationen i distrikten skulle uppnås», men finner anledning till invänd-

ningar mot övriga anförda synpunkter på fördelarna av större skoldistrikt. Han anser därför »de fördelar ur skolväsendets synpunkt, som kunna tänkas uppstå genom en ändrad skoldistriktsindelning inom detta inspektionsområde, näppeligen kunna uppväga de många och stora nackdelar, som en rubbning av nu bestående förhållanden kommer att medföra.»

Folkskoleinspektören i Nordsmålands östra inspektionsområde anför:

»Såsom en sammanfattning av mitt omdöme i förevarande fråga vill jag uttala, att folkskoleväsendets intressen knappast kunna motivera ett så starkt ingrepp som en tvångsreglering av den kommunala gränsdragningen. Men om en dylik åtgärd anses motiverad av andra viktiga samhälleliga behov, bör även folkskoleväsendet kunna hämta åtskilliga fördelar av en dylik åtgärd.»

Norrlandsområdena omfatta i regel uteslutande mycket vidsträckta kommuner med relativt stor folkmängd. Endast undantagsvis förekomma kommuner med så liten folkmängd, att förening med angränsande kommun kan ifrågasättas.

»Inom Västerbottens södra inspektionsområde,» skriver därvarande folkskoleinspektör, »finnes en del mindre kommuner men om dessa skulle tänkas sammanslagna med annan kommun, kan detta knappast tänkas föra med sig förbättring av skolväsendet.»

Folkskoleinspektören i Jämtlands norra inspektionsområde anser, att några påtagliga fördelar icke stå att vinna, enär det minsta distriktet »med två skolor av andra B-formen redan har överlärare och håller måttet i fråga om lokaler för folkskolan, tjänstebostäder, materiel m. m.»

Folkskoleinspektörerna i Gästriklands, Hälsinglands södra, Hälsinglands norra, Medelpads och Jämtlands södra inspektionsområden föreslå däremot sammanslagning av vissa inom respektive områden förefintliga mindre kommuner.

Det övervägande antalet folkskoleinspektörer intaga med växlande motivering en klart positiv inställning till frågan om större skoldistrikt. Man betonar att »mycket vore att vinna både ur pedagogisk och ur ekonomisk synpunkt» (Västmanlands östra, Älvsborgs södra m. fl.), att »fördelarna vida överväga nackdelarna» (Hallands norra m. fl.), att »skolväsendets utveckling skulle främjas» (Dalslands, Värmlands mellersta m. fl.) och att »en sammanslagning av de små kommunerna till större måste ur skolväsendets synpunkt anses högeligen önskvärt» (Stockholmstraktens, Roslagens m. fl.). Folkskoleinspektören i Skaraborgs norra inspektionsområde anser i motsats till sin kollega i Skaraborgs södra inspektionsområde (jämför ovan), att »de små skoldistrikten utan tvekan innebära stora olägenheter och utgöra väsentliga hinder för folkskoleväsendets rationella ordnande» och att en »sammanslagning av de mindre primärkommunerna är en angelägenhet av allra största betydelse för skolväsendets utveckling». Folkskoleinspektören i Närkes inspektionsområde anför: »Jag vill kraftigt understryka alla dessa synpunkter (som anförts i den allmänna diskussionen, jämför ovan) och ivrigt betona, att jag anser det i många fall vara ett livsvillkor för skolväsendets ändamålsenliga utveckling, att de små skoldistrikten sammanföras till större enheter.» Inspektören i Nordsmålands mellersta inspektionsområde finner »behovet av sammanslagning påtagligt i ett flertal fall». Många yttranden innehålla direkta förslag om sammanslagning av ett större eller mindre antal kommuner inom respektive inspektionsområden. Inspektören i Södermanlands mellersta inspektionsområde, som jämväl har erfarenhet från tidigare tjänstgöring i Norrbottens mellersta inspektionsområde,

anser det »så tydligt och uppenbart, att skolväsendet kan i alla avseenden ordnas på ett ändamålsenligare och mera ekonomiskt sätt i större distrikt än i mindre att därom knappast någonting behöver sägas». Inspektören i Södermanlands mellersta anser en »konsolidering på skolväsendets område nödvändig för framtiden». Inspektören i Östergötlands östra framhåller, att inom hans inspektionsområde »med dess många och små skoldistrikt är en ändrad kommunindelning att betrakta såsom alldeles nödvändig».

Folkskoleinspektören i Nordskånes västra inspektionsområde anför: »Den som i likhet med undertecknad haft sin verksamhet som folkskoleinspektör förlagd dels till ett område med få och mycket stora skoldistrikt (Norrbottens södra, 7 distrikt), dels till ett område med många små skoldistrikt (Nordskånes västra, 81 skoldistrikt), måste utan tvivel komma till livlig och stadfästad övertygelse om att det förstnämnda slaget av kommunindelning är från skolsynpunkt avgjort att föredraga. Förhållandena i övrigt äro visserligen icke heller likartade uti nämnda två områden, skillnader i befolkningstäthet och struktur i övrigt äro stora. Men detta blott bidrar till stärkandet av denna övertygelse. Ty vad som i skolorganisatoriskt hänseende kan genomföras i ett glest befolkat område med dåliga kommunikationsmöjligheter, det borde i tätbygder ha kunnat på hundra år överträffas i vidare mån än som skett, om icke något konstitutionellt fel i grunden förelegat. De trånga och till nu strängt uppdragna skoldistriktsgränserna representera enligt min mening ett sådant konstitutionellt fel. Det är på tiden, att det undanröjes.»

Folkskoleinspektören i Dalarnes södra inspektionsområde framhåller som exempel på skolväsendets bättre utvecklingsmöjligheter i de stora skoldistrikten bland annat, att skolläkar- och skoltandvård är tillfredsställande ordnad i alla distrikt. Han anför: »Bebyggelsen är i stor utsträckning fördelad på långt från varandra belägna byar, av vilka en del äro stora, en del ödebygdsbyar nu snart avfolkade. Det är alldeles uppenbart, att det skulle ha inneburit nästan oöverkomliga svårigheter, om t. ex. varje medelstor by bildat en kommun eller ett skoldistrikt. Nu sker en ekonomisk utjämning, som i särskilt hög grad kommer de fattigare byarna till godo.»

Folkskoleinspektören i Norrbottens norra inspektionsområde anför: »Erfarenheterna från detta inspektionsområde bestyrka att förbättringar i skolornas organisation lättare genomföras inom ett stort skoldistrikt».

Som huvudmotivering för övergång till stora skoldistrikt åberopas i regel icke de större möjligheterna till centralisering av skolorna och därmed följande möjligheter till förbättring av skolformerna. Tvärtom framhåller man från många håll, att möjligheterna till centralisering av skolorna inom inspektionsområdet icke skulle nämnvärt förbättras genom sammanslagning av kommunerna men att en sammanslagning likväl skulle medföra väsentliga fördelar i andra avseenden.

Betydelsen av centraliserade skolor och förbättrade skolformer.

Uppfattningen om vilka fördelar, som stå att vinna genom centralisering, och i vilken omfattning en centralisering med hänsyn till pedagogiska, ekonomiska och psykologiska synpunkter är önskvärd och genomförbar, växlar.

Folkskoleinspektören i Södermanlands västra inspektionsområde, åberopar sina erfarenheter från en åtta månaders studieresa i U. S. A. och hänvisar till en yttrandet bifogad år 1931 tryckt skrift »Skolväsendets centralisering i Förenta staterna,» ur vilken här citeras följande. »Det var städerna som först började att sammansluta sitt skolväsen, men det skedde så tidigt, att det numera knappast faller någon in att betrakta deras skolor som centraliserade. På landsbygden däremot har det gått mera långsamt att enhetligt organisera skolväsendet, om man undantar vissa landsdelar, där en tidig och betydande avfolkning gjort ett snabbare förfarande oundvikligt. Men på det hela taget har skolväsendets utveckling på den amerikanska landsbygden visat, att centraliseringen är och måste vara en långsam anpassningsprocess. Det tar lång tid att övervinna de lokala fördomarna mot en sammanslutning, och det tar tid att vinna både föräldrar, barn och lärare för ett sådant företag, även om det skulle vara förenat med aldrig så stora fördelar. — Fördelarna för landsbygden av ett enhetligt och därmed bättre organiserat skolväsen anses vara i huvudsak följande. 1. Landsbarnen ha genom skolornas centralisering i många fall kunnat beredas samma undervisnings- och uppfostringsförmåner som städernas ungdom. Det har blivit mera individualiserat arbete, större möjligheter för barnen till specialutbildning för därtill särskilt skickade lärare, mera tävlan, intresse och entusiasm i skolorna, bättre fysisk fostran genom gymnastik, lek och idrott. Därtill har det blivit mera av social uppfostran och ett bättre tillvaratagande av fritiden tack vare centralskolornas större möjligheter att kunna sätta i gång föreningar och klubbar av allehanda slag. Andra fördelar, såsom t. ex. läkarvård, tandvård och utspisning ha därigenom kunnat komma även landsbarnen till del. Det har för övrigt blivit bättre hygieniska förhållanden vid skolorna, och tack vare ett övervakat skolskjutssystem har det blivit möjligt för barnen att komma till och från skolan både mera punktligt och i bättre kondition. 2. Landsbygdens lärare ha genom centraliseringen fått bättre arbetsförhållanden i bättre skolformer och större möjligheter att specialisera sig på det eller de ämnen, som bäst motsvara vars och ens anlag och intresse. Centralskolornas lärare äro i likhet med städernas bättre avlönade, liksom det också brukar vara bättre bostäder och bättre levnadsförhållanden i övrigt vid sådana skolor. 3. Landskommunerna kunna lättare bära utgifterna för skolväsendet, därigenom att beskattningsområdena genom en centralisering bli större. Både uppfostringsmöjligheter och skattetryck bli mera rättvist och jämt fördelade. Det är mera ekonomi att investera kapital i ett enda stort skolföretag än i många små och spridda. Det möjliggör en mera förnuftig hushållning med både mänskliga och materiella resurser. 4. Landsbygden i det hela har genom ett enhetligt och bättre organiserat skolväsen blivit mera tilldragande för önskvärda befolkningselement. I många fall har en sådan förbättring medfört en ökad och mer stadigvarande utflyttning av stadsbor till landet, och i varje fall ha de bättre skolorna minskat landsbefolkningens inflyttning till städerna för uppfostringsmöjligheternas skull.»

Folkskoleinspektören i Tornedalens inspektionsområde framhåller, att avsevärda besparingar kunnat göras genom centraliseringen inom området för både stat och kommun. Beträffande de pedagogiska synpunkterna anför han följande: »Genom de omnämnda centraliseringsåtgärderna kan man givetvis bereda barn från de mindre byarna tillfälle att erhålla undervisning i folkskolor av bättre form, i regel

i skolor av A- eller B1-formen. Beträffande sjunde klassens lärjungar innebär detta en verkligt betydande förmån. Undervisningsresultatet blir givetvis bättre i A- och B1-skolor än i svagare skolformer även med hänsyn till övriga folkskoleklasser. Ur uppfostringssynpunkt däremot äro de mindre folkskolorna och överhuvudtaget skolor med ringa barnantal i regel avgjort bättre än de större skolorna med stora lärareavdelningar. Under ledning av en god och skicklig lärare eller lärarinna kan såväl undervisning som uppfostran av lärjungarna i en liten skola bli mera personlighetsfrämjande än i en skola med stort lärjungeantal, varjämte kontakten mellan skola och hem oftast är god och levande i en liten by, till gagn för skolans uppfostrande verksamhet. Av denna viktiga anledning bör man enligt min mening försvara de små skolornas existens.»

Folkskoleinspektören i Nordsmålands mellersta inspektionsområde anför: »De högre skolformerna höra tätorterna till, och deras frekvens kan knappast bli nämnvärt större vid sammanslagning, så vitt man ej tillgriper en mera omfattande centralisering med hjälp av skolskjutsar. De »högre» skolformernas företräden ligga emellertid ej på det pedagogiska området, åtminstone ej om A- och B1-avdelningarna enligt besparingsförfattningen hållas vid 35-talet barn. I dessa skolor blir det så lätt för läraren att driva den vanliga slentrianmässiga klassundervisningen, att han sällan kommer på tanken att för barnens skull ordna arbetet på annat sätt. Under sådana förhållanden erbjuda de flerklassiga skolorna med litet eller i varje fall måttligt barnantal (upp till 20) de bästa betingelserna för lärare, som vilja och kunna begagna individualiserande arbetsformer i stället för den ointressanta och stundom förslöande klassundervisningen.»

Folkskoleinspektören i Dalslands inspektionsområde anför: »I den allmänna diskussionen om hithörande spörsmål överdrives ofta betydelsen av skolformerna. — Lyckligtvis ger erfarenheten vid handen att undervisningen i väl utrustade och skötta B2-skolor ger fullgoda resultat, som i många fall kunna befinnas jämförliga med A-skolans. Skickliga lärare uppnå även i skolor av B3-form förvånande goda undervisningsresultat. Det finns enligt min mening icke anledning att centralisera skolväsendet så starkt, att man i syfte att bereda barnen undervisning i »högre» skolformer nedlägger skolor av andra B-formen. Vad beträffar B3- och D1-formerna kan sägas att dessa skolformer, som äro relativt svårskötta, dessutom medföra den betydande nackdelen att intagning av nybörjare äger rum endast vartannat år. Nämnda skolformer kunna därför betraktas såsom mindre önskvärda, men dylika skolor äro ofta så avsides belägna, att de på grund därav i det längsta måste bibehållas.»

Folkskoleinspektören i Skaraborgs södra inspektionsområde anför: »Högre och lägre eller bättre och sämre skolformer äro endast relativa begrepp. B2- och B3-skolor med måttligt barnantal nå minst lika goda resultat som A- och B1-skolor med barnrika avdelningar. Ju mer skolväsendet centraliseras desto hårdare bli läraravdelningarna i de »högre» skolformerna belastade. — Vidare må bemärkas, att värdesättningen av olika skolor i sak bestämmes av hurudana lärare skolorna ha. Jag har icke funnit, att lärare i de s. k. lägre skolformerna inom inspektionsområdet, B2- och B3-skolor, skulle vara underlägsna kollegorna i de s. k. högre skolformerna vare sig i att undervisa eller att fostra.»

Folkskoleinspektören i Bohusläns inspektionsområde anför: »Det är självklart att A-formen ger *större möjligheter* i alla avseenden än de flerklassiga skolorna. Men å andra sidan har jag för min del ej funnit, att arbetsresultatet i skolor av exv. andra B-formen behöver stå efter, vad man kan uppnå i de s. k. högre skolformerna. Dock synes det mig obestridligt, att åtskilligt vore att vinna, om sjunde klassen (och åttonde, när denna kommer) kunde sammanföras till särskilda lärar-avdelningar. Inom de nuvarande små skoldistrikten går ju detta inte för sig.»

I övriga yttranden beröres ej frågan om de olika skolformernas särskilda förtjänster och nackdelar direkt. Man utgår ifrån att en högre skolform är en eftersträvansvärd bättre skolform och framhåller att skolor av högre form i regel äro bättre utrustade såväl i fråga om lokaler, undervisningsmateriel och lärarekrafter som i fråga om socialpedagogiska anordningar av olika slag.

Att de ökade möjligheterna till centralisering även av de folkskoleinspektörer, som anse de högre skolformerna eftersträvansvärda, i regel tillmätas en ringa betydelse i jämförelse med övriga anförda motiv för bildande av större skoldistrikt, torde i viss mån bero på de nuvarande svårigheterna att anordna skolskjutsar till rimliga kostnader och kanske också i många fall på en principiell motvilja mot skolskjutsar. Härom anföres mera nedan.

I ännu högre grad torde dock den försiktiga inställningen till centraliseringen bero på det starka motstånd mot indragning av de spridda skolorna, som kommit till uttryck i den allmänna opinionen parallellt med kravet på förbättrade skolor för landsbygden.

Folkskoleinspektören i Bohusläns inspektionsområde berör skolornas kulturella betydelse för bygden men anser uppenbarligen, att de spridda skolorna skola vara utrustade med lokaler för gymnastik och skolkök samt i övrigt moderna, när han anför: »Det är klart att en genomförd centralisering av skolväsendet skulle medföra en besparing särskilt beträffande specialsalar för undervisningen, såsom gymnastikrum, skolkök etc. Men för min del kan jag ej finna det lämpligt att beröva de spridda bygderna den tillgång till gymnastik, samling o. s. v., som lokalerna i en modern skola kan erbjuda. Rätt utnyttjade torde dessa spridda skolor ha en kulturell betydelse, som inte kan mätas med pengar. Som önskemål borde i varje fall stå att skolan kunde bliva samlingsplats och hem för bildningsarbetet i de skilda bygderna, vilket förhållande ock i någon mån borde kunna motverka flykten från landsbygden.»

Vissa folkskoleinspektörer antyda, att den allmänna inställningen till centraliseringen kan komma att förändras.

Folkskoleinspektören i Sydskånes inspektionsområde anför: »Denna fråga sammanhänger intimt med den inställning till en centralisering av skolväsendet, som inom en framtid kommer att råda. Vill man sätta in skolskjutsar och skapa centralisering, då är det uppenbart, att ett sammanförande av mindre skoldistrikt till större, kommer att möjliggöra en dylik strävan. Anser man å andra sidan, att de små skolorna äro av avgörande betydelse för bygden och därför oumbärliga, blir en sammanslagning av skoldistrikten av mindre betydelse, helst som skolväsendets centralisering inom de nuvarande distriktens gränser ännu ej blivit till fullo genomförd.»

Frågan om centralisering kan komma att påverkas av befolkningsförhållandena. Folkskoleinspektören i Värmlands mellersta inspektionsområde anför: »Huruvida en längre driven centralisering av folkskoleväsendet framdeles kan genomföras, är under nu rådande förhållanden ej möjligt att förutse. Stode de höga skjutskostnaderna icke hindrande i vägen och vore tillgången på för här ifrågavarande skjutsar erforderliga motorfordon större, skulle även vid nuvarande kommunindelning ytterligare centralisering kunna ske, därest den bättre skolform, som därigenom erhölles, ansåges uppväga de nackdelar, som i vanliga fall från allmänhetens sida framhållas, då sådan åtgärd är påtänkt. Det kan emellertid ej anses vara uteslutet, att en sådan förändring i befolkningsfördelningen framdeles kommer att äga rum, att en erforderlig rationalisering av folk- och fortsättningsskoleväsendet kan ske endast under förutsättning av i allmänhet större kommunala enheter än de nuvarande.»

Någon mera allmän förståelse för rationaliseringsproblemen torde icke vara möjlig, så länge kommungränserna hindra ett förutsättningslöst bedömande av förhållandena. Folkskoleinspektören i Stockholmstraktens inspektionsområde anför: »De förenklingar, som skulle kunna göras, hindras ofta av de kommunala gränserna och av oviljan hos de olika skoldistrikten att samarbeta med andra. Hellre dras man med nästan vilka olägenheter som helst än att låta sina barn gå i skola i en grannkommun.» Folkskoleinspektören i Gotlands inspektionsområde anför: »Då de många skoldistrikten inom detta inspektionsområde nu börja skymta en ljusning för sina skolbyggnadsfrågor, undrar man, om det är rationellt att bygga en mängd små skolhus med lärarbostäder 4 à 5 km från varandra för att barnen skola kunna få sämsta möjliga skolformer, emedan sockengränsen är en oöverstiglig mur.»

Inom norrlandslänen har på de flesta håll en mycket genomgripande centralisering redan skett, varigenom en avsevärd förbättring av skolformerna kunnat uppnås. Tusentals barn, som tidigare varit hänvisade till skolor av B3, D1 och D3-form, undervisas numera tack vare centraliseringen i skolor av högre former.

Folkskoleinspektören i Norrbottens mellersta inspektionsområde anför: »Alla organisationsändringar ha kunnat genomföras med de lokala skolstyrelsernas villiga bistånd och praktiskt taget överallt med befolkningens gillande. Att så kunnat ske torde i mycket hög grad bero därpå, att skoldistrikten äro stora. Folkskolestyrelserna ha ofta att ta ställning till tämligen omfattande och vidlyftiga skolorganisationsproblem, och de få härigenom bättre perspektiv över frågorna och lära sig samtidigt att se problemen i stort, vilket måste ha väsentligt värde vid bedömandet av hithörande spörsmål.» Folkskoleinspektören i Norrbottens norra inspektionsområde anför: »I detta sammanhang önskar jag nämna, eftersom en stark opinion mot skolindragning för närvarande gör sig gällande, att föräldrarna inom en del av detta inspektionsområde enhälligt krävt de mindre folkskolornas avskaffande under hänvisning dels till den icke fullgoda undervisningen, barnen få åtnjuta, dels till vartannatårsintagningen, som fördröjer deras skolgång».

Många anförda exempel på långtgående samarbete mellan mindre kommuner synas också tyda på att praktiska skäl alltmer undanträngа de känslobetonade lokalpatriotiska synpunkterna. Ytterligare uttalanden i fråga om centraliseringen

och särskilt rörande behovet av centraliserad undervisning i de högre klasserna och fortsättningsskolan anföras nedan sid. 22 o. f.

Skolskjutsar.

På grund av den spridda bebyggelsen och de stora avstånden mellan byarna kan centralisering av skolväsendet och förbättring av skolformerna endast i relativt liten utsträckning ske utan anlitande av skolskjutsar. — I norrlandslänen, där skolskjutsar eller skolbarnsinackordering varit absolut nödvändiga för att överhuvudtaget kunna bereda barn från avsides belägna byar och lägenheter tillfälle till skolundervisning, har man numera i mycket stor utsträckning insatt skolskjutsar för att centralisera skolorna och förbättra skolformerna. Även i övriga delar av landet ha skolskjutsar visserligen blivit allt vanligare men systemet med skolskjutsar kan knappast anses ha slagit igenom. Man betraktar dem alltjämt såsom en nödfallsutväg, som man ej gärna tillgriper. Av vissa yttranden synes framgå, att man sätter gränsen för möjlig centralisering vid den punkt, där skolskjutsar skulle bli erforderliga. Av åtskilliga yttranden framgår, att användningen av skolskjutsar är förbunden med olägenheter i olika avseenden. I flera yttranden påvisas emellertid, att olägenheterna, vilka delvis sammanhänga med kristidsförhållandena, genom lämplig organisation kunna avhjälpas eller väsentligt minskas och att systemet med skolskjutsar på många håll fungerar utan anmärkning.

Folkskoleinspektören i Västmanlands östra inspektionsområde anför: »Den vinst, som man får av bättre skolformer genom centralisering, motväges av de olägenheter, som uppkomma för skolbarnen genom längre och besvärligare skolvägar. — Skolskjutsarna utgöra givetvis en utväg, men sådana torde icke vara att räkna med i sådana fall, då skjutskostnaden skulle uppgå till, eller i det närmaste uppgå till, vad det kostar att årligen avlöna lärare och underhålla skollokaler. Därjämte har man ju att räkna jämväl med den olägenheten, då både småskolbarn och folkskolbarn äro beroende av samma skjutsar, att avdelningarna sluta sin skolgång å skilda tider, varför småskolbarnen få vänta på de äldre.»

Angående erfarenheterna av skolskjutsar berättar folkskoleinspektören i Gästriklands inspektionsområde följande: »Skolskjutsar anordnas i 14 av de 17 skoldistrikten. Skjutskostnaderna uppgingo för sistförflutna läsår till 41 968 kronor, av vilket belopp staten betalade 8/10. Antalet skjutsade barn var 270. Dagligen kördes 375 km tillsammans. Genom skolskjutsarna inbesparades c:a 25 läraravdelningar. Vid införande av skolskjuts förekommer det ofta, att målsmännen protestera.

Så snart skjutsarna pågått en liten tid tystna klagomålen, och tydligen blir man nöjd, i varje fall finner man sig med jämnmod i sitt öde. Endast skolor av B3 och D1 ha nedlagts för skolväsendets centralisering med undantag för två fall, där B2-skola nedlagts. Endast i Järbo skoldistrikt har en grundligare centralisering skett, där fanns för några år sedan 5 skolor, nu finns endast 2, en av A-form och en av B1-form. En försiktigt anordnad centralisering synes mig lämplig, den bör helst utföras medelst skjuts, och alltför genomgripande centralisering bör undvikas.»

Folkskoleinspektören i Dalarnes östra inspektionsområde omnämner, att inom hans distrikt 70 läraretjänster kunnat indragas såsom en följd av centralisering förmedelst skolskjutsar, därav 50 tjänster inom småskolan. Några nackdelar av skolskjutsarna omnämner han icke.

Folkskoleinspektören i Dalarnes norra inspektionsområde framhåller att alltför stor centralisering på glest bebyggda platser medför stora olägenheter: »Barnen bliva vid långa skolskjutsar jäktade och uttröttade, varför det kan ifrågasättas, om resultatet av undervisningen skulle bliva något bättre, än om barnen i lugn och ro finge arbeta i en skola i närheten av hemmet, även om den vore av något lägre skolform.»

Folkskoleinspektören i Ångermanlands södra inspektionsområde anför: »Erfarenheterna från skolskjutsar äro de bästa. Flera skolor med ringa barnantal ha indragits. Barnen äro glada över bil- och omnibusskjutsarna. För att de inte skola nödgas stå på vägkanten och frysa i väntan på bilen eller bussen, pläga de gå skjutsen till mötes. Härigenom vinna de nöjet att få en längre skjuts. Skjuts efter häst med särskilt anordnade kurslädar förekomma även. Dock kan undantagsvis höras missnöje från föräldrahåll. Man kan ju inte göra alla till lags.»

Folkskoleinspektören i Jämtlands södra inspektionsområde framhåller, att svårigheterna varit särskilt starkt framträdande under kristiden och anför: »Den entusiasm, med vilken skjutsanordningarna först mottogos både av föräldrar och skolmyndigheter, är i stor utsträckning borta. Det synes lämpligt att i största möjliga utsträckning söka bibehålla de glest befolkade bygdernas skolor och att icke ordna skolskjutsar enbart för att vinna en bättre skolform.»

Folkskoleinspektören i Jämtlands norra inspektionsområde belyser olägenheterna men anvisar även metoder att avhjälpa desamma: »Olägenheterna äro allmänt kända. Barnen måste gå tidigt hemifrån på morgonen och komma sent hem, avstånden från hemmet till skjutshållplatsen kunna vara betydande och vägen dit dålig, väntan vid hållplatsen kan någon gång bli lång och vid dålig väderlek särskilt påfrestande, vid skjuts med häst ha barnen stundom icke tillräckligt skydd mot kyla, regn och blåst, utrymmet för varje barn i trafikbuss och bil är ofta otillräckligt. För småskolbarnen, som för övrigt lida mest av de flesta olägenheterna, tillkommer dessutom, att de i regel måste vänta på skjuts på middagarna, emedan de sluta skolan tidigare än barnen på folkskolestadiet. Vid samtal om skolskjutsarna med målsmän framhålles alltid denna senare olägenhet som särskilt besvärlig. Nämnda olägenheter kunna avhjälpas eller åtminstone mildras genom särskilda åtgärder. Genom att endast undantagsvis insätta skjutsar på längre sträckor än en mil och endast använda motorfordon skulle färderna i allmänhet, särskilt sedan normala trafikförhållanden åter inträtt, taga måttlig tid i anspråk. På vissa platser skulle måhända regn- och vindskydd vara till nytta. Småskolbarnens väntetid på middagarna kan minskas genom att deras raster göras något längre än de större barnens. Det kunde också övervägas att fördela deras undervisningstid per vecka på fem dagar. I skolor av b-formen skulle i så fall de båda klasserna ha ledigt växelvis en dag i veckan. Med en vilodag mitt i veckan skulle antagligen skoldagen även för dessa barn utan våda kunna utsträckas till fem timmar. Frågan kunde också lösas med hjälp av extra skjutsar, vilket dock skulle medföra kostnader.

Extraskjutsar borde i alla händelser anlitas, då skjutsen blir försenad på grund av de äldre barnens eftermiddagslektioner.»

Folkskoleinspektören i Västerbottens södra inspektionsområde rapporterar: »Det har under de sista åren gått oväntat bra med skolskjutsar. Generellt klagas på desamma för den väntan, som barnen tvingas till ute på vägarna på morgnarna framför allt. Åtskilligt är här överdrift. I många fall skulle eventuell väntetid förkortas eller helt utebliva, om hemmen inte tilläte barnen att lämna hemmet onödigt tidigt.»

Folkskoleinspektören i Västerbottens mellersta inspektionsområde rapporterar, »att skolskjutsarna i regel slagit väl ut. Olägenheterna ha överdrivits mycket i kampen för bibehållandet av även den mest primitiva mindre folkskolan med ett barnantal ned mot 5. Personligen har jag bland skjutsade barn, som både haft lång skjuts och dessutom ett gott stycke till bilvägen, hört efter vad de tyckt om skjutsen och alltid fått till svar, att den var bra. Ej heller ha lärarna funnit, att skjutsen varit till men för barnens hälsa. Att det även här gäller en verksamhet av stor omfattning framgår av att under det nämnda läsåret 991 barn erhöllo skolskjuts för en kostnad av 181 536 kronor.»

Folkskoleinspektören i Norrbottens mellersta inspektionsområde anför: »De verksammaste medlen för skolväsendets rationalisering och förbilligande utgöra otvivelaktigt skolskjutsar och skolbarnsinackordering. — Motortrafikens och särskilt vägnätets utveckling och förbättring äro de faktorer, som möjliggjort användningen av skolskjutsar i centraliseringssyfte. — Genom skolskjutsarna ha i många fall skolformer kunnat förbättras eller bevaras. I regel ha de skjutsade barnen erhållit undervisning i goda folkskolor, vilket eljest icke blivit fallet. De ha härigenom blivit delaktiga icke blott av en bättre undervisning utan även av de sociala och socialpedagogiska välfärdsanordningar, som i allmänhet bättre kunna tillgodoses i en större skolenhet. — Skolskjutsarnas lyckliga genomförande fordrar en mycket god och planmässig organisation samt systematiskt övervakande. Härför erfordras så stora skoldistrikt att en överlärare kan tillsättas, vilken bland annat även finge inneha ledningen och kontrollen av skolskjutsarna. Säkerligen skulle härigenom skjutsarna bli billigare och därtill i större utsträckning än vad nu är fallet vinna allmänhetens fulla bevågenhet. De skolvägar, som barnen eljest utan skolskjutsar få gå till fots till skolan, ha i övervägande antalet fall förkortats. — Barnen få ibland vänta på skolskjutsen vid uppsamlingsställena. Men denna olägenhet beror oftast på bristande punktlighet hos vederbörande chaufför, i vissa fall på dålig tidskontroll från föräldrarnas sida. — Ett större antal barn bli tvungna att leva på matsäck. Med skolbarnsbespisningens ökade omfattning reduceras dock denna olägenhet helt och hållet. — Småskolebarnen få för lång skoldag. De få ofta vänta på hemskjutsen en timme och de två slöjddagarna 3 timmar. Genom ändamålsenlig organisation av undervisningen är det möjligt att i någon mån minska väntetiden. Elimineringen av nu nämnda olägenhet kräver, att i de fall, där småskolebarnen icke ha särskild skjuts, särskild sådan anordnas för dem åtminstone de två dagar i veckan, då folkskolebarnen ha slöjd. Sammanfattning: Skolskjutsarna rätt organiserade och väl övervakade medföra betydande fördelar icke blott för skolväsendet i allmänhet utan även för de barn, som erhålla

skolskjuts. De med skolskjutsarna förenade nackdelarna kunna genom lämpliga anordningar väsentligt reduceras.»

Folkskoleinspektören i Norrbottens norra inspektionsområde anför: »Erfarenheterna av skolskjutsar äro i regel goda. En förutsättning är dock tillgång på vinterplogade vägar samt på bussar och bilar med punktliga och pålitliga förare. Inspektionen av skolskjutsarna bör av folkskoleinspektörerna sättas i system. Den idealiska skolskjutssträckan är 10—12 km. Vid goda vägförhållanden kunna dock barnen utan olägenhet skjutsas ända upp till 18—20 km. Restiden i ett sådant fall utgör ju högst 30 min., vid skjuts med bil eller omnibus.»

Folkskoleinspektören i Tornedalens inspektionsområde anför: »En rätt omfattande centralisering av folkskoleväsendet förekommer genom anordnande av skolskjutsar samt genom skolbarnens inackordering i arbetsstugor, skolhem och enskilda hem. Genom dessa åtgärder beredas barn i byar med högst 15 skolpliktiga barn tillfälle till skolgång i de större byarna. Mindre folkskolor finnas dock med blott 9 barn och småskolor med endast 6 barn. Centraliseringsåtgärder vidtagas allenast i sådana fall, då kostnaderna för skolväsendet därigenom kunna avsevärt nedbringas. — Genom skolskjutsarna vinnas avsevärda besparingar för både stat och kommun. Ett 20-tal lärartjänster kunna för närvarande inbesparas genom skolskjutsverksamheten. Såväl skolmyndigheterna som målsmännen och barnen äro nöjda med denna form av centralisering. — Den enda nämnvärda olägenheten med skolskjutsarna, frånsett rådande tillfälliga svårigheter beträffande motorbränsle m. m., är den, att barnen ofta tvingas att vänta på skolskjutsen. Denna olägenhet kunde minskas genom iordningställande av särskilda varma väntrum vid uppsamlingsställena.»

Hinder för tillämpning av högre skolformer i småkommuner.

Beträffande möjligheten att överhuvudtaget tillämpa de högre skolformerna i de minsta skoldistrikten anför folkskoleinspektören i Upplands inspektionsområde: »Inom mitt inspektionsområde finnas 8 skoldistrikt med endast en B3-skola vardera, 14 skoldistrikt med en B2b-skola inom vardera och 17 skoldistrikt med en B1b-skola inom vardera. Då inspektionsområdet omfattar 86 skoldistrikt, är det således inemot hälften, som endast har en skola. I en del av dessa fall skulle med fördel bättre skolformer kunnat införas genom sammanslagning av närliggande skolrotar, medan i andra fall så kunnat ske endast med anlitande av skolskjutsar i rätt stor omfattning.»

Folkskoleinspektören i Älvsborgs södra inspektionsområde anför: »På grund av det ringa barnantalet i de mindre skoldistrikten kunna de högre skolformerna icke tillämpas där. Den 1 januari 1943 hade 12 av inspektionsområdets skoldistrikt lägre invånarantal än 300. I vart och ett av dessa distrikt finnes för närvarande *en* skola. Av ifrågavarande 12 skolor äro 2 anordnade enligt andra B-formen (den ena av dessa skall omändras till B3-skola, så snart småskollärarinnetjänsten blivit ledig), en enligt andra B-formen på folkskolestadiet och c-formen på småskolestadiet, 7 enligt tredje B-formen, en enligt första D-formen och en enligt andra C-formen.

Vid början av nyssnämnda år var invånarantalet högre än 300 men lägre än 500 i 24 skoldistrikt. I vart och ett av dessa distrikt finnes *en* skola. Av dessa 24 skolor äro 16 anordnade enligt andra B-formen, 3 enligt andra B-formen på folkskolestadiet och c-formen på småskolestadiet, 4 enligt första C-formen och en enligt andra C-formen. Det minsta skoldistriktet, i vilket en B1-skola är anordnad, hade 567 och det minsta, i vilket A-skola finnes, hade 2 176 invånare, 68 skoldistrikt sakna högre skolform än andra B-formen.»

Flera inspektörer framhålla, att ifrågavarande olägenhet av allt för små kommuner är självfallen och att minskning i barnantalet framtvingar ännu sämre skolformer. Andra framhålla att någon förbättring av skolformerna icke (utan skolskjutsar) skulle stå att vinna genom sammanslagning av skoldistrikten på grund av de stora avstånden.

Svårigheterna att ordna skolförhållandena i gränsområdena.

Genom tillägg till 6 § folkskolestadgan har från år 1932 möjlighet givits, att under vissa förutsättningar ålägga ett skoldistrikt att mottaga barn från ett annat. Från år 1941 kunna samtliga barn i ett folkskoledistrikt för undervisning hänvisas till annat skoldistrikt. Flera folkskoleinspektörer meddela, att tack vare dessa bestämmelser på många håll samarbete kommit till stånd mellan olika skoldistrikt frivilligt eller efter åläggande. (Blekinge, Sydskånes östra, Dalslands, Skaraborgs norra, Värmlands västra m. fl.) Andra framhålla, att svårigheterna att rationellt ordna skolväsendet i gränsområdena mellan de olika kommunerna alltjämt äro betydande och att större skoldistrikt därför äro nödvändiga eller önskvärda.

Oviljan till samarbete mellan olika kommuner har bland annat framhållits av folkskoleinspektörerna i Stockholmstraktens och Gotlands inspektionsområden. (Jämför ovan å sid. 13 anförda citat.)

Folkskoleinspektören i Nordskånes västra inspektionsområde anför: »Visserligen lämnar numera folkskolestadgans par. 6:3 en möjlighet för reglering av de faktiska gränserna mellan distrikten, och i några fall ha avvita skolförhållanden med tillhjälp av denna bestämmelse kunnat regleras. Men förfarandet är tungrott och utfallet osäkert, och samtliga möjligheter bli av sådan anledning säkert icke fullt utnyttjade. Fortsättningsskolans centraliseringskungörelse lämnar, vad denna skola angår, större möjligheter, och dessa ha tack vare statsbidragsbestämmelserna i större utsträckning kunnat utnyttjas. Ett stort antal skoldistrikt ha sålunda nu gemensam fortsättningsskola, i ett fall ha fyra små skoldistrikt sammanslutit sig, och i fråga om skolköksundervisningen är en särskild kretsindelning nu under tillblivelse. Dock äro svårigheterna härvid mycket stora och samarbete mellan skoldistrikten svårt att få till stånd och att upprätthålla. Genom minskning av skoldistriktsgränserna skulle mängder av slitningar och skriverier avvecklas.»

Folkskoleinspektören i Älvsborgs södra inspektionsområde anför: »Särskilt på grund av de nuvarande skoldistriktens oregelbundna form ha barnen i åtskilliga fall längre väg till skolan i det skolområde, där de äro bosatta, än till skola i annat

skoldistrikt. Vanligen ha vederbörande skolstyrelser ställt sig välvilliga till framställningar angående intagning i skolorna av barn från andra skoldistrikt, men exempel på att meningsskiljaktigheter uppkommit emellan skoldistrikt på grund av här berörda spörsmål ha icke saknats. I vanliga fall är det endast ett mindre antal barn i ett distrikt, som har fördel av att få besöka skola i annat distrikt.»

Folkskoleinspektören i Värmlands östra inspektionsområde anför: »Samarbete mellan skoldistrikten är ytterst svårt att åstadkomma, till och med då det gäller sådana frågor, som äro i lag och författning påbjudna. Jag tänker härvid på föreskriften, att ett skoldistrikt har att mottaga skolbarn, som ha kortare skolväg till skola inom angränsande skoldistrikt än inom det egna. Det vållar ofta slitningar och stridigheter dessa skoldistrikt emellan och domkapitlet måste ofta besväras med att fastställa de villkor av ekonomisk art, som måste fyllas, om samarbete på denna punkt skall kunna etableras.»

Folkskoleinspektören i Hälsinglands södra inspektionsområde pekar på särskilda förhållanden, som försvåra möjligheten till överenskommelse: »Önskvärda centraliseringar inom små distrikt försvåras icke sällan av att skolor, som ligga lämpligt till för att mottaga barn från en eller annan alltför barnfattig skola, tillhöra närgränsande distrikt, och att distrikten högst ogärna vilja biträda rationaliseringsförslag, som innebära hänvisning av barn till skolor utanför det egna distriktets gränser. Varje distrikt önskar helst ordna det så för sina barn, att de kunna åtnjuta folkskolundervisning vid distriktets egna skolor. Distriktens skiftande förhållanden i fråga om skoltandvård, skolbarnsbespisning, skolbad, tillhandahållandet av förbrukningsmateriel och läroböcker till barnen, lästidens omfattning, fortsättningsskolornas mer eller mindre praktiska art o. s. v. kunna stundom andragas som skäl för visad ovilja till skolorganisatoriska samgående distrikten emellan.

Folkskoleinspektören i Hallands södra inspektionsområde omnämner fall, där skolor, som på grund av minskning i barnantalet eljest skulle behövt förändras till lägre form, tack vare överenskommelse om samarbete mellan skoldistrikten kunnat bibehållas vid samma skolform eller förbättra skolformen. I andra fall ha försök att få till stånd samarbete misslyckats.

Att överenskommelse om överflyttning av barn till annat skoldistrikts skolor ofta kommit till stånd och kunnat ske endast tack vare den under de senare åren inträdda minskningen i barnantalet, framhålles även från andra håll.

Flera inspektörer framhålla de särskilda svårigheter, som uppstå när flera skoldistrikt delvis ingå i eller gränsa till en tätort. I vissa yttranden påpekas de svårigheter, som vållas, när överflyttningen av skolbarn nödvändiggör utökade skollokaler eller anställande av flera lärare.

Folkskoleinspektören i Nordsmålands mellersta inspektionsområde belyser de ifrågavarande svårigheterna och missförhållandena med en hel serie av exempel. Han anför: »Särskilt påtagliga bli svårigheterna, när i gränsområdena uppstå samhällen med skolor, vilka begagnas av så stort antal barn från granndistrikten, att den mottagande skolans organisationsform och lokalbehov påverkas. Så är förhållandet i Bredestads skoldistrikt, varest Aneby skola (B1a) har 95 lärjungar, av vilka 31 komma från Bälaryds, Lommaryds och Marbäcks angränsande skoldistrikt. Det stora tillskottet utifrån gör nybyggnad nödvändig vid Aneby skola, likaså anställandet av flera lärare. Visserligen har samarbetet mellan dessa 4 distrikt hittills

förlöpt friktionsfritt, men en sammanslagning av dem till ett distrikt skulle i hög grad främja skolväsendets utveckling och underlätta administrationen. Det sammanlagda lärarantalet skulle ändå bli mindre än 20.

Ydrefors B3-skola i Tidersrums distrikt har 23 barn, av vilka 11 komma från de angränsande distrikten Svinhult och Södra Vi. Provisorisk skollokal hyres, men barnantalet stiger, och skolan måste inom kort förändras till B2b och förses med ändamålsenliga lokaler. En sammanslagning av Norra och Södra Vi med Tidersrum och Svinhult skulle lösa eller i varje fall förenkla åtskilliga skolproblem. Lärarantalet skulle ej komma att uppgå till 20.

Bruzaholms B1b-skola i Ingatorps skoldistrikt har 52 lärjungar, av vilka 17 tillhöra Edshults och Hults skoldistrikt. På grund av tillskottet utifrån har nu lokalbrist uppstått vid Bruzaholms skola, och till- eller nybyggnad blir nödvändig. För att man skall tillfredsställande kunna lösa frågan från ekonomisk synpunkt, planeras nu ett skolförbund mellan de tre skoldistrikten, dock endast beträffande Bruzaholms skola. Sådana delförbund vid sidan om den övriga organisationen äro ganska svårhanterliga. Fullständig sammanslagning vore att föredraga.

Ett sådant av länsstyrelsen fastställt delförbund finnes mellan Myresjö och Lannaskede skoldistrikt beträffande Kyrkolids skola i Myresjö. Vid en reglementsändring, som berör samtliga skolor i Myresjö skoldistrikt, kräves samverkan mellan folkskolestyrelsen och kommunalfullmäktige i Myresjö med förbundsdirektionen för Kyrkolids skola samt de förenade kyrkostämmorna i Myresjö och Lannaskede. Organisationsformen är särskilt otymplig, och efter ett flertal skrivelser och telefonsamtal har det i oktober 1943 påbörjade reglementsärendet först i maj 1944 kunnat vidarebefordras till domkapitlet. En sammanslagning av de båda till samma pastorat hörande skoldistrikten synes vara en betydligt bättre lösning.

Såsom exempel på angränsande skoldistrikt, där trots önskvärdheten därav ingen samverkan har kunnat åvägabringas, må nämnas Vallsjö och Norra Ljunga. Åtminstone en småskoletjänst skulle utan olägenhet kunna inbesparas i Vallsjö, om man överflyttade något tiotal småskolebarn från Vallsjödelen i Sävsjö till Norra Ljungadelen i samma municipalsamhälle, vilket är beläget både i Vallsjö och Norra Ljunga. Någon sådan överflyttning inom samhället mellan dess i skilda distrikt belägna skolor har på grund av föräldramotstånd ännu ej kunnat ske. För närvarande behandlas frågan om sammanslagning av Vallsjö och Norra Ljunga kommuner till en stad, benämnd Sävsjö. En sådan stadsbildning torde lättast lösa även skolsvårigheterna.

Olämpliga som särskilda skoldistrikt äro Eksjö och Vetlanda landsförsamlingar. I Vetlanda stad ligger en av landsförsamlingens skolor inne i staden i omedelbar närhet av kyrkan och stadens skola. Landsförsamlingens skola är en A-variant med 5 lärare. Skolan har omoderna lokaler och saknar alla specialrum, men sådana finnas vid stadens närbelägna skola. Vid Eksjö är behovet av samverkan ej fullt så markant som i Vetlanda, men en sammanslagning av städerna med respektive landsförsamlingar synes på båda ställena ändamålsenlig.

Tranås' skoldistrikt omgives av Säby skoldistrikt. Av skolöverstyrelsen påyrkad lösning av skolorganisationen i Säby har upprepade gånger måst uppskjutas. En sammanslagning med Tranås' skoldistrikt skulle underlätta lösningen av organisationsproblemen .Vid centraliseringen av fortsättningsskolorna i Säby händer det

ej sällan, att barn med tåg, buss eller cykel färdas genom Tranås på väg från det ena skolområdet i Säby till det andra. En sammanslagning av de båda distrikten skulle underlätta centralisering och avkorta skolvägarna för barnen. Möjligen borde även Linderås' skoldistrikt sammanslås med de båda förstnämnda, eftersom regelbundet samarbete mellan Säby och Linderås redan sker vid Gripenbergs station, varest barn från båda distrikten tillhörande klasserna 1—2 och 5—7 bevista Gripenbergs skola i Säby, medan klasserna 3—4 bevista skolan i Ådala i Linderås' skoldistrikt. En sammanslagning av Tranås, Säby och Linderås skulle bilda det största skoldistriktet inom inspektionsområdet med mer än 40 lärare.

Det minsta skoldistriktet inom inspektionsområdet är Hjärtlanda med 204 invånare och 12 barn i en B2b-skola, som den 1 juli i år förändras till B3. Barnantalet, som fortfarande sjunker, blir litet även för en B3-skola, sedan under innevarande termin en familj med 7 barn utflyttat. En skolskjuts på 5 km öppen landsväg skulle kunna föra barnen till Sävsjö A-skola i Vallsjö distrikt.

Många av inspektionsområdets skoldistrikt äro små, och åtskilliga av dem kunde med fördel sammanföras till enheter av ändamålsenlig storlek. I åtskilliga fall skulle förbättring kunna åstadkommas genom annan gränsdragning mellan kommunerna.»

Även andra inspektörer ge exempel på hur irrationella skolförhållandena på många håll äro i gränsorterna mellan skoldistrikten. »Barn, som endast ha några meters väg till skolan i ett angränsande skoldistrikt, få gå långa vägar till skolor i det egna distriktet» (Nordskånes östra). »Det kan rent av hända, att barnen mötas, då de begiva sig till sina skilda skolor.» (Västmanlands östra).

Rationellt utnyttjande av lärarekrafter och skollokaler.

Att större skoldistrikt ge större möjligheter att rationellt utnyttja lärarekrafter och skollokaler vid uppkommande växlingar i barnantalet och ändringar i skolorganisationen, anses i flera yttranden självklart. Delade meningar förekomma emellertid.

Folkskoleinspektören i Nordskånes östra inpektionsområde framhåller att påståendet icke får generaliseras. Avstånden mellan skolorna kunna göra det oekonomiskt att överföra barn från en skola till en annan.

Folkskoleinspektören i Hallands södra inspektionsområde anser att påståendet innebär en viss sanning: »Dock synes detta nu spela mindre roll, sedan bestämmelser tillkommit om förflyttning av lärare från ett skoldistrikt till ett annat.»

I vissa yttranden framhålles att denna fördel endast kan erhålla betydelse i enstaka fall eller i mycket stora distrikt.

Folkskoleinspektören i Nordskånes västra inspektionsområde anför: »Tillfällig placering av övertaliga lärare i andra skoldistrikt är beroende bland annat av lärarens samtycke, och härigenom reses någon gång hinder för ett rationellt utnyttjande av lärarkrafterna. Det skall sägas, att lärarna i allmänhet ställt sig lojala och förstående i sådana fall och att mången gång svårigheter och missförhållanden av detta slag endast med utnyttjande härav kunnat undanröjas. En mängd skrivelser och

underhandlingar äro emellertid i sådana fall regel. Dylikt kunde sparas och utnyttjandet bli säkrare, om distrikten inom sina egna gränser lämnade större möjligheter till justeringar i detta hänseende.»

Folkskoleinspektören i Göteborgstraktens inspektionsområde framhåller, att inom större skoldistrikt irriterande förflyttningar av lärare till andra skoldistrikt kunna undvikas.

Folkskoleinspektören i Dalarnes södra inspektionsområde anför: »Förflyttning av övertaliga lärare har i regel kunnat ske inom eget skoldistrikt, och därigenom ha lärarförflyttningarna kunnat äga rum tämligen friktionsfritt.»

Folkskoleinspektören i Ångermanlands norra inspektionsområde framhåller att »ju större ett skoldistrikt är, desto lättare kunna de övertaliga lärarna på grund av den större omsättningen placeras i det egna distriktet».

Folkskoleinspektören i Norrbottens norra inspektionsområde anför: »Införandet av en bättre skolform förhindras stundom av svårigheten att placera läraren. Den livligare omsättningen av lärare inom de stora skoldistrikten har jämte den centrala ledningen och det ganska enkla förflyttningsförfarandet, då det gäller förflyttning inom samma distrikt, verksamt bidragit till att göra de svaga skolformerna relativt sällsynta inom detta inspektionsområde. Praktiskt taget varje vid mindre folkskola eller småskola ledigbliven tjänst har under de senare åren utnyttjats för genomförandet av skolformsförbättringar.»

Möjligheterna att centralisera undervisningen.

Ovan har (å sid. 9 o. f.) framhållits, att folkskoleinspektörerna — om man bortser från dem, som tjänstgöra eller tidigare tjänstgjort i norrlandsområden — i regel intaga en reserverad hållning i fråga om möjligheterna att i större skoldistrikt kunna åtstadkomma en mera omfattande centralisering av skolväsendet. Detta utesluter icke, att man anser centralisering genom indragning av skolor möjlig och lämplig i särskilda fall.

Sådana fall ha anförts ovan bl. a. i samband med redogörelse för svårigheterna att ordna skolförhållandena i gränsområdena (sid. 18 o. f.).

Folkskoleinspektören i Göteborgstraktens inspektionsområde anför: »En centralisering av skolväsendet är inom flera av de större kommunerna aktuellt och kommer säkert att genomföras, då byggnadsfrågorna efter krigets slut lösts och kommunikationerna förbättrats.»

Folkskoleinspektören i Stockholmstraktens inspektionsområde avger konkreta förslag om sammanslagning av icke mindre än 17 skoldistrikt till 4 större distrikt, inom vilka vissa centraliseringar med fördel kunna genomföras. Konkreta exempel på lämplig centralisering, varigenom såväl förbättrade skolformer som billigare kostnader skulle vinnas, anföras även från Älvsborgs norra, Älvsborgs södra, Upplands, Värmlands mellersta m. fl. inspektionsområden. I flera yttranden vitsordas den större möjligheten till centralisering utan några närmare kommentarer eller

exempel. I många yttranden framhålles emellertid, att möjligheten att indraga skolor icke spelar någon större roll vid ställningstagandet i huvudfrågan.

Lämpligheten och möjligheten av att centralisera undervisningen i den sjunde och ev. blivande åttonde klassen samt fortsättningsskoleundervisningen vitsordas i regel, oavsett inställningen till frågan om möjlig indragning av skolor.

Folkskoleinspektören i Nordsmålands mellersta skriver: »Med bibehållande av den alltjämt vanliga klassundervisningen är dock en centralisering av de flerklassiga skolornas sjunde klass önskvärd, och en sådan centralisering kan lättare anordnas i större skoldistrikt. Detsamma gäller skolköken och fortsättningsskolorna, vilka på grund av genom den allmänna barnminskningen samt genom införandet av sjunde folkskoleklassen och ettårig fortsättningsskola minskat elevantal måste centraliseras.»

Folkskoleinspektören i Älvsborgs södra inspektionsområde anför: »När det sjunde skolåret införes, blir barnantalet i åtskilliga B2- och B3-skolor väl högt. För att de olägenheter, som ett högt barnantal i dessa skolor medför, skola kunna undvikas, är det enligt min uppfattning önskvärt, att möjligheter för centralisering av undervisningen för den sjunde klassen förefinnes. I alla de skoldistrikt, där endast en skola finnes, saknas sådana möjligheter. Större skoldistrikt skulle med hänsyn till detta spörsmål medföra bestämda fördelar. När fortsättningsskolorna i samband med det sjunde skolårets införande i stor omfattning bli ettåriga, blir antalet fortsättningsskolpliktiga barn mindre och samtidigt behovet av centralisering av fortsättningsskolväsendet större. Även på grund av denna omständighet är sammanslagning av de mindre skoldistrikten i hög grad önskvärd.»

Folkskoleinspektören i Nordskånes västra inspektionsområde anför: »För centralisering av sjunde klassen äro de små skoldistrikten stötestenar, ehuru även andra svårigheter finnas. Ofta är barnantalet i en skola för ringa för åderlåtning med sjunde klassen. För att fylla en sjunde klass måste barnen i andra fall samlas från ofta stora områden, vilket åtminstone förutsätter, att statsbidrag till s.k. självskjuts utgår för dem såsom nu för fortsättningsskolans elever vid motsvarande centralisering. Genomförande av ett åttonde skolår skulle i väsentlig grad lösa dessa svårigheter.»

Folkskoleinspektören i Göteborgstraktens inspektionsområde anför: »Ett särskilt bekymmer bereda de mindre kommunerna, då det gäller att organisera fortsättningsskolan, särskilt skolkökskurserna, då en mindre kommun ej har råd att hålla särskild skolkökslokal och då det ofta inte finns det i folkskolestadgan angivna antalet elever, för att statsbidrag skall kunna utgå. Ett samarbete med grannkommunen måste då ordnas eller också måste skolkökskursen uppskjutas till ett följande år. Ett samarbete under nuvarande förhållanden försvåras emellertid av, att de båda skoldistrikten det då är fråga om kanske ha förlagt sina kurser till olika tider eller att deras fortsättningsskolor äro av olika typ; den ena kommunen har kanske ordnat en fortsättningsskola av allmän typ och den andra en av yrkesbestämd typ.»

Folkskoleinspektören i Älvsborgs norra inspektionsområde anför: »En angelägenhet som genom kommunsammanslagning skulle kunna mera tillfredsställande ordnas, gäller skolköksundervisningen. Under nuvarande förhållanden går ett stort antal flickor inom inspektionsområdet miste om en så betydelsefull undervisning som

undervisning i hushållsgöromål. Det är nämligen icke möjligt i ett flertal mindre skoldistrikt att anordna sådan undervisning, enär lokaler och för undervisningen erforderlig utrustning av ekonomiska skäl icke kunna ställas till förfogande. Ej heller kan ett erforderligt antal elever inom dessa små skoldistrikt uppbringas. Efter en kommunsammanslagning skulle givetvis förutsättningar finnas för att samtliga flickor bereddes undervisning i husligt arbete.»

I en del yttranden hänvisas till de möjligheter till centralisering, som redan finnas genom frivillig samverkan mellan angränsande skoldistrikt.

Högre allmän standard och mera positivt intresse för skolväsendets utveckling i större skoldistrikt.

I de allra flesta yttrandena vitsordas, att skolväsendets allmänna standard i regel är sämre i de mindre än i de större skoldistrikten. Vad som anföres av motsatta erfarenheter, torde få betraktas som undantag, vilka bekräfta regeln.

Folkskoleinspektörerna i Nordskånes östra, Hallands södra och Västmanlands västra inspektionsområden uppge sig icke ha erfarenheter av att de små skoldistrikten visa mindre intresse och förståelse för skolornas behov än de större distrikten. Vissa exempel peka snarare åt motsatt håll.

Folkskoleinspektören i Värmlands östra inspektionsområde menar, att även de mindre skoldistrikten försöka göra det bästa möjliga med de resurser i ekonomiskt hänseende, som de ha.

Folkskoleinspektören i Upplands inspektionsområde anser att skolformen och ej skoldistriktets storlek är avgörande för skolans standard. Han anför: »Det uttalas ofta den meningen, att de små skoldistrikten på grund av ringa ekonomiska resurser få mindre intresse för sin skola och förståelse för dess behov i olika avseenden. Denna uppfattning är enligt min erfarenhet ej alldeles riktig. Givet är att små skolanläggningar nästan alltid äro dåligt utrustade med lokaler för slöjd, gymnastik etc., men detta gäller i såväl små som stora skoldistrikt. De få mindre folkskolorna, som ännu äro kvar i inspektionsområdet, äro samtliga belägna i stora eller medelstora skoldistrikt. Av de 8 skoldistrikt, som endast ha en B3-skola vardera, ha 2 anordnat särskild gymnastiksal med rätt god utrustning.»

Liknande synpunkter om skolformens avgörande betydelse anföras av folkskoleinspektören i Nordskånes västra inspektionsområde, som därför anser, att de små skolorna måste centraliseras till större skolor. Folkskoleinspektören i Dalarnes södra inspektionsområde anser, att de större distrikten äro mera generösa även mot avsides belägna skolor.

Folkskoleinspektören i Södermanlands västra inspektionsområde anför: »Att skatteunderlaget i de nuvarande skoldistrikten är alltför varierande för att kunna uppbära ett skolväsen av den jämngoda standard, som kräves i det nutida samhället, har redan skatteutjämningsberedningen i sitt ovannämnda betänkande på ett övertygande sätt visat. Inom Södermanlands västra inspektionsområde framträder tydligt nog, att skolväsendet är mest primitivt ordnat inom de mindre kommunerna, trots att dessa för skoländamål i regel utdebitera mera per skattekrona än större kommuner.»

Folkskoleinspektören i Östergötlands östra inspektionsområde anför: »Min uppfattning är emellertid ej, att de små skoldistrikten måste ha ett dåligt ordnat skolväsende, men erfarenheten synes visa, att anskaffandet av tidsenliga skollokaler i allmänhet för med sig en alltför stark belastning av det kommunala skattetrycket, och detta trots det ansenliga statsbidraget. — Den alltför långt drivna sparsamheten har, även om den många gånger varit betingad av nödvändigheten, verkat hämmande på en sund utveckling av folkskoleväsendet.»

Folkskoleinspektören i Nordsmålands mellersta inspektionsområde anför: »Materielanslagen bli i allmänhet även relativt större i de stora skoldistrikten. Som exempel må anföras, att i 38 av de små distrikten varierar det lokala årsanslaget till skolbibliotek mellan 20 och 100 kronor. I 5 av de största skoldistrikten varierar samma anslag mellan 200 och 758 kronor. Skillnaden mellan de sålunda hopbragta och underhållna biblioteken blir tydligen mycket stor.

Dyrbar materiel, såsom film- och projektionsapparater, förekommer endast i större skoldistrikt, och där kan den också bäst utnyttjas. I allmänhet förse de större distrikten sina skolor bättre även med den vanliga undervisningsmaterielen än de mindre distrikten. Dock är i detta avseende den frivilliga omvårdnaden mycket bristfällig inom de flesta landsbygdsdistrikt. — Anordningar för socialvård kunna lättare göras vid de större skolorna än vid de mindre, där de ställa sig relativt mycket dyrare. Härvid betyder skoldistriktens storlek mindre utom i det avseendet, att livaktigheten nog blir större och den positiva inställningen till framstegsrörelser vanligare i större distrikt, där utvecklingen främjas genom spänning och växelverkan mellan distriktets olika delar och där befintliga intressegrupper. Stagnation inträder ej så lätt inom större distrikt, och de ekonomiska resurserna bli så mycket större, att man ej med samma ängslan som i de små distrikten betraktar varje utgift, oberoende av ändamålet.»

Folkskoleinspektören i Hallands norra inspektionsområde anför: »Barnen inom dessa små skoldistrikt kunna icke få del av de pedagogiska och socialpedagogiska förmåner, som de större skoldistrikten kunna bjuda sina barn. Här föreligger en orättvisa, som bör undanröjas, och detta kan icke ske, förrän de små skoldistrikten uppgå i större enheter.»

Folkskoleinspektörerna i Nordskånes västra, Östergötlands östra och Värmlands västra inspektionsområden framhålla även att ett rationellt och ekonomiskt realiserande av socialpedagogiska uppgifter såsom anordnande av skolbarnsbespisning, genomförande av skoltandvård, förverkligande av skolhälsovården, däri inbegripet anställande av skolsköterskor, anordnande av hjälpklasser m. m., förutsätter distrikt av viss storlek.

Folkskoleinspektören i Sydskånes östra inspektionsområde anför: »Erfarenheten visar, att de större distriktens materielutrustning i allmänhet är rikare.»

Folkskoleinspektören i Göteborgstraktens inspektionsområde anför: »Under inspektionsbesök innevarande vårtermin har jag ofta funnit, att just de minsta kommunerna äro dåligt utrustade med undervisningsmateriel. En förbättring där av standarden skulle emellertid omedelbart märkas i utdebiteringen, vilket givetvis verkar hämmande. — Skolmateriel och andra inventarier — skolmöbler t.ex. — kunna i de större distrikten komma deras andra skolor till godo, om det skulle bli nödvändigt med en indragning av en skola. Denna möjlighet saknas i de små dis-

trikten, och därför mötes ofta önskemål om modernisering av inredning och materiell utrustning med en erinran om att den eller den skolans framtid är oviss.»

Folkskoleinspektören i Dalslands inspektionsområde anför: »All erfarenhet giver dessutom vid handen att det i de större landskommunerna oftast råder en mera välvillig inställning till kraven på anslag för olika skoländamål än vad fallet i regel är i småkommunerna.»

Folkskoleinspektören i Älvsborgs södra inspektionsområde anför: »De små skoldistrikten ha på grund av sin svaga ekonomiska bärkraft i allmänhet icke möjlighet att förse sina skolor med en fullgod utrustning. Då även en obetydlig utgift kan förorsaka höjning av utdebiteringen, blir vanligen besparingssynpunkten synnerligen starkt betonad, då det gäller iordningställande och underhåll av skollokaler och tjänstebostäder samt anskaffande av undervisningsmateriel och inventarier. — Skolorna i de små distrikten äro i allmänhet avsevärt sämre försedda med sådan materiel än de större distriktens skolor. — På grund av inom inspektionsområdet gjorda erfarenheter har jag kommit till den uppfattningen, att skoldistrikt med större ekonomisk bärkraft vanligen intaga en mera positiv inställning till skolväsendets intressen.»

Folkskoleinspektören i Västmanlands östra inspektionsområde anför: »Erfarenheten säger, att större skoldistrikt i allmänhet håller högre standard på skolväsendet än mindre.»

Folkskoleinspektören i Hälsinglands södra inspektionsområde anför: »De ekonomiska resurserna hos små skoldistrikt äro ofta sådana, att skolväsendets ofrånkomliga behov ej kunna tillgodoses i nöjaktig utsträckning. Intresset för ett välordnat skolväsen kan finnas, men möjligheterna äro alltför begränsade. Oavsett de ekonomiska förhållandena kommer en viss småskurenhet dock oftare till uttryck i de mindre skoldistrikten än i de större.»

Folkskoleinspektören i Nordskånes västra inspektionsområde anför: »Icke enbart sammanslagning till större skoldistrikt utan dessutom centralisering till större skolor förutsättes för bättre förhållanden i dessa avseenden. Det förra är emellertid en viktig förutsättning för det senare och grunden för vad som i framtiden skall kunna effektivt uppbyggas härutinnan. Och då med större skolor följa bättre möjligheter till utrustning i alla avseenden och de bättre meriterade lärarna oftast söka sig till sådana skolor är det tydligt, att skolväsendets hela standard är avhängigt av en reform ifråga om skoldistriktsindelningen. Härmed är givetvis icke sagt, att de mindre distrikten alltid ha de sämsta lokalerna, den sämsta utrustningen, de svagaste lärarna etc. Härvid beror så mycket på personliga förhållanden. En intresserad ordförande eller en intresserad lärare kan i det mindre skoldistriktet ofta skapa och upprätthålla så goda undervisningsbetingelser, att de fördelaktigt framstå gent emot förhållanden i större och ekonomiskt bärkraftigare distrikt. Och lyckligtvis finner man ofta i de små skoldistrikten denna goda personliga inställning. Men där motsatsen är fallet, blir läget desto mera tröstlöst. Stimulansen från kamrater och andra skolor är en viktig faktor. I det lilla skoldistriktet, där kanske läraren är enda skolman, uppstår lätt en alltför lugn och stilla, i längden kvav atmosfär. Såsom det är ett av varje lärare erkänt faktum, att alltför ringa barnantal i avdelningen icke är från undervisningssynpunkt önskvärt, i det tävlingsmomentet och kamratlivets uppfostrande inflytelse till stor del är eliminerat, så kan det nog både

av lärare kännas och av utomstående konstateras, att de ensamma eller i små skoldistrikt isolerade lärarna löpa en liknande fara. De i regel små ekonomiska resurserna i de små skoldistrikten alstra lätt proportionella synpunkter på skolans tillstånd och behov. Detta blir för den ensamme läraren och hans arbete ofta en ytterligare belastning.»

Folkskoleinspektören i Värmlands mellersta inspektionsområde anför: »Det bör ej heller förbises, att i större skoldistrikt den mera talrika lärarpersonalen, såvitt min erfarenhet ger vid handen, i ej ringa utsträckning verkar eggande och befrämjande på den enskilde lärarens initiativ och arbetssätt.»

Folkskoleinspektören i Nordsmålands västra inspektionsområde anför: »Att ett större skoldistrikt med större lärarkår verkar stimulerande på skolväsendets utveckling och undervisningen i det stora hela, är riktigt i en del fall men avstånden och kommunikationsmöjligheterna mellan skolorna äro härvid av största betydelse.»

Rekryteringen av läraretjänsterna.

Flera folkskoleinspektörer vitsorda, att de mindre distriktens skolor till följd av sina lägre skolformer och enklare materielutrustning, sämre bostadsförhållanden och dylikt icke locka de mera kvalificerade lärarekrafterna. Andra framhålla emellertid, att skoldistriktets storlek icke är avgörande för rekryteringen.

Folkskoleinspektören i Dalarnes norra inspektionsområde anför: »Alla lärare äro givetvis ej lika kvalificerade. De mest meriterade söka sig naturligtvis till städer och samhällen. De övriga, som arbeta på landsbygden och i skogstrakter, utföra i många fall ett lika gott arbete och uppnå goda resultat.»

Folkskoleinspektören i Nordsmålands mellersta inspektionsområde anför: »Givetvis söka de bäst kvalificerade lärarna hellre till de fördelaktiga högre dyrorterna och till tätorternas bekväma och välbelägna skolor med bättre bostadsmöjligheter än till avlägset liggande svårskötta skolor, där lönen blir lägre. Bättre lön och framtida förflyttningsmöjligheter borde komma lärare vid missgynnade skolor till del. Skolans läge och andra förmåner tyckas betyda mest för de sökande. Glädjande nog synes man ej mer frukta de ofta omtalade B3-skolorna. I dagarna har jag haft att behandla förslag till ordinarie folkskollärartjänst vid 3 B3-skolor och 1 B1-skola. Den ena B3-skolan lockade endast 3 sökande, den andra 24 manliga sökande och den tredje 34 manliga och kvinnliga sökande. Flera av de sökande voro mycket väl meriterade. Till den avlägset men dock i kyrkby belägna B1-skolan anmälde sig endast 2 sökande.»

Folkskoleinspektören i Nordsmålands västra inspektionsområde anför: »Om en skola lockar sökanden till en ledig tjänst beror ej så mycket på skoldistriktets storlek som på skolans läge, dess avstånd från järnvägsstation och större samhälle.»

Folkskoleinspektören i Dalslands inspektionsområde anför: »Vad beträffar rekryteringen av lärarkåren vid landsbygdens skolor, enkannerligen i de mindre skoldistrikten, skulle denna helt visst underlättas och förbättras, om en enhetlig årlig lästid infördes. Folkskollärarna i skoldistrikt med 39 veckors årlig lästid åtnjuter lön i 17 lönegraden, men folkskollärare i skoldistrikt med 36 4/7 veckors årlig

lästid avlönas i 16 lönegraden. De mindre landsbygdsdistrikten i mellersta Sverige, kanske framförallt i västra Sverige, ha i stor utsträckning hållit sig till den kortare årliga lästiden. Antalet sökande till folkskollärartjänster i skoldistrikt av denna kategori blir alltid ringa, och standarden påverkas givetvis i någon mån av detta förhållande. En sammanslagning till större skoldistrikt men med den årliga lästiden 36 4/7 veckor bibehållen komme troligen icke att medföra att här avsedda folkskollärartjänster bleve mera eftersökta. Sannolikt bleve detta däremot fallet, om den årliga lästiden förlängdes till 39 veckor, så att lärartjänsterna kunde hänföras till 17 lönegraden.»

Folkskoleinspektören i Älvsborgs södra inspektionsområde anför: »De små skoldistrikten ha icke samma möjligheter som de större att erhålla väl meriterade lärare. Det är helt naturligt, att en lärare söker att bli placerad i ett skoldistrikt, där mera lättskötta skolformer samt tidsenliga skollokaler och tjänstebostäder finnas. Då de minsta skoldistrikten ofta icke kunna erbjuda dessa fördelar, blir antalet sökande till lärartjänster i sådana distrikt vanligen ganska litet, medan de bättre tjänsterna i större distrikt i allmänhet locka ganska många sökande. Ett flertal exempel från de senare åren giva stöd för denna uppfattning.»

Skolväsendets ledning och överlärareinstitutionen.

Möjligheten att inom de större skoldistrikten erhålla en mera sakkunnig och planmässig ledning av skolväsendet med en särskild överlärare som skolstyrelsens biträde och rådgivare tillmätes i de flesta yttranden den allra största betydelse.

Folkskoleinspektören i Nordskånes östra inspektionsområde anför: »Den största svagheten i vårt nuvarande folkskoleväsen ligger däri, att den kommunala ledningen är för svag, ja, man kan gott säga inkompetent att handhava skolans angelägenheter. Jag har sett många exempel på hur en dugande överlärare kunnat föra skolväsendet framåt i en kommun, som tidigare hade sitt skolväsende försumpat. Skulle bildandet av större kommuner kunna leda till en fastare ledning av skolväsendet på landsbygden vore detta i och för sig tillräckligt skäl för reformens genomförande.»

Folkskoleinspektören i Stockholmstraktens inspektionsområde anför: »Erfarenheten visar en tydlig tendens till ökad svårighet för de små kommunerna att handhava den invecklade förvaltningsapparaten, och förtroendemännen bli därför lätt så beroende av statstjänstemännen, att självstyrelsen blir en chimär. Redan tydningen av lagtexterna kräver ju en viss utbildning, och rutin- och expeditionsgöromålen äro mera omfattande och invecklade än förr. Svårigheten att få fram fullt kompetent folk till förtroendeposterna är också påfallande. För de små kommunerna blir möjligheten att hävda sina intressen gent emot de statliga myndigheterna också i regel väsentligt sämre än de större skoldistriktens. Men även handläggningen av mera praktiska uppgifter kan vara besvärlig nog för den som inte är fackman och inte har tillräckligt med tid att ägna åt desamma. Redan en så enkel sak som att anskaffa skolmateriel kan genom planlöshet och bristande sakkunskap bli både dyr och dålig. Reparationer av skolhusen bli ofta mindre väl genomtänkta,

och ett skolhusbygge blir inte sällan en så omständlig affär, att det kan taga många år, innan ens utredningen kommer till stånd.

Allt detta är fullt begripligt, om man betänker, att förtroendemannen har sin dagsgärning på annat håll, under det att den invecklade administrationen för att fullt behärskas kräver sin man. Äro så möjligheterna till urval starkt begränsade såsom oftast i en liten kommun, blir naturliga följden i stort sett en kvalitetsförsämring. Och statstjänstemännen kunna givetvis icke vara verkställande organ.

Redan att en överlärare tillsättes i ett skoldistrikt innebär en så avsevärd förbättring, att den omedelbart märks in i minsta detalj. Ansvaret lägges på en person, som icke kan urskulda sig vare sig med bristande insikt eller bristande tid. Skolväsendet får så att säga ett tänkande huvud och blir i sin helhet en organism i stället för en oredig samling särintressen. Inköpen av materiel planeras med hänsyn till behov och köpkraft. Reparationer och nybyggnader bli föremål för grundlig utredning, innan de verkställas. Kommunernas möjligheter att erhålla statsbidrag av olika slag undersökas noga, och initiativ tagas. Statens kontroll och ledning finns där visserligen fortfarande, men kommunen står inte så hjälplös och förvirrad gentemot statsstyret. Det kommunala självstyret kommer mera till sin rätt.

Även undervisning och fostran, som till sist betyda allra mest, vinna starkt på en sådan förändring. Överläraren samlar lärarna till kollegierna, där pedagogiska frågor diskuteras. Intresset för förbättrade uppfostringsmetoder väcks och underhålles. Det blir mycket roligare att få arbeta som en del av en större arbetsgemenskap än isolerad. Slentrianen försvinner för en mera levande gärning, allt till fromma för barn och bygd.»

Folkskoleinspektören i Upplands inspektionsområde anför: »Kravet och behovet av överlärare blir allt starkare, och denna fråga bör snarast möjligt lösas. Detta är så mycket mer av behovet påkallat, som skolrådens och skolstyrelsernas ordförande ej alltid motsvara de alltjämt ökade krav, som ställas på dem. — Enbart från den synpunkten är alltså en nyordning med större kommunala enheter starkt motiverad.»

Folkskoleinspektören i Södermanlands västra inspektionsområde anför: »Skoldistrikten äro för små för att man i lokalstyrelserna skall kunna få fullt kompetenta krafter för den pedagogiska ledningen av skolväsendet.»

Folkskoleinspektören i Södermanlands östra inspektionsområde anför: »Det är utan tvivel klart att påtagliga olägenheter äro förknippade med dessa små skoldistrikt. Den första och största olägenheten som en folkskoleinspektör vill anteckna är, att överlärare icke kan anställas i dessa små skoldistrikt. — Att detta ökar arbetsbördan för en statens folkskoleinspektör är uppenbart, detta så mycket mer som det i små skoldistrikt är ytterligare svårt att finna kompetent ordförande. Det finns väl ingenting som en folkskoleinspektör har så stor anledning att beklaga som bestämmelsen att kyrkoherden i församlingen icke skulle vara självskriven ordförande i skolstyrelsen.»

Folkskoleinspektören i Östergötlands östra inspektionsområde anför: »Skolstyrelserna och deras ordförande ha visserligen utfört ett erkännansvärt och intresserat arbete för skolan, men den erfarenhet om dennas arbete och ledning, som dessa förvärva i de mindre skoldistrikten, är högeligen begränsad jämförd med den, som

styrelsen för ett större distrikt kan erhålla. Och i dessa behöves en verklig skolledare, som med sakkunskap även behärskar skolans inre arbete, alltså en överlärare. Detta räknar jag som en av de största fördelarna, som anordningen med större skoldistrikt för med sig.»

Folkskoleinspektören i Östergötlands västra inspektionsområde anför: »Från skolsynpunkt torde det vara lämpligast med kommuner, där lärarantalet uppgår till mellan 10 och 20. Då kan i varje kommun en överlärare anställas, vilket givetvis är till stor nytta för skolarbetet.»

Folkskoleinspektören i Nordsmålands östra inspektionsområde anför: »Det kan dock ej förnekas, att över de små skoldistriktens handhavande av skolväsendet lätt kan komma att vila något småskuret och trångsint. — Större skoldistrikt skulle lätteligen lösa problemet om överlärarinstitutionens allmänna införande och därigenom medföra ökade möjligheter till tillsyn och ledning.»

Folkskoleinspektören i Nordsmålands mellersta inspektionsområde anför: »I ett så sammansatt inspektionsområde är i första hand från administrationssynpunkt en sammanslagning till större enheter önskvärd. Därigenom skulle erhållas möjligheten att anställa överlärare och att erhålla bättre kvalificerade lokalstyrelser.»

Folkskoleinspektören i Nordsmålands västra inspektionsområde anför: »Skolväsendets ledning blir i regel bättre i större skoldistrikt. Genom sammanslagning till större skoldistrikt skulle överlärare kunna anställas i varje skoldistrikt och här synes för närvarande den största fördelen med ifrågavarande rationalisering vara att vinna.»

Folkskoleinspektören i Sydsmålands östra inspektionsområde anför: »Synnerligen stor betydelse anser jag böra tillmätas möjligheten att efter en sammanslagning kunna anställa överlärare.»

Folkskoleinspektören i Blekinge inspektionsområde anför: »Den lokala ledningen av folkskoleväsendet uppvisar ofta mera påtagliga brister i de små skoldistrikten än i de större, beroende på att för skolledningen kvalificerade personer i regel icke stå till förfogande i samma utsträckning i små skoldistrikt som i stora. Ej heller finnes möjlighet att inrätta överläraretjänster i de minsta skoldistrikten.»

Folkskoleinspektören i Nordskånes västra inspektionsområde anför: »Av stor och avgörande betydelse skulle slutligen vara, att man i och med större skoldistrikt finge möjlighet att allmänt införa överlärareinstitutionen. Det behöver knappast ordas om den för skolans arbete och administration stora vikt och betydelse, som denna institution visat sig äga.»

Folkskoleinspektören i Sydskånes östra inspektionsområde anför: »En duglig överlärare är ur skoladministrativ synpunkt en stor tillgång för ett distrikts skolväsende.» Samme inspektör anför i anslutning till kritik av länsstyrelsens i Kristianstads län förslag till ny kommunindelning följande: »Skolstyrelsernas ledamöter skulle säkerligen i många fall komma att sakna den personliga kontakt med distriktets skolväsen, som har varit och även i framtiden kommer att vara en viktig förutsättning för skolans utveckling. De nuvarande distrikten, som sammanfalla med kommunerna, bygga på gamla traditioner, och det har varit lätt att konstatera, att det inom de små distrikten utvecklats en stark känsla av samhörighet. Den personliga vården om skolans angelägenheter har oftast varit mycket påfallande

inom de små skoldistrikten, och det kan befaras, att denna viktiga tillgång komme att bortfalla, åtminstone inom de stora enheter, som det här berörda förslaget upptager.»

Folkskoleinspektören i Bohusläns inspektionsområde anför: »En annan fördel med större skoldistrikt vore utan tvekan, att förvaltning och administration av skolväsendet då kunde ordnas på ett mera rationellt sätt. Den kommunala tillsynen av skolorna är inte alltid fullt tillfredsställande. Detta gäller framför allt lokaler, undervisningsmateriel och skolbibliotek. Man kan helt enkelt inte begära att skolstyrelsens ordförande skall kunna medhinna att i den utsträckning, som är behövlig, besöka skolorna och tillse, vad som behöves. Förvaltningsapparaten — uppgörandet av statsbidragsrekvisitioner och statistiska redogörelser, utredningar i samband med anskaffande av nya lokaler och inventarier m.m. — blir för varje år allt mera krävande och omfattande. Behovet av kommunal skolledare i alla skoldistrikt är därför påträngande. Men frågan om överlärare eller tillsyningslärare kan inte lösas, såvida icke de mindre distrikten sammanslås till större.

Därest kommunal skolledare anställdes och skolstyrelsen genom denne kunde erhålla kontinuerlig information om skolans behov och tillstånd, vore att förvänta ett allt mer ökat intresse för skolväsendet i sin helhet. Är skolstyrelsens ordförande i tillfälle att genom distriktets överlärare inhämta snabba och säkra uppgifter om allt, som rör skolan, får ordföranden ock större möjlighet att leda skolväsendets utveckling i rätt riktning och ägna undervisningen och uppfostran tillräcklig uppmärksamhet.»

Folkskoleinspektören i Dalslands inspektionsområde anför: »Skolväsendet i de mindre skoldistrikten lider ofta av det förhållandet, att sakkunnig ledning av skolväsendet saknas. Den av skolstyrelsen valde ordföranden äger helt naturligt i ett mycket stort antal fall icke den ingående kännedom om skolväsendet och därom gällande författningar, som är erforderlig för ett framgångsrikt utövande av uppdraget som ledare för distriktets skolväsen. — En sammanslagning av småkommunerna till så pass stora enheter, att varje skoldistrikt kunde få en överlärare, skulle helt visst komma att visa sig vara av utomordentligt stor betydelse för skolväsendet på landsbygden.»

Folkskoleinspektören i Älvsborgs södra inspektionsområde anför: »Den ifrågasatta kommunsammanslagningen skulle vidare medföra ökade möjligheter för anställande av överlärare. Behovet av en sakkunnig lokal skolledning gör sig särskilt märkbart i ett inspektionsområde, där antalet skoldistrikt är stort.»

Folkskoleinspektören i Värmlands västra inspektionsområde anför: »Med den utveckling, folkskoleväsendet numera nått i såväl inre som yttre avseende, har uppgiften för den lokala skolstyrelsen avsevärt försvårats, och det måste anses vara oundgängligen nödvändigt, att den närmaste ledningen och tillsynen över skolväsendet överlämnas åt särskilda personer. Likaväl som en högre folkskola, även med det obetydligaste elevantal, har sin rektor, borde egentligen även de minsta skoldistrikten ha sin överlärare.»

Folkskoleinspektören i Västmanlands västra inspektionsområde anför: »Jag hyser ingen tvekan om att sammanslagning av mindre skoldistrikt skulle komma att bidraga till en mera kvalificerad lokal skolledning, varigenom även en önskvärd förbättring av skoladministrationen i distrikten skulle uppnås.»

Folkskoleinspektören i Hälsinglands södra inspektionsområde anför: »I regel prövas och avgöras skolärenden med mera framsynthet, saklighet och objektivitet i större skoldistrikt än i de små. Genomsnittligt sett beror väl detta på att de större distrikten äga en mera sakkunnig och effektiv ledning än de mindre vanligen ha.»

Folkskoleinspektören i Medelpads inspektionsområde anför: »Lokala skolledare (överlärare) äro synnerligen behövliga. Det erkännes numera ganska allmänt inom skoldistrikten. Skolstyrelsernas ordförande äro i allmänhet så betungade av arbete, att de svårligen hinna med den alltmera ökade arbetsbördan för skolväsendet.»

Förenklad administration m. m.

I åtskilliga yttranden framhålles även att en sammanslagning av de små distrikten skulle möjliggöra en förenklad administration, förmånligare inköp av materiel, utbyte mellan skolorna av gemensam dyrbarare undervisningsmateriel, gemensamma ambulerande bibliotek m. m. I något yttrande meddelas, att utbyte av dyrbarare undervisningsmateriel redan nu sker mellan skolor i olika distrikt.

Folkskoleinspektören i Upplands inspektionsområde anför: »Med större skoldistrikt bleve administrationen betydligt enklare och lättare. Detta gäller i lika hög grad skoldistrikten som folkskoleinspektören. Det är utan vidare självklart, att skriverierna skulle minska i hög grad. Inspektionsområden med bortemot 100 skoldistrikt kännetecknas av en oerhörd pappersflod. Även inspektionen av distriktets skolväsen underlättas, alldenstund det ofta är nödvändigt med ett sammanträde med styrelsen, sedan de olika skolorna besökts. Med små skoldistrikt blir det på det viset nästan ett sammanträde per dag.»

Flera folkskoleinspektörer framhålla, att de många små skoldistrikten med deras ofta mindre kunniga och oerfarna ordförande vålla ideliga skriverier, vilka med en mera sakkunnig ledning skulle varit onödiga och vilka hindra inspektörerna från att ägna sig åt viktigare pedagogiska uppgifter.

Skatteutjämning.

Vissa folkskoleinspektörer framhålla, att en sammanslagning till större distrikt skulle medföra en betydelsefull skatteutjämning på många håll. Andra anse, att någon rättvis fördelning av bördorna för skolväsendet ej kan uppnås annat än genom totalt förstatligande av skolväsendet eller genom efter behovet avvägda statsbidrag.

Vänersborg i juni 1944.

S. J. Nilsson.

Bilaga 2.

Undersökning rörande statens fattigvårds- och barnavårdskonsulenters erfarenheter i fråga om större och mindre kommuners lämplighet såsom socialvårdskommuner.

Kommunindelningskommittén har infordrat yttranden i fråga om fördelar och nackdelar i socialvårdshänseende av stora och små kommuner från samtliga statens fattigvårds- och barnavårdskonsulenter genom en så lydande skrivelse:

»Till Samtliga fattigvårds- och barnavårdskonsulenter i riket.

Kommunindelningskommittén, som har till uppdrag att utreda frågan om åstadkommande av en mera rationell kommunal indelning, undersöker för närvarande vilka fördelar och nackdelar en sammanslagning av två eller flera mindre kommuner till en större skulle komma att medföra. Av allra största intresse i detta sammanhang är frågan om de större och mindre kommunernas olika möjligheter att på ett tillfredsställande sätt sköta fattigvård och barnavård samt övriga socialvårdsuppgifter.

Det har i den allmänna diskussionen å ena sidan framhållits, *att* de mindre kommunerna ha alltför otillräckliga personliga och ekonomiska resurser för att på ett tillfredsställande sätt sköta sina socialvårdsuppgifter, *att* urvalet av förtroendemän blir alltför begränsat för att lämpliga personer skola kunna erhållas för de särskilda befattningarna, *att* förtroendemännen få för liten erfarenhet i de olika ärendenas handläggning, *att* enstaka socialvårdsuppgifter ofta medföra utgifter som vålla avsevärd höjning av utdebiteringen, *att* de mindre kommunerna för den skull i större utsträckning än de större kommunerna försöka förhindra inflyttning till kommunen och vidtaga illojala eller illegala åtgärder för att förhindra hemortsrättsförvärv i den egna kommunen eller möjliggöra förvärv av hemortsrätt i annan kommun, *att* de begränsade resurserna i de mindre kommunerna föranleda en sparsamhet, som medför en påtaglig sänkning i socialvårdsstandarden, *att* kommunerna i det längsta underlåta att lämna hjälp och i många avseenden direkt försumma sina uppgifter, särskilt i vad avser den s. k. frivilliga fattigvården och de förebyggande socialvårdsåtgärderna, tillsynen över barnavårdsmännens verksamhet m. m. dylikt.

Å andra sidan anföres, *att* de mindre kommunernas förtroendemän genom sin större lokalkännedom och intimare bekantskap med de enskilda vårdtagarna och deras förhållanden äga betydligt större möjligheter än de större kommunernas befattningshavare att omedelbart konstatera och avhjälpa föreliggande hjälpbehov, att säkert bedöma behovet, att ägna de hjälpbehövande ett rent personligt intresse och omvårdnad, att anpassa hjälpåtgärderna efter vederbörandes individuella förhållanden och att kontrollera medelsanvändningen. Vidare framhålles, *att* de stora avstånden i de större kommunerna vålla avsevärd olägenhet såväl för de hjälpsökande som för de kommunala befattningshavarna, *att* avstånden och den större folkmängden rent av omöjliggöra erforderlig personlig kännedom om de enskilda understödstagarna och deras behov, *att* förvaltningskostnaderna bliva avsevärt

dyrare i de större kommunerna, *att* de större kommunerna nödvändigt måste skaffa sig tjänstemän för socialvårdens omhänderhavande, *att* tjänstemannasystemet medför byråkratisering, opersonlig och schablonmässig behandling av vårdfallen samt slöseri m. m. m. m.

Då givetvis vederbörande styrelse eller nämndsordförandes rent personliga egenskaper spela en mycket stor roll för det sociala arbetets standard inom kommunerna och många andra faktorer (kommunikationsförhållanden och dylikt) även spela in, torde få av de ovan anförda uttalandena äga generell giltighet. Även om ett uttalande i och för sig är självklart, kan den avsedda fördelens eller nackdelens praktiska betydelse i jämförelse med övriga inverkande faktorer vara föremål för delade meningar. En specialundersökning av ifrågavarande förhållanden inom ett flertal kommuner skulle bliva alltför omfattande och omständlig och torde näppeligen kunna ge ett tillförlitligt svar på frågan. Emellertid torde fattigvårds- och barnavårdskonsulenterna med sina rika erfarenheter av förhållandena inom olika slag av kommuner i skilda delar av vårt land äga särskilda möjligheter att bedöma i vilken mån de olika uttalandena äga fog för sig och att lämna värdefulla bidrag till frågans belysande genom konkreta exempel.

Kommunindelningskommittén får därför anhålla om ett utförligt och såvitt möjligt med konkreta exempel belyst uttalande i frågan om vilka fördelar och nackdelar i socialvårdsavseende, som enligt Eder personliga erfarenhet äro förknippade med stora och små kommuner. Särskilt önskar kommittén yttrande om betydelsen av det rent personliga momentet och om möjligheterna att tillgodose intresset av personlig kontakt mellan de kommunala befattningshavarna och de hjälpbehövande vid stigande folkmängd (2—500, 1—2—3—4—5 000 invånare) och ökade arealer (5—10—20—30—50 000 hektar).

Kommittén anhåller jämväl om uttalande, *dels* huruvida anstaltsväsendet är tillfredsställande ordnat inom respektive konsulentdistrikt och om så ej är fallet, i vilken utsträckning brister förekomma, som äro direkt beroende av småkommunsystemet och av småkommunernas bristande vilja att bilda kommunalförbund för anstaltsfrågans lösning, *dels* i vilken mån förefintliga brister lättare skulle kunna avhjälpas efter genomförande av en ny kommunindelning (i de län — Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs, Kristianstads, Uppsala och Västernorrlands län — där provindelning företagits, bör av länsstyrelsen avgivet förslag till ny indelning läggas till grund för bedömandet), *dels* vilka fördelar och olägenheter, som visat sig förenade med större och mindre anstalter, därvid det är av särskilt intresse att få belyst, huruvida — såsom från en del håll under åberopande av ömmande humanitära skäl göres gällande — vårdtagarna ha avsevärt större förutsättningar att känna trevnad och hemkänsla i en liten (och kanske mindre välutrustad och välskött) anstalt inom den egna kommunen än i en något längre bort belägen större anstalt av högre standard (med andra normer i fråga om renlighet och personlig hygien).

Svar bör vara kommittén tillhanda före den 1 maj 1944, under adress Kommunindelningskommitténs sekreterare, Länsstyrelsen, Vänersborg.

Göteborg den 21 mars 1944.

För Kommunindelningskommittén:

MALTE JACOBSSON.
Ordf.

S. J. Nilsson.
Sekr.»

Yttranden ha inkommit från konsulenterna i samtliga nio distrikt (t.f. konsulenter i femte och åttonde distrikten) samt från assistenten hos statens inspektör för fattigvård- och barnavård, som handhar fattigvårds- och barnavårdskonsulentgöromålen för Gotlands län men även åberopar erfarenheter från tjänstebesök i övrigt inom riket i kommuner av olika storleksordning. Yttrandena äro i flera fall mycket ofullständiga, i det att vederbörande endast behandlat ett fåtal av de i cirkulärskrivelsen berörda detaljfrågorna.

Principiell inställning till frågan om små eller stora kommuner.

Konsulenten i andra distriktet (Östergötlands, Kalmar och Blekinge län) ställer sig skeptisk ifråga om fördelarna av en ny kommunindelning. Han anför: »Det anses ur socialvårdssynpunkt önskvärt, att erhålla en minskning i antalet kommunala enheter och tillika större dylika, under förmenande, att socialvården då bleve bättre och jämnare tillgodosedd. Det sistnämnda är möjligen tänkbart till en viss utsträckning. I någon större omfattning är det väl knappast troligt, att socialvården bleve bättre ordnad genom ett dylikt förfarande. På många håll skulle måhända en viss bitterhet uppstå på grund av att gamla kommunala enheter utplånades. Missnöje skulle sannolikt inte utebli och det skulle krävas lång tid innan det hela bleve utjämnat.»

Konsulenten i sjunde distriktet (Örebro, Västmanlands och Kopparbergs län) har icke gjort något bestämt uttalande till förmån för vare sig stora eller små kommuner.

Övriga konsulenter anse, att nackdelarna av små kommuner överväga fördelarna och att en ny kommunindelning är av väsentlig betydelse för socialvårdsarbetet.

Konsulenten i första distriktet (Stockholms stad, Stockholms, Uppsala och Södermanlands län) anför: »Småkommunerna erbjuda ur socialvårdssynpunkt inga som helst fördelar. Den påstådda större personkännedomen motväges av bristande rutin i verksamheten. De i vissa fall lägre kostnaderna innebära i regel att understödstagarna fått sitta emellan eller att ingripanden underlåtits i påtagliga fall. — En ändring av kommunindelningen till enheter med minst 5 000 invånare är sålunda ett synnerligen angeläget spörsmål. I avvaktan på denna reform bli alla möjliga socialvårdsåtgärder, som åläggas de små kommunerna, föga effektiva vägar för undanröjande av de missförhållanden, som ur socialvårdssynpunkt alltjämt måste anses förekomma på en del orter.»

Konsulenten i tredje distriktet (Jönköpings, Kronobergs och Hallands län) anför: »Trots den opposition, som möter, är jag övertygad om att större socialvårds- och vårdhemsområden utgöra förutsättning för åstadkommande av en hel del av de förbättringar på området, som alla önska och sträva för.»

Konsulenten i fjärde distriktet (Malmöhus och Kristianstads län) anför: »Svårigheterna med en rationalisering av fattigvårds- och barnavårdsarbetet ligga främst i de många små kommunerna. — Innan någon social reform genomföres, bör därför en revision ske av den kommunala indelningen.»

T.f. fattigvårdskonsulenten i femte distriktet (Göteborgs och Bohus samt Älvsborgs län) anför: »En ny kommunindelning synes ofrånkomlig för att socialvården rationellt skall kunna skötas.»

Konsulenten i sjätte distriktet (Skaraborgs och Värmlands län) anför: »Det är för mig klart, att man inom socialvården aldrig kan komma fram till ett effektivt utnyttjande av redan förefintliga möjligheter, än mindre till framtida uppgifter av alltmera förebyggande art, om vi icke samtidigt framskapa funktionsdugliga kommuner.»

T. f. konsulenten i åttonde distriktet (Gävleborgs, Västernorrlands och Jämtlands län) anför: »En mera rationell kommunal indelning är önskvärd, lämpad efter geografiska eller andra inverkande förhållanden. Om hänsyn härtill tages kan en kommunenhet på cirka 4 000 invånare ej beräknas medföra större olägenhet men väl större ekonomisk bärkraft och större personlig erfarenhet vid handhavandet av socialvårdande uppgifter.»

Konsulenten i nionde distriktet (Västerbottens och Norrbottens län) anför: »Förutsättningen för en god socialvård liksom en sund och effektiv kommunalförvaltning överhuvudtaget är stora och bärkraftiga kommuner. Sådana böra tillskapas genom sammanslagning av flera småkommuner till en stor sådan.»

Assistenten hos statens inspektör för fattigvård och barnavård (Gotlands län) anför: »Som slutsats av mitt yttrande kommer jag till att socialvårdsarbetet icke kan med det stora antal lagar rörande hjälpverksamhet, som finnas och ytterligare kunna förväntas, på ett tillfredsställande sätt handhavas i de små kommunerna. — Man kan nog ej komma ifrån att de små kommunerna äro en kvarleva från en gången tid, som ej längre passar in i det moderna samhället.»

Lämplig kommunstorlek med hänsyn till socialvården.

Konsulenten i första distriktet anför: »Vad beträffar landskommunernas areal är det med mitt sätt att se saken givetvis föga tillfredsställande med mycket stora arealer för en kommun, där befolkningstalet är lågt. Men någon avsevärd nackdel av de i mitt distrikt förefintliga storkommunernas arealstorlek har jag ej kunnat observera. — Jag har för min del icke kunnat finna, att ens storleken 20—30 000 hektar varit till något hinder för en rationell socialvård. De tre här nämnda ur befolknings- och arealsynpunkt största landskommunerna (arealer om 25 236, 34 048 och 21 764 hektar med 2 948, 5 078 respektive 8 209 invånare) ha i stället en föredömlig socialvård. Hur det ställer sig med arealer av större storleksordning än 35 000 hektar har jag sålunda ej haft tillfälle att bedöma i mitt nuvarande distrikt. Från min tjänstgöring i åttonde konsulentdistriktet, där kommuner med areal av 100 000 hektar eller mera icke voro ovanliga, hade jag den bestämda uppfattningen, att icke heller denna kommunstorlek var något hinder för verkligt rationell socialvård. Då skäl anföras mot kommunarealer upp till 50 000 hektar torde denna omständighet särskilt böra beaktas. — Vad därefter beträffar innevånarantalet i en önskekommun vill jag från min erfarenhet framhålla, att jämväl landskommuner med innevånareantal på 5—10 000 oftast handlägga sina social-

vårdande uppgifter betydligt omsorgsfullare än kommuner med 1 000—2 000 inv. — Kommunerna böra ur socialvårdssynpunkt göras så stora att det blir möjligt att anställa åtminstone en kommunal befattningshavare. Ur denna synpunkt bör kommunen rymma minst 5 000 invånare. Något hinder för att låta kommuner i mellansverige upptaga en yta av 20—40 000 hektar anser jag icke föreligga. Med det goda vägnät som finnes och det kommunikationssystem som under normala tider fungerar på ett tillfredsställande sätt, kan fullt tillfredsställande kontakt vinnas jämväl med de avstånd, som kunna uppstå i kommuner av denna storleksordning.»

Konsulenten i tredje distriktet anför: »Undertecknad har varit bosatt i landskommuner med 600, 1 600, 3 500, och 6 500 invånare och har inom konsulentdistrikt, i vilka jag tjänstgjort, haft att göra med landskommuner med mellan 120 och 14 000 invånare. Arealerna ha i fråga om de egentliga landskommunerna, köpingar alltså undantagna, varierat mellan 830 (folkmängd 250) och 379 000 (folkmängd 2 500) hektar. Följaktligen har jag, både som privatperson och som konsulent, haft tillfälle till iakttagelser och jämförelser. Enligt min mening finnes icke anledning till någon som helst tvekan om att möjligheterna att tillgodose intresset av personlig kontakt mellan befattningshavare och hjälpsökande påverkas vida mera ogynnsamt av stora arealer än av folkmängden. Detta gäller i varje fall om man håller sig inom den ram, som de i Kommitténs skrivelse anförda siffrorna angiva. Jag har ingenstans förmärkt, att bristande personkännedom vållat svårigheter i kommuner med betydligt mer än 5 000 invånare, inte ens i fall då in- och utflyttning, på grund av inom kommunen belägna industrier, varit ganska livlig. Tillsyn och kontroll torde däremot många gånger vålla svårigheter redan när man kommer upp till 20 à 30 000 hektar. När så därtill kommer, att kommunikationerna undantagslöst äro bäst i de tätast bebyggda landsdelarna, så finner jag angeläget, att vid en ny kommunindelning större hänsyn tages till arealen än till folkmängden. En hög invånaresiffra kan vida lättare än en ökad areal kompenseras med ett ökat antal befattningshavare, utan större risk för att personkännedom och personlig kontakt eftersättes. Att lära känna eller i varje fall att taga reda på de 4 à 5 000 i kyrkbyn eller industrisamhället torde för befattningshavarna vara betydligt lättare än motsvarande i fråga om det hundratal, som bor i torpen och pörtena 4 à 5 mil därifrån. — Områdena med 4 à 5 000 invånare torde å ren landsbygd med medelbebyggelse kunna rekommenderas.»

Konsulenten i fjärde distriktet anför: »En kommun bör helst vara så stor, att den kan giva arbete och skälig avlöning åt en kommunalkamrer, en socialsyssloman eller assistent samt en barnavårdsman. Därutöver bör finnas nödigt antal skrivbiträden. I folkmängd anser jag, att kommunen icke bör ha mindre än 6 000 innevånare och helst icke över 10 000 innevånare. Inom dessa gränser är personkännedomen tillräckligt stor med den befolkningstäthet vi ha här i Skåne.»

T. f. konsulenten i åttonde distriktet har i tidigare anfört citat nämnt 4 000 invånare.

I övriga yttranden förekomma inga uttalanden i fråga om lämplig kommunstorlek.

Möjligheten att erhålla lämpliga förtroendemän.

Konsulenten i första distriktet anser, att det »oftast icke finnes tillräckligt med kunniga förtroendemän i en liten kommun». Han anför vidare: »Val av i synnerhet ordförande i små kommuner sker mycket ofta utan hänsyn till vederbörandes kvalifikationer. I ett fall föreslogs en person till ordförande i en barnavårdsnämnd av en granne, som ville hämnas på vederbörande. Ifrågavarande person blev också vald. Han hade ingen aning om verksamheten och brukade sällan eller aldrig deltaga i kommunalt arbete. Jag har också träffat på sådana ordförande, som på allt sätt bara sökt få fyraårsperioden att gå utan att göra någonting. I större kommuner får den verkliga sakkunskapen och intresset i regel större plats bland förtroendemännen.»

Konsulenten i andra distriktet anför: »Det påstådda förhållandet, att en kommun skulle vara så liten till sin folkmängd, att de personliga resurserna icke skulle tillåta ett tillräckligt urval då det gäller förtroendemän för socialvårdens skötsel på ett tillfredsställande sätt, torde vara en överdrift och en missuppfattning eller också tillhöra rena undantagsfallen. Man bör nämligen observera, att valet av lämpliga och kompetenta personer till ordförande i exempelvis barnavårdsnämnd eller i fattigvårdsstyrelse, visst icke alltid sker med hänsyn enbart till lämpligheten. Det förefaller fast mera som om de politiska synpunkterna ej sällan härvidlag göra sig mest gällande. Såsom lagstiftningen för närvarande är, såväl rörande barnavården som fattigvården, är det för en ordförande eller nämnd ingen lätt sak att sköta socialvården på ett för de utomkommunala myndigheterna tillfredsställande sätt och samtidigt tillgodose skattedragarnas inom kommunen fulla belåtenhet.»

Konsulenten i femte distriktet anför: »Vad angår nackdelarna, är det med avseende å de personliga resurserna icke alltför ofta så, att de i kommunen mest lämpade personerna anlitas som förtroendemän. Ibland tycks det vara så, att förtroendemännen tillsättas efter en viss övertalning från andra kommunmedlemmars sida, detta av den orsaken, att uppdragen icke äro så välkomna. Och de förtroendemän, som bliva tillsatta under sådana förhållanden, äga ju icke vid tillträdandet av uppdragen det rätta intresset för arbetet, och det är nog heller inte så ofta som intresset senare infinner sig.»

Konsulenten i sjätte distriktet anför: »Med den erfarenhet jag förvärvat under min verksamhet dels såsom tjänsteman i en storstad och dels såsom fattigvårds- och barnavårdskonsulent anser jag mig helt kunna instämma i de av kommittén i skrivelsens andra stycke anförda nackdelarna beträffande socialvården i småkommunerna. — I många fall har jag kunnat konstatera svårigheterna att kunna erhålla ordförandeposten inom barnavårdsnämnden besatt, vilken syssla under nuvarande förhållanden anses mest krävande och besvärlig. Ordföranden har valts mot sin vilja, ibland utan att hava blivit tillfrågad. Klagomål hava icke lett till resultat. Att under dessa förhållanden räkna på ett intresse för arbetet utöver det allra nödvändigaste, vore icke rimligt. Då valperioden är ute, måste ny ordförande väljas och ofta kan därtill, såsom naturligt vore, icke ens erhållas någon av de förutvarande ledamöterna. Någon sakkunskap kan aldrig förvärvas inom en dylik barnavårdsnämnd. Vederbörande är mest inställd på att slippa undan arbete och

besvär lindrigast möjligt, dels på grund av sin okunnighet inför uppgiften, vilken kan åsamka kommunen och i sämsta fall honom själv utgifter, och dels på grund av bristande tid. Ibland kan det egna arbetet rentav omöjliggöra ordförandeskapet, vilket i dessa mindre kommuner praktiskt taget är lika med hela barnavårdsarbetet. Det har berättats mig, att sedan en duktig jordbruksförman valts till ordförande i en fattigvårdsstyrelse, avflyttade han från kommunen för att slippa uppdraget. Ofta vill kommunen icke heller bestå ordföranden lagar med kommentarer m. m., vilket naturligtvis ytterligare försvårar arbetet.»

Konsulenten i sjunde distriktet anför: »Även inom småkommunerna torde lämpliga förtroendemän kunna erhållas för de särskilda befattningarna men oftast är det väl så, att — i såväl stora som små kommuner — urvalet begränsas. D. v. s. den som ansetts lämplig till *ett* förtroendeuppdrag, den får i fortsättningen åtaga sig ett flertal andra uppdrag, ofta till sådant antal att varje uppdrag ej kan ägnas den tid, som är önskvärd och som fordras.»

T. f. konsulenten i åttonde distriktet anför: »Visst finnes exempel på att även de mindre kommunerna ha både personliga och ekonomiska resurser att på ett tillfredsställande sätt sköta sina socialvårdsuppgifter, men i stort sett erhålla dock icke dessa småkommuners förtroendemän den erfarenhet, som numera, i allt högre grad erfordras.»

Konsulenten i nionde distriktet anför: »All tillgänglig erfarenhet talar emellertid emot alltför små kommunala enheter. Det synes sålunda uppenbart, vilket ock erfarenheten visat, att möjligheten att erhålla lämpliga och därtill villiga personer för olika kommunala förtroendeuppdrag är mindre i en liten kommun än i en större. Särskilt gäller detta i fråga om uppdrag av mera arbetskrävande art, exempelvis ordförande i fattigvårdsstyrelse eller barnavårdsnämnd.»

Assistenten hos statens fattigvårds- och barnavårdsinspektör anför: »Otvivelaktigt är det svårare inom små kommuner än inom stora att finna lämpliga personer för socialvårdsarbetet. Kvarstår en person under flera valperioder på ordförandeposten, torde det som regel mera hänga samman med svårigheten att finna annan person för uppdraget än med vederbörandes personliga intresse för uppgiften. Ordförandeuppdraget betraktas ej längre som ett hedervärt förtroendeuppdrag utan som ett betungande arbete, som man försöker att så snart som möjligt komma ifrån. I synnerhet är detta förhållandet inom fattigvårdsstyrelserna, där ordförandeposterna till övervägande del innehavas av jordbrukare, som för sin egen bärgning ha ett nästan övermänskligt arbete att utföra. Även inom barnavårdsnämnderna innehas i flertalet fall ordförandeposterna av jordbrukare och arbetare, ehuru präster och lärarepersonal i något större omfattning än inom fattigvårdsstyrelserna tjänstgöra som ordförande.»

Konsulenterna i tredje och fjärde distrikten ha ej uttalat sig i denna fråga.

Betydelsen av intim personkännedom.

Konsulenten i första distriktet anför: »I vissa fall anföres att förtroendemännen i en mindre kommun ha större möjlighet att vidtaga rationella åtgärder på grund av ingående personalkännedom och att detta skulle tala för bibehållande av de små kommunerna. Såsom i den anförda katalogen framhållits finnes det ju oftast

icke tillräckligt med kunniga förtroendemän i en liten kommun. Det är då helt enkelt omöjligt att förtroendemännen i dessa små kommuner med sin bristande kunnighet och bristande rutin skola kunna vidtaga de för varje fall lämpade åtgärderna, även om de aldrig så väl känna till förhållandena i det enskilda fallet. Man måste också beakta, att i socialvårdsarbetet gäller det icke bara att meddela understöd och utöva tillsyn, i vilket fall måhända de små kommunernas förtroendemäns ingående personkännedom väl kan komma till nytta. Alla socialvårdande åtgärder, som avse att ändra på i vissa familjer rådande missförhållanden — att ändra på vissa slösaktiga vanor, ordna mathållningen rationellt, förmå barnen att bidraga till sin egen eller föräldrarnas försörjning, vidtaga åtgärder mot vanvård eller misshandel av barn, åtgärder för att ändra en missriktad uppfostran, ingrepp mot förekommande alkoholmissbruk och dylikt — förbises ofta i de små kommunerna, därför att man helt enkelt icke vill taga itu med sina närmaste grannars problem. I det fåtaliga antal större landskommuner, som finnes i mitt distrikt har jag mycket sällan haft anledning att klaga på de socialvårdande organens bristande kännedom om det enskilda hjälpfallet. I regel har man på ett föredömligt sätt sökt utreda och skaffa fullt tillfredsställande belysning åt det enskilda fallet, så snart någon omständighet framkommit, som påkallat utredning. Jag fäster för min del också det allra största avseende vid att i dessa fall de av omständigheterna påkallade åtgärderna verkligen komma till utförande, vilket tyvärr ej alltid är fallet i de små kommunerna.» Se även citat som anförts ovan i samband med frågan om lämplig kommunstorlek.

Konsulentens i tredje distriktet åsikter i denna fråga framgå av citat, som jämväl anförts i samband med nyssnämnda fråga.

T. f. konsulenten i femte distriktet anför: »Väl är det sant, att de mindre kommunernas förtroendemän genom sin större lokalkännedom och intimare bekantskap med de enskilda vårdtagarna äga betydligt bättre möjligheter än de större kommunernas befattningshavare att omedelbart konstatera och avhjälpa föreliggande hjälpbehov, m. m., men det är också riktigt, att dessa förtroendemän ofta i brist på kunskap om gällande författningar icke känna till alla hjälpmöjligheter, som stå till buds och därför många gånger av denna anledning icke äro i stånd att hjälpa på det mest ändamålsenliga sättet.

Vad angår det rent personliga momentet, så är ju betydelsen härav särskilt stor, då det gäller sådana hjälpgrenar, där det finnes utsikt, att den person, som är föremål för det socialvårdande organets bistånd, kan väntas förr eller senare kunna frikopplas från hjälpen, t. ex. då det är fråga om den förebyggande fattigvården, nykterhetsvården och framförallt barnavården. I fråga om möjligheterna att tillgodose personlig kontakt mellan de kommunala befattningshavarna och de hjälpbehövande vid stigande folkmängd och ökade arealer bör allt därför göras från ansvarigt håll för att underlätta dessa. Redan nu finnas ju stora kommuner i vårt land, där denna kontakt är genomförd.»

Konsulenten i sjätte distriktet anför: »De i tredje stycket av cirkulärskrivelsen såsom fördelar anförda omständigheterna anser jag icke vara särskilt utmärkande för enbart de mindre kommunerna utan kunna lika väl vara signifikativa för de större. Det finns exempelvis icke någon anledning att förutsätta, att det sociala arbetet skulle vara mera opersonligt i våra stora norrlandskommuner. Ledamöterna

i dessa större kommuner äro ju valda från olika distrikt och äga säkerligen lika god personkännedom inom sitt område som ledamöterna i en mindre kommun. I konsekvens med den nu föreslagna sammanslagningen av småkommuner till större enheter skulle i så fall ske en minskning av de större kommunernas område, varpå man väl knappast haft någon tanke. — Den i småkommunerna angivna stora personkännedomen, som i sin bästa form givetvis är av ett utomordentligt värde för arbetet, synes mig i vissa fall kunna hava en direkt motsatt verkan. De subjektiva momenten kunna bliva alltför framträdande och spela en för den understödsbehövande olycklig roll.»

Konsulenten i sjunde distriktet anför: »Givetvis ha de mindre kommunernas förtroendemän intimare bekantskap med de enskilda vårdtagarna och deras förhållanden än de större kommunernas befattningshavare. T. ex. en ordförande i fattigvårdsstyrelsen i en mindre kommun har oftast personligen besökt samtliga understödstagare. Fattigvårdsstyrelsen känner väl till vederbörandes hjälpbehov utan att först behöva företaga särskild utredning därom. Den får rätt snart kännedom om huruvida den, som åtnjuter understöd, därtill har arbetsinkomst eller hjälp från anhöriga. I en liten kommun med invånarantal, som kan räknas i hundratal, känner alla till vem som har understöd, ofta också huru stort belopp som utgår. Kanske detta förhållande inte alltid känns så angenämt för den som åtnjuter understödet. Enligt vad jag vid besök har funnit, har fattigvårdsstyrelsen i en kommun med över 4—5 000 innevånare icke, utom i något undantag, samma personliga kontakt med de hjälpbehövande som i en mindre kommun. Arealen har därvid inte spelat så stor roll. — De stora avstånden i de större kommunerna torde icke vålla någon avsevärd olägenhet för de hjälpsökande. I de flesta större kommuner har hjälpsökande att vända sig till distriktsledamot, som vidarebefordrar till fattigvårdsstyrelsen sökandens anhållan och som även vid behov lämnar tillfällig hjälp. Fattigvårdsstyrelsen i sin helhet torde dock icke i större kommuner ha så stor kännedom om understödstagarnas hemförhållande och vilka olika hjälpbehov som föreligga i varje fall utan torde behöva lita till vederbörande ledamots uppgifter.»

T. f. konsulenten i åttonde distriktet anför: »De invändningar, som göras mot att de större kommunernas befattningshavare skulle ha mindre möjligheter att omedelbart konstatera och avhjälpa ett föreliggande hjälpbehov och vad som i detta sammanhang erinras om en intimare bekantskap med vårdtagarna, att förvaltningskostnaderna bli dyrare, att tjänstemannasystemet medför byråkratisering o. s. v., torde ej vara bärande. — Lokalkännedomen, den personliga kontakten, den goda omvårdnaden, kontrollen över medelsförvaltningen behöver på intet sätt eftersättas, om det införes större kommunala enheter. — I detta sammanhang kan påpekas, att Frostvikens socken med sin stora areal 378 995 hektar (2 472 inv.), skulle kunna utgöra ett exempel på svårigheten att erhålla nödig kontakt med den hjälpbehövande. Men så är ej förhållandet. Socialvårdens olika uppgifter skötas här på ett mycket tillfredsställande sätt, detta enligt sakkunnig bedömning. Här synas alltså de rätta personerna stå i ledningen.»

Konsulenten i nionde distriktet anför: »Såsom argument för bibehållande av småkommunerna anföres ofta, att förtroendemännen i de mindre kommunerna ha lättare att upprätthålla kontakten med de hjälpsökande än vad fallet är i de stora

kommunerna. — Dessa farhågor synas mig i hög grad överdrivna, för att ej säga omotiverade.»

Assistenten hos statens fattigvårds- och barnavårdsinspektör anför: »Enligt min mening är personligt intresse för de hjälpbehövande, där sådant förekommer, i allmänhet ett rent individuellt förhållande, som kan förekomma såväl i en stor som i en liten kommun. Jag är icke av den uppfattningen, att något större intresse för personlig kontakt skulle vara för handen i de mindre kommunerna än i de större. Jag vågar nästan påstå, att de hjälpbehövande snarare ägnas mindre personligt intresse i de små kommunerna. — Den personliga kontakten mellan kommunala befattningshavare (förtroendemän härvid medräknade) och hjälpbehövande är givetvis lättare att åstadkomma i små än i större kommuner. Betydelsen av denna kontakt bör emellertid ej överskattas. Ibland kan den vara bra men ibland till nackdel. Fosterbarnskontrollen är t. ex. omöjlig att genomföra i små kommuner, där alla känna varandra. I detta avseende är storkommun med tjänstemän det enda effektiva. Att draga en gräns vid viss befolkningssiffra eller areal lärer dock ej låta sig göra. Mycket hänger härvid samman med antalet ledamöter i fattigvårdsstyrelsen och barnavårdsnämnden samt dessas fördelning på olika bostadsområden inom kommunen ävensom på kommunens struktur.»

Bristande erfarenhet i ärendenas handläggning.

Konsulenten i andra distriktet anför: »För såväl fattigvården som framför allt barnavården, gäller det faktum att, ju mindre en kommunalenhet är, desto svårare blir det för vederbörande styrelse och nämnd att vinna verklig erfarenhet å det socialvårdsområde, som samhället tilldelat styrelsen eller nämnden. Men ej sällan är det täta ombyten av ordföranden i såväl de större som de små kommunerna. Och tyvärr är det ej sällan som mycket lämpliga ordförande avgå från sin post i exempelvis barnavårdsnämnden. Man finner uppdraget otacksamt, ja, rent av hindrande i den egna utkomsten. Ofta inträffar även att en duktig ordförande ej finner förståelse inom sin kommun — ej ens inför sina uppdragsgivare — då han pliktskyldigast handlar på det sätt han bör handla med hänsyn till det föreliggande fallet och tillämpliga lagbestämmelser.»

Konsulenten i tredje distriktet anför: »Att med större folkmängd och därmed följande större antal likartade ärenden följer större erfarenhet och rutin samt möjligheter till en riktigare bedömning och handläggning, får väl anses självfallet.»

Konsulenten i femte distriktet anför: »Förtroendemännen i en mindre kommun erhålla en alltför ringa erfarenhet för att kunna taga ställning till de enligt våra dagars så omfattande sociallagstiftning ofta besvärliga ärendena. Detta gör, att felaktigheter vid handläggningen av de skilda ärendena många gånger uppstå. Flera exempel kunna nämnas i detta hänseende.»

T. f. konsulenten i åttonde distriktet anför: »I stort sett erhålla småkommunernas förtroendemän icke den erfarenhet, som numera i allt högre grad erfordras för att på ett nöjaktigt sätt kunna handlägga alla till socialvården hörande spörsmål.»

Konsulenten i nionde distriktet anför: »Det är självfallet, att de personer, som slutligen mer eller mindre motvilligt ställa sig till förfogande för ledande uppdrag

inom socialvården, på grund av ärendenas ringa antal i en liten kommun icke erhålla tillräcklig erfarenhet och rutin för lösandet på riktigt sätt av ett mera komplicerat vårdfall, när ett sådant någon gång uppträder.

Assistenten hos statens inspektör för fattigvård och barnavård anför: »En väsentlig olägenhet med småkommunerna är att socialvårdens handhavare på grund av bristande rutin och erfarenhet ha svårt att i de individuella fallen, så snart dessa avvika från det mera vanliga, kunna finna de bästa lösningarna. Den rutin, som skulle kunna förvärvas genom en långvarig tjänstgöring t. ex. på ordförandeposten, uteblir f. ö. numera ofta på grund av de täta ombytena på dessa tjänster.»

Att värdet av den större personkännedomen i de små kommunerna väsentligt förringas genom förtroendemännens bristande kunnighet, erfarenhet och intresse, framgår även av citat, som anförts ovan under rubriken Betydelsen av intim personkännedom.

Den svaga ekonomien och dess konsekvenser.

Konsulenten i fjärde distriktet anför: »Icke mindre än 6 kommuner ha under 1 000 skattekronor. Under sådana förhållanden får man förstå, att svårigheterna kunna bli övermäktiga om en större utgift för fattigvården eller barnavården drabbar kommunen. Må detta belysas med ett konkret exempel. Till en sådan »lilleputtskommun» inflyttade för några år sedan ett par hjälpbehövande utlänningar. Fattigvårdsstyrelsen hade icke ett öre disponibelt i kassan, utan främlingarnas underhåll måste förskotteras av fattigvårdsstyrelsens ordförande personligen.»

Konsulenten i sjätte distriktet anför: »Understöden (i småkommunerna) synas i många fall vara i knappaste laget, och även om kännedom om förebyggande åtgärder inom såväl fattigvården som barnavården förefinnas, torde i praxis den ekonomiska situationen icke tillåta en tillämpning eller ock andra orsaker medverka härtill, exempelvis ovillighet, bottnande i oförstånd.»

Konsulenten i sjunde distriktet anför: »Att en liten kommun kan nödgas vidtaga en socialvårdsåtgärd, som vållar avsevärd höjning av utdebiteringen vitsordas. T. ex. en kommun med en folkmängd på omkring 350 personer nödgades på en gång omhändertaga sex barn för skyddsuppfostran och i första hand inackordera dem på barnhem. Denna utgift ökade utdebiteringen till barnavården avsevärt. Man kan förstå, att nämnden i denna lilla kommun sökte utvägar att om möjligt slippa ifrån en sådan utgift som ovannämnda. — Min erfarenhet är, att det endast i undantagsfall förekommer, att en kommun vidtager illojala eller illegala åtgärder för att förhindra hemortsrättsförvärv i den egna kommunen eller möjliggöra förvärv av hemortsrätt i annan kommun. Där nämnda åtgärder vidtagas, förekommer detta minst lika ofta i större socken eller stad som i en socken med ringa innevånareantal. — Däremot torde småkommuner mindre ofta än större kommuner tillämpa frivillig fattigvård eller förebyggande sådan. Undantag åt båda hållen finnas givetvis. En liten kommun känner sig ofta tveksam inför sin rätt att åsamka skattebetalarna utgifter, vilka icke varit ovillkorliga.»

T. f. konsulenten i åttonde distriktet anför: »De begränsade ekonomiska resurser, som småkommunerna ha, kunna nog föranleda till iakttagande av större spar-

samhet, när det gäller att lämna hjälp, men att detta medfört en påtaglig sänkning av socialvårdsstandarden torde dock icke med berättigande kunna sägas ha förekommit inom distriktet. Enstaka fall som medför underlåtenhet eller försummelse kan förekomma, men sådana kunna även förekomma i de större kommunerna. — Småkommunerna torde numera icke kunna beskyllas för att vidtaga illojala eller illegala åtgärder för att förhindra hemortsrättsförvärv i den egna kommunen eller möjliggöra förvärv av hemortsrätt i annan kommun. Därest sådant förekommer, utgör det rena undantagsfall.

Konsulenten i nionde distriktet anför: »Även i fråga om den ekonomiska bärkraften och möjligheterna att fullgöra lagligen åvilande skyldigheter beträffande socialvården äro olägenheterna av alltför små kommuner framträdande. Skatteunderlaget är ju ofta synnerligen svagt i småkommunerna, varför ett enda understödsfall (en familj) understundom kan föranleda höjning av den kommunala utdebiteringen med betydande belopp. Socialvårdsstandarden håller sig också i allmänhet lägre i småkommunerna än i stora och medelstora kommuner. Särskilt framträdande är denna olägenhet i fråga om anstaltsväsendet, vilket alltid är svårlöst i småkommunerna, som mestadels äro ovilliga att medverka till bildandet av kommunalförbund.»

Assistenten hos statens inspektör för fattigvård och barnavård anför: »Min erfarenhet är emellertid, att dessa små kommuner trots sina mycket dryga skatter lämna erforderlig hjälp, då understöd påkallas, men någon direkt omvårdnad av fallen kommer sällan i fråga. — Levnadsstandarden är i allmänhet densamma bland understödstagare som bland kommunernas övriga invånare.»

Särskilda uttalanden i fråga om barnavården.

T. f. konsulenten i femte distriktet anför: »Den största oförmågan att kunna sköta uppgifterna ordentligt finner man emellertid inom barnavårdens område. Vad som framförallt försummas i detta hänseende är det arbete, som är förknippat med barnavårdsmannaskapen. Ofta utses nära anhöriga, såsom morföräldrar, morbröder, styvfadern och dylikt såsom barnavårdsmän. Att detta är olämpligt, framförallt då barnavårdsmannen och barnet tillhöra samma hushåll, är självklart. Även med avseende å överflyttning av tillsyn över barnavårdsmannaskap till annan kommun göras ofta försummelser, och det kan dröja flera år, innan överflyttning sker, först ofta efter påpekande vid inspektion. Fosterbarnsbegreppet synes också på många håll icke vara känt. Behandlingen av mödrahjälpsärenden ske många gånger helt schablonmässigt, och det kan givas exempel på en kommun, där ett belopp av 300 kronor så gott som undantagslöst föreslagits under motivering, att mödrahjälpsnämnden ju ändå prövar vad som är skäligt. Framförallt inom denna socialvårdsgren är bristen på lämpliga kommunala förtroendemän i småkommunerna särskilt förkastlig, då ju klientelet här utgöres av dem inom vårt samhälle, vilka äro i behov av vårt största intresse och omvårdnad — barnen.»

Konsulenten i sjätte distriktet anför: »Med hänsyn till den stora betydelse barnavården har, särskilt då det ju här gäller det i bästa mening förebyggande arbetet inom vår folkvård, måste det anses långt ifrån tillfredsställande vad denna sociala

gren beträffar. — På barnavårdsområdet synas mig förhållandena vara sämst beträffande tillämpningen av lagstiftningen rörande barn utom äktenskap. Svårigheterna att erhålla barnavårdsmän äro stora. Kommunen vill icke betala något för uppdraget, och i de fall så sker motsvarar icke arvodet på långt när besväret. Följden blir att man till barnavårdsmän tillsätter släktingar, oftast någon av morföräldrarna, ibland barnets styvfader eller fosterfader, ibland står någon släkting formellt såsom barnavårdsman under förutsättning att ordföranden utför arbetet. Härav följer en i regel mycket ojämn handläggning av dessa ärenden; i vissa fall ingen åtgärd alls, i andra ett alltför nitiskt och av de personliga känslorna färgat ingripande mot den underhållsskyldige parten, för vilken redan den omständigheten, att barnavårdsmannen är släkt med modern kan vara tillräckligt för att skapa irritation. — I övrigt företer naturligtvis barnavårdsnämndernas tillsyn över barnavårdsmannens verksamhet betydande brister. — Vid barns omhändertagande föreligga ofta betydande svårigheter, särskilt gäller detta den mera kvalificerade formen skyddsuppfostran. Sällsyntheten av dessa ärendens förekomst gör svårigheterna än större. — Möjligheterna att bedriva förebyggande åtgärder saknas m. m. — Hemortsrätten blir i dessa mindre kommuner särskilt framträdande och användes som argument såväl vid förordnande av barnavårdsman som vid beviljandet av bidragsförskott och då behov av omhändertagande uppstår.»

Konsulenten i sjunde distriktet anför: »Evad det gäller barnavården torde en större kommun ha lättare för att vidtaga åtgärder då det gäller missförhållande i ett hem eller att tillrättaföra eller omhändertaga vanartade minderåriga eller ungdomar i åldern 16—21 år. Medlemmar i en mindre kommun känna merendels till nämnda förhållanden och ta bestämd ställning i frågan, vilket gör, att nämnden i det längsta drar sig för att ingripa — och få klander av en del sockenbor.»

T. f. konsulenten i åttonde distriktet anför: »När det gäller barnavårdsnämndens nu utgrenade åligganden, tillsynen över barnavårdsmannens verksamhet och dylikt, bli nog småkommunernas personliga resurser ofta otillräckliga och verksamheten otillfredsställande.»

Assistenten hos statens inspektör för fattigvård och barnavård anför: »Barnavårdsnämndernas många formellt viktiga åtgärder äro svåra att lösa i små kommuner, dels på grund av bristande tillgång på för uppdraget lämpliga personer och dels på grund av den ringa rutin som befattningshavarna erhålla, då ärendena äro få i varje kommun. — Barnavårdsnämndens ingripande, i synnerhet då det gäller barns och ungdoms omhändertagande för skyddsuppfostran, väcker lätt ett visst uppseende i små kommuner. Man drar sig för »hårda» ingripanden och är känslig för opinionen. — En av olägenheterna med små kommuner är, att det synes ogörligt att med nuvarande lagbestämmelser få lagen om barn utom äktenskap effektivt genomförd. Barnavårdsmannauppdrag, för vilka i regel ingen ersättning utbetalas, vill ingen åtaga sig. I bästa fall kan en morfader anlitas, om sådan finnes till hands. Göromålen få dock mest utföras av ordföranden. Varken den ena eller den andra har emellertid något vidare klart för sig vad som skall göras. — Att brister föreligga är ju ej så märkvärdigt, då det endast förekommer ett eller annat fall om året och ingen som helst rutin kan förvärvas.»

Konsulenten i fjärde distriktet finner förhållandena på ifrågavarande område tröstlösa. Han anför: »Barnavårdsmannaskapen skötas i stor utsträckning mycket

dåligt. Att som nu är fallet resa kring och konstatera bristerna utan att kunna genomföra förbättringar är ganska tröstlöst. — När jag för något år sedan besökte en gammal barnavårdsman (flera av dem äro över 80 år), så fann jag det hela så hopplöst, att jag gick utan att göra några anmärkningar. När jag bjöd farväl säger den gamle mannen: »Det var då för väl att konsulenten var belåten.» — En ordförande i en barnavårdsnämnd i Malmöhus län har dömts till 10 dagsböter à 10 kronor för att han underlåtit att förordna barnavårdsman för utom äktenskap födda barn. När en havande moder kom till honom och ville ha barnavårdsman förordnad, tog han ut hennes flyttningsbetyg och sände det till henne, där hon tillfälligt uppehöll sig. Under hela hans tjänstetid hade barnavårdsman icke förordnats.»

Konsulenten i första distriktet ger i en särskild bilaga till sitt yttrande ett flertal exempel på upprörande missförhållanden, som uppkommit eller förvärrats till följd av barnavårdsnämnders underlåtenhet att ingripa eller felaktiga ingripande. Dessa exempel avse emellertid kommuner med invånarantal mellan 1 058—6 563 invånare, därav två med kommunalkamrer.

Fördelar och nackdelar av tjänstemannasystem.

Att förtroendeuppdragen på många håll icke längre betraktas såsom eftersträvansvärda hedersuppdrag utan som besvärliga och tidskrävande arbetsuppgifter, som man icke anser sig ha tillräcklig tid och kompetens för och som man på allt sätt försöker undslippa, har, såsom framgår av redan anförda citat, framhållits bland annat av konsulenten i sjätte distriktet och assistenten hos statens inspektör för fattigvård och barnavård. Behovet och betydelsen av att förtroendemännen i socialvårdsarbetet erhålla biträde av tjänstemän framhålles i flera yttranden.

Konsulenten i första distriktet anför: »Det synes mig även ur socialvårdssynpunkt synnerligen betydelsefullt, att de nya kommunerna givas en sådan storleksordning, att den ekonomiska förvaltningen kan centraliseras och skötas från ett kommunalkontor, där i förekommande fall någon befattningshavare jämväl får till uppgift att specialisera sig på socialvården. Den fördel, som ligger i att man lägger det rent rutinmässiga i förvaltningsarbetet på tjänstemän och frikopplar förtroendemännen från detta betungande arbete för att ge dem möjlighet att syssla med större uppgifter, torde vara så påtaglig, att den icke behöver särskilt poängteras. — Förtroendemännens insatser kunna bättre komma till användning för den egentliga ledningen av verksamheten. — Det förefaller också som om rädslan för tjänstemannavälde förefinnes endast i sådana kommuner, där man saknar tjänstemän i egentlig mening. I kommuner, där man t.ex. centraliserat förvaltningen eller ordnat en socialvårdsbyrå, hör man sällan några klagomål över tjänstemannaväldet. I regel vill man där icke på några villkor återgå till den tid, då ansvarsfulla och svåra rutinmässiga uppgifter lämnades i händerna på personer utan ingående teoretisk och praktisk kunnighet. All erfarenhet från de större kommunernas förvaltningsarbete talar i rakt motsatt riktning än vad som på många håll nu anföres mot större kommuner. Socialvården med sina många invecklade, rent rutinmässiga uppgifter behöver ovillkorligen tjänstemän.»

Konsulenten i fjärde distriktet anför: »Min personliga erfarenhet är den, att förvaltningen skötes bäst i de kommuner, som har kommunalkamrer till sitt förfogande och allra bäst där kamreren vid sin sida har en socialassistent. — Det synes mig vara felaktigt att påstå, att tjänstemannasystemet skulle medföra en byråkratisering, opersonlig och schablonmässig behandling etc. av vårdfallen. Tvärtom har jag funnit, att anställandet av tjänstemän medfört påtagliga förbättringar, då ordföranden fått mera tid disponibel för de enskilda hjälpfallen. Där byråkrati förekommit har detta lika mycket förmärkts bland förtroendemännen och då som regel gällt icke obligatoriska förmåner åt understödstagarna, såsom förebyggande fattigvård, kläder, resebidrag etc.»

Konsulenten i sjätte distriktet anför: »Fördelarna (av kommunalkontor och ev. särskild socialvårdsbyrå) äro uppenbara: hjälpbehoven få en mera allsidig belysning, och därigenom kan hjälpen sättas in på rätt sätt och bli mera effektiv, ofta även mera förebyggande än i en splittrad organisation. Betydelsefullt är därför att man anställer verkligt skickliga och omdömesgilla socialarbetare. Här föreligger således en befogenhets- och ansvarsfördelning mellan de förtroendevalda och tjänstemännen. En av de största farorna med denna centralisering är att en byråkrati, en opersonlig expeditionsrutin lätt insmyger sig i behandlingen av de medborgare, till vilkas tjänst byrån inrättats. Men med lämpliga socialarbetare och ett väl avvägt samarbete mellan dem och ledamöterna, vilka själva böra medverka i arbetet och vilkas personkännedom icke utan skada för arbetet kan undvaras, kunna de nämnda farhågorna elimineras. Besluten och ansvaret för hela förvaltningen ankommer ju på respektive styrelser. Denna organisationsform synes mig rätt använd ligga idealet rätt nära.»

T. f. konsulenten i åttonde distriktet anför: »De betänkligheter som framförts att tjänstemannasystemet skall medföra byråkratisering samt en opersonlig och schablonmässig behandling av vårdfallen torde vara överdrivna. Förutsatt att socialvårdens tjänstemän och de kommunala förtroendemännen var på sitt sätt äro intresserade och dugliga för sina uppgifter, så synes ett förtroendefullt samarbete dem emellan kunna neutralisera dessa farhågor. De tjänstemän, som vid en eventuell centraliserad kommunindelning komma att anställas, skola ju ej helt ersätta de kommunala förtroendemännen utan fastmera böra dessa befattningshavare på ett för socialvården gagnande sätt komplettera varandra.»

Konsulenten i nionde distriktet anför: »I ett flertal kommuner inom detta distrikt har man redan anställt avlönade tjänstemän för skötseln av den kommunala förvaltningen, såväl i vad det gäller socialvården som annan förvaltning. Några klagomål över att socialvården därigenom skulle ha byråkratiserats, har jag icke förmärkt. Behandlingen av socialvårdsklientelet är visst icke beroende på om avlönade tjänstemän fullgöra arbetsuppgifterna eller om desamma handhavas av valda förtroendemän. Endast de personliga kvalifikationerna hos vederbörande funktionär är av avgörande betydelse. Hittills har mig veterligen ingen, som en gång infört tjänstemannasystem, återgått till det gamla systemet med enbart förtroendemän. Undertecknad, som under avsevärd tid sysslat med kommunalförvaltning, dels såsom förtroendeman och dels såsom tjänsteman, har haft rika tillfällen att bedöma de båda systemen. Systemet med fast anställda tjänstemän för verkstäl-

lande av de kommunala förvaltningsbestyren synes mig vara avgjort bättre och effektivare. Att förvaltningskostnaderna rent siffermässigt bli något högre, torde icke kunna förnekas, men uppväges denna olägenhet av avsevärda fördelar i fråga om effektivitet och reda i förvaltningen.»

Anstaltsväsendet.

Konsulenten i första distriktet anför: »Tillgången på anstaltsplatser å ålderdomshem är i stort sett tillfredsställande inom hela distriktet. I Uppsala län saknas helt tillgång på platser för lättskötta sinnessjuka. Såväl i Uppsala som i Södermanlands län är det stor brist på platser för kroniskt sjuka, varför dessa patienter i stor utsträckning äro hänvisade till vård på ålderdomshemmen. I några fall äro tillbyggnader av ålderdomshemmen i distriktet aktuella. Inom norra delen av distriktet är sedan ett par år anstaltsfrågan synnerligen brännande. Småkommunernas bristande insikter har här hindrat tillkomsten av ett gemensamt ålderdomshem. — Beträffande anstalternas storlek anser jag för min del, att idealet för ett ålderdomshem är 25—30 platser. Jag finner att det är i hög grad överdrivet att tala om att personer isoleras från sin hembygd, från släkt genom att de i stället för att placeras på ett ålderdomshem i kommunens kyrkby, intagas på ett ålderdomshem beläget i grannkommunen. Jag har ytterligt sällan hört denna synpunkt anföras av understödstagare på ålderdomshem. Då man frågat pensionärer härom ha de i regel förklarat att de lika gärna äro på det anvisade ålderdomshemmet som på ett hem beläget i hemsocknen. I detta hänseende spelar ålderdomshemmets ledning och dess goda anseende i bygden en mycket större roll än belägenheten i den ena eller andra kommunen. Dessutom anser jag det vara av den allra största betydelse för trevnaden och trivseln å ålderdomshemmen att vissa för ålderdomshemsvård olämpliga patienter verkligen kunna överflyttas till specialanstalter. En föreståndarinna kan näppeligen ensam eller med ett enda biträde sköta en samling sinnessjuka, sinnesslöa och kroniskt sjuka på ett tillfredsställande sätt annat än att vården av andra gamla blir mer eller mindre eftersatt.»

Konsulenten i andra distriktet anser att »ålderdomshemmen äro fullständigt ordnade inom andra konsulentdistriktet med undantag vad som efter hand under årens lopp måste repareras och kompletteras.» Av 56 planerade sammanslutningar med cirka 160 kommuner ha kommit till stånd 37, som omfatta 107 kommuner. Dessutom har ett antal kommuner träffat avtal om platser å andra kommuner eller kommunalförbund tillhöriga ålderdomshem. Beträffande de till följd av bristande samarbete förefintliga små ålderdomshemmen anför konsulenten: »Det säger sig självt — särskilt i dessa tider, då det uppenbarligen är brist på kompetenta och duktiga kvinnor som vilja åtaga sig ansvar och besvär med att sköta ålderdomshem och åldringar — att man någon gång träffar på fall, som man vill förmoda hade haft det bättre, därest ålderdomshemmet varit större och därigenom arbetet jämnare under en mera kompetent föreståndarinnas ledning. Men dylika fall tillhöra kanske ändå närmast undantagen. För övrigt är det inte säkert, att den vårdbehövande funnit sig bättre tillrätta på det större och mera välskötta hemmet. Från samhällets synpunkter i stort, måste man givetvis så långt möjligt hålla fast vid,

att ålderdomshemmets arbetsområde bör vara så avpassat, att det egentliga platsbehovet ej bör understiga 15 à 18 pensionärer. Ett dylikt hem som minimum, arbetar bättre och jämnare än ett mindre sådant.»

Konsulenten i tredje distriktet anför: »Vad beträffar anstaltsväsendet så finnes inom distriktet ingen landsbygdsanstalt, som kan kallas stor, och endast ett relativt fåtal av sådan storleksordning, att de inom rimlig kostnadsram kunna bereda tillfredsställande vård. — Dagkostnaden på ett hem för 7 à 8 pensionärer, som inte har annan personal än föreståndarinnan, kan mycket väl hållas lika låg som på ett hem för 25 à 30, men den kan det inte, om samma komfort, samma vård och tillsyn dygnet runt och framför allt samma arbetstid för personalen förutsättes. Ännu mera hopplös, sedd ur ekonomisk synpunkt, blir situationen på de hem, som i åratal drivas för 1, 2 à 3 pensionärer. Sådant har i flera fall förekommit inom distriktet. I enstaka fall har fastighetens underhåll ändå varit tillfredsställande och direkt vantrivsel av andra orsaker har inte heller varit påvisbar. Vanligare är emellertid vid så låg beläggning, att såväl fastighetens som inventariernas underhåll eftersättes, att föreståndarinnan avlönas sämre än böndernas jungfrur och att medelstilldelningen för övrigt är så otillräcklig, att allt för lite blir tillgängligt för inköp av sådana saker som tvätt- och rengöringsmedel, kryddor och kläder åt pensionärerna m.m. dylikt. Förmånen att på gamla dagar få kvarstanna i hemkommunen, blir alltför ofta detsamma som ett knappt uppehälle, en nödtorftig vård i en förfallen omgivning och ett fullständigt beroende av en av nattvak, dålig ekonomi och bekymmer för framtiden utpinad föreståndarinna. Jag tror inte att de anhörigas besök bli fler i det hemmet än de skulle bli i ett prydligt och trivsamt ett par tre mil längre bort beläget hem. Med de kommunikationer vi hade före kriget och hoppas att framdeles återfå förbättrade, behöver man, när det gäller anstaltsvården, knappast räkna med avstånden. De gamla, som hela livet vistas inom födelsekommunen, ha snart gått bort. Att någon nu skulle känna en förflyttning till ett till hemortens tingsplats, affärscentrum eller annan liknande plats förlagt ålderdomshem som en deportation, tror jag inte. Jag medgiver oförbehållsamt, att nästan allt beror på ledningen och dit räknar jag självfallet även föreståndarinnan. De medelstora hemmen med 15 à 20 platser ha dock åtskilligt att bjuda, som inte ens den bästa ledning kan åstadkomma på småhemmen. Jag tänker på möjligheten att välja umgänge och kamrater, de oftare återkommande högtidsdagarna på hemmet och mera dylikt. Jag tänker också på utrustningen för sjukvård, som givetvis inte kan vara så fullständig på ett hem, med likartade vårdfall återkommande endast vart tionde eller femtonde år, som på ett hem, där sådana fall årligen återkomma. På de större hemmen behöver inte heller och får inte inträffa, att de gamla någon tid på dygnet lämnas utan hjälp och tillsyn. På de minsta hemmen med endast en anställd kan det, hur uppenbart det är, att tre à fyra 80—90-åringar lämnade utan tillsyn har sina risker, inte undvikas. Äro samtliga lokaler lämpligt anpassade efter vårdtagarnas antal, så är, åtminstone så länge platsantalet inte överstiger 30—35, förutsättningarna för trevnad och hemkänsla ingalunda sämst på de större hemmen.»

Konsulenten i fjärde distriktet anför: »Inom distriktet (369 kommuner) finnas f. n. 165 ålderdomshem. Vissa av dessa hem äro överbelagda, andra åter ha en ringa beläggning. För att i någon mån eliminera detta förhållande utsändes av under-

tecknad tre gånger om året en förteckning på lediga vårdplatser. — Personligen är jag rätt belåten med de små ålderdomshemmen.»

T.f. konsulenten i femte distriktet anför: »Vissa av anstalterna inom härvarande distrikt äro alltför ålderdomliga och tråkiga samt därmed säkerligen icke så eftertraktade av klientelet, om de än oftast äro synnerligen välskötta. Även förekomsten av svårskötta, ofta sinnesabnorma åldringar, gör, att de normala gamlingarna svårligen kunna förmås att flytta in på hemmen. Såsom exempel kan anföras, att på ålderdomshemmet i en av distriktets kommuner vid mitt besök i våras följande 9 pensionärer funnos intagna: 1) synnerligen svårskött 65-årig manlig epileptiker; 2) man lidande av s.k. gubbhosta; 3) man med blåskatarr, vilken därför fordrade särskild vård; 4) man, efterkommen och slö; 5) man, åderförkalkad och elak; 6) sinnessjuk kvinna, 80 år, sängliggande i över 40 år; 7) »velig» kvinna; 8) kvinna, invalid efter benbrott; 9) sinnessjuk kvinna, stor och tjock, hör röster. Den differentiering av klientelet, som alltså är önskvärd, har icke kunnat genomföras under nuvarande förhållanden. I samband med en ny kommunindelning kunde man emellertid tänka sig inrättande av anstalter för olika sorters klientel, så att det egentliga ålderdomshemsklientelet erhåller den vård, som är önskvärd, och det övriga klientelet för dem anpassad vård. Vad angår fördelarna och olägenheterna med större och mindre anstalter, så torde följande kunna anföras. De större anstalterna lämna ofta genom bättre personalresurser och annan bättre standard klientelet lämpligare vård än de mindre, om än detta ibland sker på bekostnad av hemtrevnaden. Även den senare bör emellertid kunna tillgodoses genom lämpligt byggnadssätt och inredningen. Naturligtvis kan avståndet från hemtrakten och till den stora anstalten spela en sådan roll, att de gamla känna sig isolerade från sina gamla band, men med de förmodligen goda kommunikationer, som efterkrigstiden för med sig, kommer denna nackdel säkerligen att betydligt reduceras.»

Konsulenten i sjätte distriktet anför: »Anstaltsväsendet är såvitt jag hittills kunnat konstatera tillfredsställande ordnat. Särskilt Skaraborgs län har löst denna fråga genom sammanslutning i kommunalförbund och i ett fall genom bildande av ett aktiebolag. I de fall detta skett äro anstalterna som regel av lämplig storlek. Där kommunerna själva löst anstaltsfrågan förekomma ålderdomshem, där vårdplatserna äro ganska ringa. Svårigheter uppstå då såväl ifråga om differentiering av klientelet som ock för personalen ifråga om dess arbets- och löneförhållanden. I många fall kan icke särskilt utbildad föreståndarinna erhållas på grund härav. Rätt självklara bekvämligheter såsom värmeledning och vattenklosett kunna stundom saknas o.s.v. Det är ju möjligt att de gamla oaktat förefintliga brister känna mera hemtrevnad i ett sådant hem, beläget inom den egna kommunen, men med hänsyn till den utveckling av våra kommunikationer som skett och kommer att ske synas mig icke svårigheter böra föreligga för de anhöriga att besöka de gamla, även om hemmet är beläget inom en annan kommun. Några särskilda klagomål från patienterna å dessa gemensamt anordnade ålderdomshem hava icke förmärkts.»

Konsulenten i sjunde distriktet anför: »Inom 7:de distriktet är anstaltsväsendet på det hela taget tillfredsställande ordnat. Några få kommuner ha dock så ringa antal pensionärer att det vore önskvärt att de i stället kunde träffa överenskommelse om inackordering på närliggande ålderdomshem. — Trevnaden på ett ålder-

domshem är i allra högsta grad beroende på föreståndarinnans personliga egenskaper. Föreståndarinnan på ett ålderdomshem med högst 30 pensionärer har dock större förutsättningar att nå kontakt med åldringarna än vad som är möjligt på ett större hem. Med högst nämnda antal kan föreståndarinnan också lära känna vars och ens egenheter och därtill ta hänsyn vid placering och annat som bidrager till att åstadkomma hemtrevnad. På ålderdomshem med platsantal under 20 är mycket svårt, att kunna ordna upp personalens ledighet. De allra största besvären att ordna personalens fritid ha de minsta hemmen, de på 6—12 platser. Driftkostnaden på dessa hem ställer sig också merendels högre än på hem för 25—30 pensionärer. — De åldringar äro nog i minoritet, åtminstone inom 7:e distriktet, som icke önska att allra helst få komma till ålderdomshem inom egna kommunen, och som utan tvekan skulle välja ett mindre välutrustat, men därför väl skött, ålderdomshem inom hemkommunen framför ett modernare hem i grannkommunen. — Men jag vill dock framhålla att när vederbörande väl kommit till hemmet, finna de sig merendels bättre till rätta, än vad de själva trott skulle kunna bli möjligt.»

T. f. konsulenten i åttonde distriktet anför: »Anstaltsväsendet är tillfredsställande ordnat inom distriktet, dels genom kommunalförbund och dels inackorderas vårdtagarna i de större kommunernas ålderdomshem.»

Konsulenten i nionde distriktet anför: »Inom detta konsulentdistrikt är frågan om fattigvårdsanstalt ordnad i samtliga kommuner förutom fem. — Förutnämnda uttalande i anstaltsfrågan avser icke specialanstalter (lättskötta sinnessjuka och kroniskt sjuka m.m.), vilka anstalter jag anser böra ordnas genom landstingens försorg. Det synes förklarligt och naturligt, att vårdtagarna helst önska erhålla vård å anstalt inom den egna kommunen, vilket också i största möjliga mån bör möjliggöras. En given förutsättning för att så skall ske är emellertid, att kommunerna äro så pass stora och äga sådant ekonomiskt underlag att de förmå att upprätta och driva egna anstalter av lämplig storlek. Man kan nämligen icke med fördel upprätta och driva hur liten anstalt som helst utan att riskera alltför höga kostnader per vårdtagare. — Farhågorna för att förlora hemprägeln vid större anstalter synas mig betydligt överdrivna. Med nuvarande byggnadssätt ha olägenheterna nästan helt eliminerats. Ett oeftergivligt krav för en rationell ordning i fråga om anstaltsväsendet synes mig vara, att tillskapa större och bärkraftigare kommunala enheter, därest man ej är beredd att tvångsvis bilda kommunalförbund, vilket näppeligen är att rekommendera.»

Assistenten hos statens inspektör för fattigvård och barnavård anför: »En annan olägenhet av småkommuner är svårigheten att få ålderdomshemsfrågan tillfredsställande ordnad. — År 1939 var frågan egentligen löst, ehuru platsantalet var knappt och ett par ålderdomshem voro ganska bristfälliga. Fem ålderdomshem funnos för sammanlagt 90 kommuner. Två ägdes av kommunalförbund och tre av enskilda kommuner. Övriga kommuner hade inackorderingsavtal med anstaltsägarna. Då kriget inträdde rekvirerades ett av ålderdomshemmen till militärsjukhus och användes fortfarande för ändamålet. Härigenom har den förut knappa tillgången på platser blivit än mera kännbar. Planer till nya ålderdomshem ha emellertid upprättats, och anstaltsområden ha uppritats, men förslagen ha ej kunnat genomföras på

grund av negativ inställning från några kommuner, som just för tillfället ej ha något behov av platser på ålderdomshem. Övriga kommuner våga ej taga risken att bygga innan samtliga platser äro kontrakterade. Ett faktum är emellertid, att den för närvarande rådande bristen på platser på ålderdomshem för Gotlands del till stor del sammanhänger med småkommunfrågan.»

Vänersborg i augusti 1944.

S. J. Nilsson.

Fattigvårds- och barnavårdskonsulenten G. Sjöbecks utlåtande efter en på särskilt uppdrag verkställd undersökning rörande handhavandet av socialvårdsärendena i ett antal kommuner av olika storleksgrader inom Göteborgs och Bohus, Älvsborgs och Värmlands län.

På grund av chefens för socialdepartementet förordnande har fattigvårds- och barnavårdskonsulenten fil.kand. G. Sjöbeck i Göteborg såsom särskild expert biträtt kommittén med verkställandet av en undersökning rörande handhavandet av socialvårdsärendena i ett antal kommuner av olika storleksgrader inom Göteborgs och Bohus, Älvsborgs och Värmlands län.

I en av kommittén till Sjöbeck överlämnad promemoria angående vad vid undersökningen skulle beaktas framhölls, att huvudsyftet med utredningen var, att undersöka skillnaden mellan små och stora kommuner i avseende å handhavandet av socialvården och att därvid särskilt borde beaktas kommunstorlekens betydelse för det personliga momentet i socialvården.

Efter verkställt uppdrag har Sjöbeck till kommittén avlämnat följande utlåtande.

»I överensstämmelse med det P. M., som uppgjorts av kommunindelningskommittén, har undertecknad verkställt undersökning rörande socialvården i ett antal kommuner av olika storlek. För detta ändamål ha sommaren 1944 inalles 24 kommuner besökts, varav 9 i Göteborgs och Bohus, 9 i Älvsborgs och 6 i Värmlands län. Av dessa ha 8 kommuner en folkmängdssiffra, liggande mellan 160—500, 7 mellan 500 — 1 000, 4 mellan 1 000—2 000, 2 mellan 2 000—3 000, 2 mellan 3 000—4 000 samt en cirka 4 900 invånare. I fråga om arealen ha 12 av kommunerna legat mellan 1 500—4 000 hektar, 10 mellan 4 000—10 000 hektar, en kommun har en areal på 15 000 hektar samt en 77 000 hektar.

Vid besöken i kommunerna ha barnavårdsnämndens och fattigvårdsstyrelsens verksamhet genomgåtts och olika socialvårdsanstalter besökts. Vidare har i regel ett par familjer i varje kommun besökts, vilka varit föremål för något av socialvårdsorganens verksamhet.

Kommunernas inställning till frågan om stora eller små kommuner.

Talesmännen för de små kommunerna voro överlag enstämmiga i sin inställning mot bildandet av större kommunala enheter. Det ständigt återkommande motargumentet var som en fattigvårds- och barnavårdsordförande i en kommun för cirka 400 invånare framhöll: »Skattetrycket kommer att ökas, och den personliga

kontakten med kommuninvånarna blir ej så stor». På sina håll framskymtade även oron över att det nya systemet skulle medföra ökat tjänstemannainflytande. En tämligen allmän invändning var även den, att en mindre kommun skulle förlora all bestämmanderätt vid sammanslagning med en större kommun. — I en kommun (cirka 1 000 invånare) var fattigvårdsstyrelsen deciderat för större kommunala enheter. Och i en kommun på 170 invånare var även kommunalordföranden (tillika ordförande i kommunalstämman, pensionsnämnden, inkvarteringsnämnden och v. ordförande i barnavårdsnämnden och familjebidragsnämnden) för större enheter, varvid han särskilt framhöll de administrativa fördelarna. I allmänhet kan man säga, att ju äldre de kommunala förtroendemännen voro ju större var deras aversion mot kommunsammanslagningen.

Möjligheterna att erhålla lämpliga förtroendemän.

I en av de undersökta småkommunerna (cirka 200 inv.) skulle barnavårdsordförande tillsättas 1939. Den valde, en lantbrukare, som just skulle fylla 60 år, hade varken intresse eller fallenhet för barnavårdsarbetet. Han överklagade kommunalstämmans beslut utan resultat. I denna kommun har på de senaste fem åren endast hållits två sammanträden i barnavårdsnämnden. Verksamheten inom barnavården i ifrågavarande kommun har visserligen varit av ringa omfattning, men det är ju uppenbart, att en barnavårdsnämnd med en påtvingad ordförande endast kommer att fungera på papperet. Även de enklaste barnavårdsproblem kan ej den kommunen klara på egen hand. Beträffande en sådan viktig angelägenhet som fosterbarnsvården kunde ej tillfredsställande uppgifter erhållas.

I en kommun på cirka 1 100 invånare med ganska omfattande barnavård hade ordföranden — en man i 55-års åldern — haft posten under två år. Han var ointresserad av sitt uppdrag. På grund av andra tidsomfattande göromål hade han ej hunnit sätta sig in i ens det rent elementära i barnavårdslagen. Kommunen hade också onödigtvis fått vidkännas en förlust på ett par hundra kronor, på grund av att den ovane ordföranden försummat att i tid kräva ersättning av en annan kommun för ett för samhällsvård omhändertaget barn. Denna ordförande omtalade, att han utan att ha blivit tillfrågad av kommunalfullmäktige blivit utsedd till barnavårdsordförande. Att det var svårt i den kommunen att få lämplig ordförande i barnavårdsnämnden, framgick bland annat därav, att under de senaste fem åren ej mindre än fyra olika personer fungerat som ordförande i barnavårdsnämnden. Det var uppenbart att med en sådan ledning kunde ej barnavårdsarbetet skötas föredömligt. Typiskt var också, att ordföranden, ont om tid som han hade och orutinerad som han var, försökte komma ifrån ärenden, som voro besvärliga och tidsödande.

I en annan kommun på cirka 900 invånare hade en lantbrukare i 60-årsåldern valts till ordförande i barnavårdsnämnden för två år sedan. *Ingen annan i kommunen hade velat åtaga sig ordförandeskapet.* Den nya ordföranden bodde i en avkrok av socknen och hade ej telefon. Han var totalt isolerad från yttervärlden. Man kunde ej begära, att han vid den åldern skulle kunna sätta sig in i alla de

problem, barnavårdslagarna numera bjuda. Han hade för övrigt sitt lantbruk att sköta, som tog hans mesta tid i anspråk. Detta framgick också av barnavårdsnämndens handlingar, som voro i hopplös oordning. Vid mitt samtal med honom förstod jag, att han helst ville slippa ifrån sitt uppdrag.

De anförda exemplen torde vara tillräckligt belysande. Det är särskilt på barnavårdens område, som det är svårt i de mindre kommunerna att erhålla lämpliga förtroendemän. Detta förhållande har särskilt framträtt under de senaste åren efter tillkomsten av en mängd nya speciallagar inom barnavården (mödrahjälpen, bidragsförskotten, åtalseftergiften), vilka i hög grad ökat ordförandens arbetsbörda. Det är heller inte lätt att i en kommun på ett par hundra invånare få en barnavårdsnämnd så sammansatt, att den fyller bestämmelserna i lagens 3 §. Bristen på lämpliga kandidater är skriande. Vidare måste även framhållas, att på sina håll sker valet av ordförande ej med någon större omsorg. I regel finnes det knappast någon arbetsfördelning mellan nämndens ledamöter. Ordföranden får efter bästa förmåga och så gott hans tid tillåter sköta allt arbetet. Beträffande mödrahjälpsärendena ha dock dessa på sistone anförtrotts åt den kvinnliga ledamoten eller åt distriktssköterskan. Så är emellertid ej förhållandet överallt. För övrigt är det i hög grad förvånansvärt — och här är det knappast någon skillnad i större eller mindre kommuner — i hur ringa omfattning kvinnorna äro engagerade i barnavårdsarbetet på landsbygden. Lagens bestämmelser, att minst en av ledamöterna skall vara kvinna, följas överallt. Men i regel stannar man vid minimisiffran. Av de undersökta kommunerna med ett invånareantal upp till 1 000 personer (inalles 15) var det endast 1/3, som hade mera än en kvinnlig ledamot i nämnden. Ett lysande undantag utgjorde en kommun i Bohuslän på 560 invånare, därav barnavårdsnämndens 5 ledamöter icke mindre än 3 voro kvinnor. Och av dessa genomgingo 2 på kommunens bekostnad en korrespondenskurs i barnavårdsmannaskap, anordnad av svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet. I den kommunen torde det ej bliva någon svårighet att erhålla lämpliga krafter på barnavårdens område.

Ännu sällsyntare är det att finna en kvinnlig ordförande vare sig i fattigvårdsstyrelsen eller barnavårdsnämnden. I de 24 undersökta kommunerna funnos 2 kvinnliga fattigvårdsordförande och 3 barnavårdsdito. Av dessa var en gemensam för fattigvården och barnavården i samma kommun. Som jämförelse må nämnas, att i Göteborgs och Bohus läns 94 kommuner finnes endast 1 kvinna som fattigvårdsordförande (denna hade »ärvt» uppdraget från sin fader och denne i sin tur från sin fader. Sedan 1887 hade kommunens viktigaste förtroendeuppdrag omhänderhafts av samma familj!) Fem kvinnor sitta som ordförande i barnavårdsnämnden. I Älvsborgs län (223 kommuner) finnas även endast 1 kvinnlig ordförande i fattigvårdsstyrelsen och 7 i barnavårdsnämnderna. I Värmlands län (92 kommuner) finns endast en kvinna som ordförande i barnavårdsnämnden, ingen i fattigvårdsstyrelsen.

Arvode.

Svårigheten att erhålla lämpliga och villiga personer — i synnerhet till ordförandeposten i barnavårdsnämnden — beror till icke ringa del därpå, att den ersättning, som utgår för arbetet, är alltför obetydligt i förhållande till den ökade

omfattningen av arbetsuppgifterna. Det förefaller, som om kommunerna på sina håll ej fått upp ögonen för den dominerande roll barnavården har inom socialvården. Ganska belysande är följande. I en kommun på cirka 2 000 invånare hade en ny ordförande valts 1942. Denne var en för sin arbetsuppgift mycket intresserad man. Barnavården i den kommunen hade legat i »lägervall» i flera år; nu skedde en allmän uppryckning. Handlingar och förteckningar bragtes i ordning. Man började visa större intresse för barnen. Den nya ordföranden ombesörjde att barnrika behövande familjer fingo hjälp till uppryckning av hemmet. Han fick offra mycket av sin fritid för utredning och dylikt. För detta uppbar han ett årligt arvode av 300 kronor, varav 100 kronor avsågo kassörskapet för mödrahjälpsverksamheten. Emellertid visade det sig, att beslutet om dessa 100 kronor ej tillkommit i vederbörlig ordning, utan kommunalfullmäktige beslöto i december 1943, att barnavårdsordföranden skulle återbetala 200 kronor, avseende åren 1942—1943. Samtidigt beslöts, att barnavårdsordförandens arvode skulle vara 200 kronor per år. Till jämförelse må anföras, att i samma kommun hade folkskolestyrelsens ordförande (tillika kassör) i årligt arvode 900 kronor och fattigvårdsstyrelsens ordförande 550 kronor. Vår man avgick från ordförandeposten, och till ordförande valdes en person, som ej ens hade blivit tillfrågad! På grund av bristande tid och inget intresse överhuvudtaget för barnavården begärde denne omedelbart sitt entledigande. Till sist lyckades kommunen få någon, som var villig åtaga sig uppdraget.

I de specialundersökta kommunerna visade det sig överallt, att ersättningen för arbetet som ordförande i fattigvårdsstyrelsen betydligt översteg vad vederbörande i barnavårdsnämnden hade. Det var även betydande variationer olika kommuner emellan. I två kommuner — vardera med cirka 570 invånare — voro ordförandena i fattigvårdsstyrelsen respektive barnavårdsnämnden en och samma person. Dessa hade i den ena kommunen i arvode 125 kronor för fattigvården och 15 kronor för barnavården och i den andra 150 respektive 50 kronor. Arbetsuppgifterna inom barnavården i dessa båda kommuner voro minst lika krävande som i den andra socialvårdsgrenen. I en kommun på 1 700 invånare hade fattigvårdsordföranden i ersättning 500 kronor, medan ordföranden i barnavårdsnämnden hade 250 kronor (för dessa belopp fingo vederbörande även bekosta porto, skrivmaterial, telefon och dylikt). De olika beloppen stodo ej i proportion till ordförandenas arbetsuppgifter. Barnavårdsordföranden hade också som protest avgått efter sin fyraårsperiod. I den kommunen kommer det troligen att bliva täta ombyten på ordförandeposten i barnavårdsnämnden. Att verksamheten blir lidande därpå är uppenbart. I en kommun på 3 400 invånare där förvaltningen ej var centraliserad, uppbar fattigvårdsordföranden i arvode 900 kronor + 15 procent dyrtidstillägg, medan barnavårdsordföranden hade 450 kronor jämte dyrtidstillägg. Fattigvårdsordföranden i en kommun på omkring 300 invånare hade 75 kronor i arvode samt ersättning för porton och dylikt. Barnavårdsordföranden i samma kommun hade 15 kronor, varjämte han själv fick bekosta porto och skrivmaterial. I en kommun på 200 invånare, där det visade sig särskilt svårt att erhålla lämpliga förtroendemän, ville ordföranden i fattigvårdsstyrelsen avgå efter första perioden. Han lovade dock att stanna kvar ett år. Hans arvode höjdes från 10 kronor till 20 kronor om året.

Bristande erfarenhet i ärendenas behandling.

Den bristande erfarenheten i behandlingen av socialvårdsärendena framträder huvudsakligen i småkommunerna. Detta är också fullt naturligt. På grund av ärendenas ringa antal få förtroendemännen ej den rutin och erfarenhet, som fordras för att handlägga mera komplicerade fall. Särskilt efter tillkomsten av de senaste årens bestämmelser inom socialvården har detta förhållande blivit mera markant. Det kan gå så långt, som enligt vad som uppgivits för mig det nyligen inträffat i en kommun på 700 invånare nämligen, att en barnavårdsordförande avspisat en ogift moder, som sökte biträde för sökande av bidragsförskott med förklaringen, »att vi ha sökt bidragsförskott i ett fall förut och det var så hemskt besvärligt, att vi icke vilja göra det igen.» Bristen på erfarenhet kan lätt övergå till rena oviljan att hjälpa ett tillkrånglat vårdfall till rätta.

Flera exempel skulle kunna anföras från de undersökta kommunerna på bristande erfarenhet i handläggningen av ärendena. Barnavårdsnämnden i en kommun på 170 invånare hade 1936 omhändertagit för samhällsvård en 7-årig gosse, född utom äktenskapet. Barnet, som vid omhändertagandet hade hemortsrätt i vistelsekommun, placerades i fosterhem mot en jämförelsevis hög fosterlega (35—40 kronor i månaden). Gossens moder gifte sig 1941, och barnet fick därigenom hemortsrätt i en stad på västkusten. Barnavårdsnämnden ville nu ha sina kostnader ersatta av det nya hemortssamhället. Detta bestred emellertid att utgiva mera än 25 kronor i månaden för gossens vård, varmed den lilla kommunen fick nöja sig. Gossen kom i nytt fosterhem 1943. Hans nya fosterföräldrar begärde ej någon ersättning för vården. Oaktat således inga kostnader längre vidlåddes kommunen fortsatte denna likväl att debitera hemortssamhället på 25 kronor i månaden. Barnavårdsnämnden trodde sig kunna göra detta, då kommunens kostnader för gossen ej täckts till fullo.

Hemortsrättsbestämmelserna vålla givetvis en oerfaren fattigvårds- eller barnavårdsordförande stora svårigheter. Ofta har det inträffat, att — när man väl kommit underfund med den hjälpbehövandes hemortssamhälle — vederbörande ordförande förbiser preskriptionstiden och därigenom ådrager sin kommun förluster. Samma förhållande inträffar, då en kommun skall söka ersättning av stat och landsting. Det är allmänt bekant, att en kommun ofta får erlägga lärpengar, då det blivit ombyte på ordförandeposterna. Och alltför täta ombyten kunna bliva dyrbara i längden. I de 24 undersökta kommunerna ha 7 fattigvårdsordförande tillträtt befattningen 1940 och senare, medan inom barnavårdsnämnderna antalet är 12. Tendensen i barnavårdsnämnderna har visat sig vara, att en ordförande helst velat slippa ifrån sitt uppdrag efter endast en fyraårsperiod. Detta är särskilt fallet i småkommunerna. Undantag utgjorde tre kommuner, där barnavårdsordförandena innehaft befattningen i ett 20-tal år. I åtminstone en av dessa hade dock barnavården vunnit på ett ordförandeskifte.

Vad beträffar de större kommunerna förelågo där i regel inga större svårigheter för ordförandena vid handläggningen av socialvårdsärendena. Om ett tillkrånglat fall skulle uppstå, hade man i allmänhet något liknande fall av äldre datum, som man kunde jämföra det nya med. Som förut framhållits följer med ett större antal fall större möjligheter att tillfredsställande handlägga dem. Vanan är halva arbetet.

Det personliga momentet i socialvården.

En ingående personkännedom är något av det värdefullaste inom socialvården. Men personkännedomen saknar varje som helst värde, om den ej omedelbart kan kombineras med lämpliga stödåtgärder. (Så är tyvärr ofta förhållandet.) Det har ofta framförts från de små kommunernas sida, att den personliga kontakten med de hjälpbehövande skulle försvinna, om större kommunala enheter bildades. Dylika farhågor äro fullständigt ogrundade. Kommunernas storleksordning är därvid ej av någon nämnvärd betydelse. Det är helt andra faktorer, som spela in.

I en av de minsta av de undersökta kommunerna — cirka 1 400 hektars areal — hade en 44-års sinnesslö man omhändertagits och utackorderats hos en rik lantbrukare, som använde honom i lantbruket. Den sinnesslöe for mycket illa; det uthus han bodde i, var under all kritik. Fattigvårdsstyrelsen kände väl till förhållandena men vågade dock ej på eget initiativ laga så att den sinnesslöe fick bättre vård. Orsaken till fattigvårdsstyrelsens uraktlåtenhet att ingripa var helt enkelt den, att det skulle inverka menligt på grannsämjan i den lilla kommunen, där alla kände och mer eller mindre umgicks med varandra. I detta fallet blev det konsulenten, som fick träda i fattigvårdsstyrelsens ställe. Alltför intim personkännedom för ej enbart gott med sig. Det kan inträffa, att en hjälpbehövande i verkligt nödläge ej vill gå till ordföranden och be om hjälp bara därför att de äro för bekanta med varandra och den behövande skäms. Å andra sidan inträffar det, att ordföranden med sin ingående personkännedom låter alltför subjektiva omdömen få överhanden till skada för fallet.

I den till ytinnehållet största av de undersökta kommunerna — cirka 77 000 hektar och 3 500 invånare — bestod fattigvårdsstyrelsen av 11 ledamöter. Kommunen var indelad i 11 fattigvårdsdistrikt, och förestod en styrelseledamot det distrikt han bodde i. Till honom vände sig den hjälpbehövande, och ledamoten utanordnade på egen hand det understöd, som var erforderligt — i svårare fall efter överläggning med fattigvårdsordföranden. Sedan konfirmerades de vidtagna åtgärderna på fattigvårdsstyrelsens ordinarie sammanträden, som höllos en gång i kvartalet. Från och med 1939 hade man i kommunen utdelat kommunala pensionstillskott — en vårdform, som för övrigt är mycket sällsynt på landsbygden; i småkommunerna har den överhuvudtaget ej lyckats tränga igenom. Under 1943 hade i ifrågavarande kommun utdelats inalles 7 270 kronor i pensionstillskott till ungefär 50 personer. Beloppen, som voro fastställda av fattigvårdsstyrelsen, utskickades av ordföranden varje månad per postgiro till vederbörande. Därigenom underlättades distriktsledamotens arbete; denne fick på sin lott de tillfälliga understöden och de ständiga understöd, som utgingo in natura. De hjälpbehövande fingo handla sina förnödenheter hos närmaste handlare. Det fanns ej någon anledning antaga, att fattigvårdsstyrelsen i denna vidsträckta kommun skulle äga mindre personkännedom om klientelet än i en mindre kommun. Detta system är mycket vanligt i de stora norrlandskommunerna. Dess effektivitet beror till största delen på vederbörande distriktsledamot. Här har kommunen ett stort ansvar. Förhållandet får ej vara sådant, som det visade sig i ett distrikt av här berörda kommun. Ett sammanboende par hade fem barn i åldern 18, 15, 8, 3 och 2 år. Fadern, i 55-årsåldern, f. d. skogsarbetare, nu arbetsoförmögen (troligen canser i magen),

modern i 40-årsåldern, trött och utarbetad. Vid mitt besök hos familjen hade den haft fattigvård i ungefär 7 månader. Understödet bestod i att familjen fick handla matvaror och nödiga klädespersedlar hos handlaren, som var styrelseledamot i det distriktet. Familjen var helt hänvisad till fattigvården. Hos denna familj hade fattigvårdsstyrelsen ej gjort besök, ej ens då hjälpbehovet första gången blev aktuellt. En sådan passivitet är förkastlig. Ett enda hembesök skulle givit vid handen, att det ej endast var mat och kläder, som fattades. Bostaden, trots att den var relativt ny och uppförd genom småbrukarlån, var mycket kall och dragig. Sängutrustningen var mycket knapp och behövde kompletteras. Folkpension hade även bort kunna sökas. (Tyvärr kan ej barnbidrag tänkas i detta fall, då barnens föräldrar ej äro gifta.)

Ett annat exempel från en kommun på 900 invånare: i ett enskilt hem i denna hade en annan kommuns barnavårdsnämnd 1937 placerat en 8-årig flicka. Flickan, som kom från ett hem med svåra miljöskador — fadern satt i fängelse (nu på sinnessjukanstalt) och modern på försörjningshem — hade en tid varit intagen på länets upptagningshem. Det har nu (1944) visat sig, att flickan fostrats i ett olämpligt hem.

Flickan, oärlig och sexuellt opålitlig, springer ute om nätterna och är uppenbart i behov av specialvård. Dessa förhållanden måste otvivelaktigt ha kommit fram om barnavårdsnämnden ägnat fosterhemmet och barnen den tillsyn, lagen ålägger barnavårdsnämnden. Dennas uraktlåtenhet att ingripa är oförsvarlig och vittnar föga om något personligt moment i socialvården. (Den barnavårdsnämnd, som omhändertagit barnet, skulle nu sedan den fått kännedom om förhållandet vidtaga åtgärder för en lämpligare placering av flickan.)

Bestämmelserna i fattigvårdslagens 19 § 1 mom.: »På det fattigvårdsstyrelsen må bliva i tillfälle att fullgöra den styrelsen åliggande undersökning och prövning av fattigvårdsbehov samt att öva tillsyn över dem, som åtnjuta understöd, bör fattigvårdssamhället, där ej dess fattigvård är av ringa omfattning, indelas i distrikt, vart och ett stående under närmaste uppsikt av en ledamot i styrelsen», tillämpas högst olika i kommunerna. Tidigare är omnämnt, hur systemet fungerar i en storkommun. I en kommun på 1 000 invånare och med en areal av 5 000 hektar (uteslutande jordbrukskommun) fanns icke mindre än 7 distrikt. De hjälpsökande där hänvände sig dels till distriktsledamoten, i synnerhet om de bodde avsides, och dels till ordföranden. Understöden utgingo huvudsakligen in natura (inköp i affärer). En annan kommun, 560 inv., 3 6000 hektar, var visserligen indelad i 4 distrikt, men detta hade numera ingen praktisk betydelse. Alla hjälpbehövande vände sig direkt till fattigvårdsordföranden, som gjorde hembesöken och ombesörjde allt arbetet. Samma var förhållandet i en kommun på 580 invånare och 4 300 hektar, som var indelad i 2 distrikt. Två grannsocknar av lika storleksordning (vardera cirka 350 invånare, areal cirka 3 500 hektar) och samma struktur utgjorde den ena 5 distrikt och den andra 1 distrikt. I återstoden av de undersökta kommunerna förelåg ingen distriktsindelning. Någon större betydelse torde ej distriktsindelningen ha i kommuner upp till en areal av omkring 7 à 8 000 hektar och upp till en folkmängd av 3 000 personer. Med den utveckling kommunikationerna fått och främst tack vare telefonen finns det ingen anledning befara, att socialvården skulle bliva lidande därpå.

Förebyggande socialvårdsåtgärder i kommunerna.

Fattigvårdslagens 37 §, enligt vilken en fattigvårdsstyrelse bland annat bör »söka att genom tjänliga åtgärder förebygga framtida fattigvårdsbehov», torde i de flesta kommuner endast ha varit en lag på papperet. Denna lagbestämmelse hade kunnat giva lysande resultat och besparat kommunerna stora kostnader — på lång sikt — om den kommit mera i bruk. För att nå dit torde nog fordras en helt annan inställning, kort sagt en omskolning av fattigvårdsstyrelserna — och kanske framför allt en revision av gällande fattigvårdslag. Dennas 1 § har kommit att dominera alltför mycket hos kommunerna, och därigenom motverkas det förebyggande momentet i socialvården. Likaledes ha hemortsrättsbestämmelserna en negativ inverkan härvidlag. Det skulle anses som en dödssynd i en kommun, om en där icke hemortsberättigad familj (framför allt barnrik) finge hjälp av förebyggande natur.

I blott 4 av de undersökta kommunerna har denna hjälpform förekommit. En av dessa — cirka 300 invånare — tvingades av omständigheterna rent av att vidtaga radikala åtgärder för att ej bliva ruinerad. I denna bodde en ladugårdsskötare med 11 minderåriga barn. Familjen flyttade från hemortskommunen någon gång under 1932, mannen hade fått arbete i en annan kommun. Då tiden för mantalsskrivningen närmade sig, blev han hastigt utan arbete; familjen nödgades anlita fattigvården, och den lilla hemortskommunen fick ersätta kostnaderna. Så fortgick det år för år; vart familjeförsörjaren flyttade, ordnades alltid på något sätt, att han blev utan arbete och någon ny kyrko- eller mantalsskrivning kunde det ej bliva tal om. Hemortskommunen fick punga ut med tusentals kronor. Inför den hotande ruinen beslöt då fattigvårdsstyrelsen att skaffa familjen en ordentlig bostad i hemsocknen, giva familjen hjälp till fullständig sanering och sist men icke minst skaffa mannen ett fast arbete. Försöket slog väl ut. Mannen var en duktig arbetare, barnen artades bra. Kommunen har sedan ej haft några bekymmer för familjen.

Fattigvårdsstyrelsen i en kommun — 3 500 invånare — hade vid vissa tillfällen ingripit förebyggande. Åt en skogsarbetarefamilj — 5 minderåriga barn — inköptes en ko. En person erhöll genom kommunen full skomakeriuppsättning (verktyg och maskin). En flykting från Norge, som hade sina föräldrar i kommunen, beviljades lån till skomakeriuppsättning. I en kommun på 560 invånare, där för övrigt socialvården stod på ett högt plan, tidigare omnämnd under rubriken »Möjligheterna att erhålla lämpliga förtroendemän» — hade även vid olika tillfällen beviljats förebyggande fattigvårdsåtgärder. Så hade t. ex. en barnrik familj (fadern trädgårdsmästare) erhållit 500 kronor som hjälp till arrende. En ägare till ett mindre stenbrott hade vid några tillfällen fått bidrag av kommunen för att hålla driften igång. Verksamheten måste tyvärr nedläggas sedermera.

Vad beträffar återstoden av de undersökta kommunerna kunde ej någon profylax förmärkas. I en kommun på 560 invånare hade en gift familjeförsörjare i 30-årsåldern fått understöd på grund av magsår och därav orsakad arbetsoförmåga. Han var nu friskförklarad och i arbete (diversearbetare). Denne borde hjälpas till inträde i någon sjukkassa. I en annan kommun — även den på cirka 560 invånare — hade en hemmansägare i 55-årsåldern med många barn haft ständig fattigvård i en 6-års tid f. n. med 40 kronor i månaden. Det hade varit mycket förmånligare,

om denne fått en engångshjälp att klara av skulderna på lantbruket, som voro mest tryckande.

Direkt osympatisk ter sig den »förebyggande socialvård», som består i att en kommun för att bliva fri från en besvärlig kostsam familj »exporterar» denna till en annan kommun och giver familjen oftast i smyg ett så pass frikostigt engångsunderstöd, att den vinner hemortsrätt i den nya kommunen, när det »fattigvårdsfria» året gått till ända. Sådant förekommer forfarande, fast det är svårt att komma transaktionerna på spåren. På längre sikt handlade en kommun på 1 100 invånare, där fattigvårdsordföranden på kommunens vägnar år 1942 i närmaste stad inköpte ett hus, som sedan överlåts åt en tattarfamilj med 8 barn. Stadens myndigheter rasade och ville till varje pris ha bort den icke önskvärda familjen. Hälsovårdsnämnden trädde i aktion; fastighetsägaren (fattigvårdsordföranden) förbjöds vid vitesstraff att använda fastigheten för bostadsändamål, såvida ej omfattande reparationer verkställdes inom en viss tid. Fastighetsägaren som ej lät sig avskräckas, anförde besvär hos länsstyrelsen och därefter i regeringsrätten. Det blev ingen ändring. Då de påtalade bristerna på lägenheten ej avhjälpts inom fastställd tid, blev ägaren därjämte av rådhusrätten ådömd dryga böter, som tillföllo staden. Stadens fattigvårdsstyrelse försökte i sin tur få familjen hemskickad enligt fattigvårdslagens bestämmelser om hemsändning. Detta lyckades ej. Stadgandet i 57 § fattigvårdslagen kunde ej tillämpas i fallet. Familjen stannade kvar i staden, och efterhand få dess medlemmar hemortsrätt där. Hela historien blev rätt uppmärksammad i pressen, och följden blev bland annat att stadens fattigvårdsstyrelse fick flera förfrågningar från i staden hemortsberättigade men utsocknes boende tattarfamiljer om hjälp till inköp av fastigheter. Vederbörande skulle i så fall avsäga sig fattigvårdsunderstödet.

Till förebyggande socialvårdsåtgärder räknas även sterilisering av de sinnesslöa. Steriliseringslagen synes ej ännu ha trängt riktigt igenom ute i kommunerna. Å andra sidan bör dock framhållas att fattigvårdsstyrelserna och barnavårdsnämnderna på sina håll mött oöverstigliga hinder, då det gällt att förmå vederbörande att frivilligt gå med på en sterilisering. Det har inträffat, att när ärendet väl är klart från medicinalstyrelsen, patienten sedan vägrat i sista stund. Från många håll har påyrkats en skärpning av 1941 års steriliseringslag.

I en kommun på 450 invånare bodde en familj med 10 barn i livet (2 hade avlidit). Mannen 47 år, hustrun 40 år. Yngsta barnet föddes i november 1943. Av barnen äro två på länets sinnesslöanstalt, ett har vårdats på vanföreanstalt och f. n. å sanatorium, och minst två av de övriga äro efterblivna. Familjen åtnjuter understöd av kommunen. Här är det uppenbart, att fattigvårdsstyrelsen bort ordna med sterilisering. Detta hade ej blivit gjort. Först nu skulle kommunen ta' itu med problemet.

Ett upprörande fall från en kommun på 1 700 invånare; en sinnesslö kvinna (f. 1900) hade sedan barndomen varit intagen å kommunens ålderdomshem. Vårdtagaren hjälpte till efter förmåga med förekommande göromål och gav ej någon anledning till anmärkning. Under 1943 blir kvinnan i grossess, har själv ej begrepp om sitt tillstånd, utan först ett par månader före nedkomsten får barnavårdsnämnden vetskap om förhållandet. Polisanmälan gjordes, och ännu har man ej lyckats

utreda vem som är den skyldige. Barnet placerades å barnhem, sedermera å specialanstalt, och kommunen och landstinget får betala. Allt detta hade kunnat undvikas — i detta fallet hade det ej varit någon svårighet — om fattigvårdsstyrelsen i tid sökt få kvinnan steriliserad.

Mera beslutsamt handlade fattigvårdsstyrelsen i en kommun på 560 invånare (omnämnd flera gånger tidigare). En sinnesslö kvinna (f. 1898), omhändertagen och utackorderad i enskilt hem i socknen, fick ett barn u. ä. 1924. Samma år steriliserades kvinnan genom fattigvårdsstyrelsens försorg.

Den svaga ekonomien och dess konsekvenser.

Älvsborgs läns fattigvårdsförbund skildrar i en skrivelse till Kungl. Maj:t följande fall från länet: »X kommun hade den 31 december 1941 285 invånare. Befolkningen består huvudsakligen av småbrukare. Enligt 1942 års taxeringslängder utgöra skattekronorna endast 941.

Den 8 december 1941 omhändertog fjärdingsmannen i kommunen mannen N., vilken drabbats av sinnessjukdom och på grund av sin våldsamhet icke kunde få kvarstanna i sitt hem. Fattigvårdsstyrelsen anmodades att taga vård om N., vilken vid läkarundersökning befanns vara i omedelbart behov av anstaltsvård. Samtidigt som N. genom fattigvårdsstyrelsens försorg blev intagen å Anneborgs sjukhem, översändes ansökan i vederbörlig ordning om intagning av N. å Ryhovs sjukhus, till vars upptagningsområde X kommun då hörde. N. förklarades berättigad till inträde å sjukhuset, men på grund av den rådande platsbristen kunde han icke mottagas där. N. fick därför kvarligga å det enskilda vårdhemmet, där fattigvårdsstyrelsen hade att för honom erlägga en vårdavgift av 6 kronor per dag. Vid upprättande av 1943 års utgifts- och inkomststat nödgades kommunen — som saknat medel att gälda dittills upplupna vårdavgifter — upptaga såväl 1942 som 1943 års vårdkostnader för N., uppgående till ett beräknat belopp av 4 380 kronor. För att täcka denna kostnad måste kommunen verkställa en uttaxering av inemot 5 kronor per skattekrona. Kommunen ägde visserligen av landstinget utfå gottgörelse enligt 40 § 3 mom. fattigvårdslagen, men med hänsyn till detta bidrags ringa storlek — 1 krona 50 öre om dagen — måste vården av N. likväl anses för kommunen medföra en alltför tung ekonomisk belastning.

(Genom en uppgift i pressen angående den skattehöjning, som vårdkostnaderna för N. tvingade X kommun att vidtaga, fick länsstyrelsen här i länet kännedom om kommunens svårigheter. Länsstyrelsen efterhörde hos vederbörande överläkare vid Ryhovs sjukhus, när N. kunde bliva intagen å sjukhuset. Överläkaren meddelade, att man på grund av den besvärande platsbristen vid sjukhuset icke kunde angiva, när detta kunde ske. Överbeläggningen å sjukhuset vore så stor, att i regel en till två patienter måste övernatta på improviserade bäddar. Vid nyintagning av patienter måste man utvälja dem, som vore i största behovet av vård. Ansökningstidens längd kunde därför ej tillmätas avgörande betydelse. Några ekonomiska hänsyn kunde i allmänhet ej heller tagas. — Efter länsstyrelsens påstötning blev N. slutligen den 27 januari 1943 intagen å Källshagens sjukhus i Vänersborg).

Det här relaterade fallet, som av fattigvårdsförbundet anförts som exempel på hur kommunerna alltjämt under stora uppoffringar i stor utsträckning måste ombesörja vården av de sinnessjuka, är belysande hur ett enda vårdfall kan förstöra en liten kommuns ekonomi. Det är ej alltid en högre myndighet kan ingripa och avhjälpa svårigheterna.

I en av de undersökta kommunerna — 170 invånare, till största delen småbrukare — höjdes utdebiteringen 1944 till 7 kronor 40 öre efter att tidigare ha varit 6 kronor 50 öre per skattekrona. Antalet skattekronor utgjorde 683.78 (mot 474.68 för år 1940). Orsaken till skattehöjningen berodde på ett enda fattigvårdsfall; kommunen hade fått taga hand om ett par makar. Mannen hade intagits å statligt sinnessjukhus och hustrun på ålderdomshemmet — kommunen har tillsammans med 12 kommuner bildat kommunalförbund. Kvinnan trivdes emellertid inte på ålderdomshemmet utan rymde till släktingar i Göteborg. Hennes psykiska tillstånd försämrades, och hon måste intagas å stadens vårdhem, där hon trivs bra. Kostnaderna för vården — över 800 kronor om året — gjorde sig genast kännbara för kommunen, vars enda gottgörelse bestod av vårdtagarens folkpension. Fattigvårdsstyrelsen begärde då hemsändning av vårdtagaren; länsstyrelsen avslog framställningen, och kammarrätten ändrade ej länsstyrelsens utslag. I den lilla kommunen är man — från ekonomisk synpunkt sett — allvarligt bekymrad för detta vårdfall. Ett eller två liknande fall skulle komma skatterna att stiga betydligt.

Från flera håll har påståtts, att det ringa skatteunderlaget i många småkommuner skulle ha till följd, att socialvården hade en lägre standard där än i de större kommunerna. Det är mycket svårt att generalisera härvidlag. Mycket beror på fattigvårdsstyrelsens sammansättning och dess förmåga att så att säga hävda sig i kommunen. Det är dock otvivelaktigt, att en kommuns svaga ekonomiska ställning måste ha till följd en viss åtstramning av understöden. Ett av huvudargumenten från småkommunernas sida mot bildandet av större kommunala enheter är, som tidigare nämnts, fruktan för att skatterna skola bliva större. Ganska betecknande är då ett förslag som framkommit i tre intill varandra gränsande småkommuner, vilka skulle kunna tänkas bilda en kommunal enhet: »Bli vi sammanslagna, välja vi herr X till ordförande i fattigvårdsstyrelsen, för då få vi lägre skatter.» Herr X var känd som en mycket snål fattigvårdsordförande.

Att invånarna i Sveriges minsta kommun äro belåtna med sin tillvaro och ej gärna vilja gå med på en kommunsammanslagning, har bland annat sin förklaring däri att man ej har någon fattigvård i kommunen. Ett eller ett par fattigvårdsfall skulle nog komma kommunens invånare att ändra mening. Det behövs bara, att någon eller några av tjänstefolket på de större gårdarna i kommunen flyttar ut, bildar familj och så råkar ut för sjukdom eller annat, som föranleder behov av hjälp enligt 1 § i fattigvårdslagen.

Angående tjänstemannasystemet.

I den till ytvidden största av de undersökta kommunerna voro förtroendemännen (ordförandena i kommunalnämnden, fattigvårdsstyrelsen och barnavårdsnämnden) mycket intresserade för sina uppdrag. De voro mycket kunniga och nedlade var

på sitt håll ett förtjänstfullt och föredömligt arbete inom socialvården. Denna stod även på ett högt plan. Det oaktat eller rättare på grund av utvecklingen hade man emellertid kommit därhän, att man stod inför nödvändigheten att anställa en kommunalkamrer. Mycket skulle vinnas på en centralisering av förvaltningen. Som exempel må anföras de olika ärenden angående bostadsförbättringsbidrag, arbetarsmåbrukslån, tertiär- och tilläggslån m. fl., vilka nu voro utspridda på olika händer inom kommunen. En av kassörerna kunde ej underlåta att påtala systemets olägenheter. Socialregistret i kommunen fördes ej av fattigvårdsordföranden, vilket eljest är brukligt och förenklar själva registerföringen. Nu sköter en f. d. landstingsman detta uppdrag och uppbär i arvode därför 300 kronor om året. Vad barnavårdsnämnden beträffar fördes räkenskaperna (incl. mödrahjälpens) av en särskild kassör, en hemmansägare, som hade i arvode 345 kronor om året. En tungroddhet i förvaltningen är ofrånkomlig. Fattigvårdskostnaderna uppgingo till 70 921 kronor.

I en annan av de undersökta kommunerna (4 900 invånare, 7 700 hektar) genomfördes en centralisering av borgerliga kommunens medelsförvaltning den 1 januari 1939. På kommunalkontoret äro anställda kommunalkamrer, socialvårdssekreterare, kassörska och ett skrivbiträde (på kristidsnämnden finnes särskild anställd personal. Socialvården i kommunen sköttes mönstergillt. Ett gott samarbete ägde rum mellan tjänstemännen och ledamöterna i de olika kommunala organen. Ordförandena fingo även mera tid att ägna sig åt de speciella hjälpfallen. De hjälpsökande hade också den oskattbara förmånen att på ett och samma ställe få sin framställning framförd — det må gälla fattigvård, barnavård, nykterhetsvård, folkpension m. m. — i stället för att skjutsas omkring till de olika förtroendemännen i olika delar av kommunen.

På liknande sätt var det ordnat i en annan av de undersökta kommunerna (folkmängd 4 000; areal 3 400 hektar). Å kommunalkontoret voro anställda en kommunalkamrer och en kontorist. Sedan 1943 har kommunalkontoret handhaft skötseln av arbetsförmedlingen, vilket visat sig vara till stor nytta för kommunen. Vid en undersökning rörande femårsperioden 1937—1941 visade det sig, att det varje år förekommit en arbetslöshet, som kostat kommunen i runt tal 5 000 kronor per år. År 1943 hade kommunen inga som helst kostnader för arbetslösa, enär samtliga anvisades lediga platser. I början av 1944 måste en av industrierna inom kommunen avskeda en arbetsstyrka på 50 man på grund av materialbrist. Kommunalkontoret, som stod i god kontakt med industrierna inom kommunen och närliggande orter, kunde placera de avskedade i närliggande industrier, *innan* deras uppsägningstid var till ända. Till följd därav hade någon arbetslöshet ej behövt förekomma. Vidare hade å kommunalkontoret utarbetats förslag till arbeten, vilka i framtiden skola utföras i kommunen. Dessa arbeten komma att igångsättas, när det ej går att placera eventuellt arbetslösa i den öppna marknaden. Denna arbetsförmedling och placering kräver ganska mycket arbete, varför kommunen beslutat anställa ytterligare ett biträde, som skulle ha till uppgift att bland annat följa arbetsmarknadsfrågorna.

I en tredje av de undersökta kommunerna (invånare: 2 415, areal 5 000 hektar) genomfördes en centralisering av kommunens förvaltning den 1 januari 1940. Å kommunalkontoret är anställd en kommunalkamrer. Denne hade tidigare varit

ordförande i fattigvårdsstyrelsen och barnavårdsnämnden. Hans nuvarande arbetsbörda syntes mig för tung (hade endast tillfällig skrivhjälp, som avlönades med 1 krona per timma), och torde det vara ofrånkomligt med en utökning av personalen. Kommunen, det här är fråga om, är en blandad industri- och jordbrukarkommun (ett 70-tal självbärande jordbruksfastigheter, samt ett 50-tal jordbruk, som endast giva sina brukare delvis försörjning; industrierna — 7 stycken — sysselsätta tillsammans cirka 200 arbetare). Socialvården stod på ett högt plan i denna kommun. Barnavårdsnämndens ordförande (lärarinna) handhade mödrahjälpsutredningarna. Ständig barnavårdsman (folkskollärare) fanns, hade varit förordnad sedan 1940. Han hade hand om ett 30-tal förordnanden, samtliga i god ordning.

Som framgår av vad som nämnts, rådde i de tre sistnämnda kommunerna ett kombinerat förtroende- och tjänstemannasystem, vilket torde vara idealet för socialvårdens vidkommande. Fördelarna för allmänheten voro uppenbara. Utan att på något sätt behöva tyngas av känslan att komma till besvär kunde denna på kommunalkontoret få alla upplysningar, om någon var i omedelbart behov av hjälp, kunde detta ordnas utan onödig tidsutdräkt — i regel ringde kommunalkamreraren upp fattigvårdsordföranden, och med dessa bådas personkännedom var det lätt att taga ställning till fallet i fråga. Farhågorna för s. k. tjänstemannavälde ha mest kommit till synes i de kommuner, där det ej finnes tjänstemän. Med den erfarenhet jag förvärvat mig på detta område, måste jag med bestämdhet framhålla, att dessa farhågor äro fullständigt ogrundade.

Att påstå — som ofta göres — att socialvården skötes bättre i en kommun med kommunalkontor och anställd tjänsteman än i en lika stor kommun utan dylik förvaltning, håller nog inte streck. En annan sak är det förhållandet, att det för en inspekterande myndighet är ojämförligt lättare att få en överblick beträffande socialvården i en kommun, där det finns ett kommunalkontor eller socialvårdsbyrå med alla handlingarna lätt tillgängliga och överskådliga, än i en kommun med decentraliserad förvaltning. Det avgörande är, vilket tidigare påpekats, först och främst kvalifikationerna hos de personer — de må vara förtroendemän eller tjänstemän — som fått den ansvarsfulla uppgiften att handhava socialvården.

Anstaltsväsendet.

Av de 24 undersökta kommunerna hade 7 egna åldersdomshem. De återstående voro medlemmar i kommunal- eller fattigvårdsförbund. Fem sådana hem besöktes.

Den sämsta standarden uppvisades i en kommun på cirka 570 invånare, som drev eget ålderdomshem med plats för 6 vårdtagare. På hemmet vårdades vid besöket 4 personer, varav för en (invalid finska) vården ersattes av Finlandshjälpen. Personalen utgjordes av en föreståndarinna, som ej genomgått någon särskild utbildning. Hennes lön var endast 60 kronor i månaden. Mycket betecknande för de mindre kommuner, som drevo egna ålderdomshem, var den genomsnittliga låga lönepolitik, som bedrevs. På ett ålderdomshem i en angränsande kommun (900 invånare) hade föreståndarinnan 50 kronor i månaden och 3 veckors semester *utan* kostpengar. Hon hade skött befattningen i 18 år utan biträde. Arbetet var mycket tungrott; på hemmet, som hade plats för 8 vårdtagare, vistades vid mitt besök 6. Hälften

av dessa voro sinnesdefekta och borde rätteligen ej vara intagna å ålderdomshem. Kommunens kostnader för hemmet uppgingo 1943 till 5 159: 53 kronor. Någon närmare uppdelning av kostnaderna hade ej fattigvårdsstyrelsen gjort.

I en annan kommun (cirka 1 000 invånare), liksom de båda förutnämnda uteslutande jordbrukskommuner, med eget ålderdomshem och plats för 13 pensionärer var avtal uppgjort med grannkommunen (cirka 400 invånare).

Denna fick disponera 2 platser på hemmet mot en avgift av 1: 75 kronor per dag och vårdtagare, om platserna voro belagda. Om platserna ej voro belagda fick kommunen betala 10: — kronor per plats och månad. Vid besöket hade kommunen 1 vårdtagare å hemmet. Inalles vårdades å hemmet 12 vårdtagare, varav två voro sinnesslöa och en sinnessjuk. Utgifterna för hemmet uppgingo till 11 526: 59 kronor för 1943, inkomsterna (inackorderingsavgifter, folkpensionsmedel) till 6 070: 80 kronor. Kosthållet gick till 1: 09 kronor per dag; om samtliga kostnader inberäknades, utgjorde kostnaden 2: 41 kronor per dag. Personalen utgjordes av föreståndarinna, som uppbar i lön 112: 50 kronor i månaden (häri inräknat ett ålderstillägg samt dyrtidstillägg). Villkoren äro som synes ej särskilt lysande men skilja sig dock fördelaktigare från de två förut nämnda kommunernas. Härtill kommer, att befattningen i motsats till de tidigare nämnda är förenad med pensionsrätt i statens pensionsanstalt. Pensionsunderlaget är dock alldeles för lågt. På hemmet var anställt ett biträde med en lön av 65 kronor i månaden. Mot hemmets standard var ej något att anmärka. Vissa förbättringar av lokaliteterna tarvades dock. Pensionärerna fingo gratifikationer med 5 kronor i månaden och 10 kronor julmånaden. (Till jämförelse må anföras, att i den först nämnda kommunen utgick ej fickpengar, medan i den andra 3 kronor utdelades i kvartalet samt 5 kronor i julklapp).

Mitt intryck av ålderdomshem med låg beläggningssiffra är, att fastighetens såväl som inventariernas underhåll ofta eftersättes och — som framgår av det anförda — personalens löner hållas på en låg nivå, allt i avsikt att förbilliga driften. Samma tendens förmärktes även på ett kommunalförbunds ålderdomshem med 15 godkända platser. Här hade pastoratets fyra kommuner (med respektive 680, 670, 400 och 320 invånare) slutit sig samman för att driva gemensamt ålderdomshem. Detta togs i bruk våren 1934. Vid mitt besök å hemmet sommaren 1944 konstaterades flera brister i fråga om rummens inredning, sanitära anordningar, brandskydd m. m. Föreståndarinnan, vars utbildning bestod i att hon genomgått en kurs vid ett spädbarnshem, hade 100 kronor per månad i lön, inget dyrtidstillägg, semester endast 14 dagar. Befattningen var ej pensionsreglerad. På hemmet fanns ett biträde, lön 70 kronor i månaden. Vid detta ålderdomshem utdelades ej fickpengar till de gamla. Till julen fingo de 5 kronor. Det bör dock påpekas, att det fanns ingen anledning till anmärkning beträffande vården om de gamla. De föreföllo mycket nöjda med sin tillvaro. Av de å hemmet intagna 14 pensionärerna voro icke mindre än 6 självbetalande.

En mycket hög standard rådde på ålderdomshemmet i en kommun med 4 900 invånare. Hemmet, en träbyggnad i 2 våningar, uppförd 1932, var godkänt för 30 vårdtagare. Vid besöket vårdades där 22 pensionärer (9 kvinnor och 13 män). Tre kvinnor voro ständigt sängliggande, ingen svårskött. Personalen utgjordes av

föreståndarinna (samaritersyster), 1 kokerska, 2 biträden och 1 gårdskarl. Den förstnämndas befattning var reglerad med pensionsrätt, grundlön 1 650 kronor per år. Kokerskan hade 80 och biträdena 70 kronor i månaden. Samtliga hade dyrtidstillägg med 26 procent. Pensionärerna fingo varje månad 2: 50 kronor av folkpensionen. Därjämte utgingo flitpengar, varierande mellan 3—5 kronor i månaden, till sådana pensionärer — vid besöket 8 — som på ett eller annat sätt hjälpte till med förekommande göromål — kosthållet gick till 1: — krona om dagen och samtliga kostnader 2: 77 kronor per vårdtagare per dag.

Ett hem med 25—30 platser synes mig vara den lämpligaste storleksordningen. Hemprägeln går ej förlorad där. Det är vidare mycket lättare att ordna för personalens ledighet och dylikt än i småanstalter. Det framhålles ofta, att de gamla helst böra stanna kvar inom hemkommunen, så att deras anhöriga få lättare att besöka dem. Detta synes mig vara något överdrivet efter vad jag erfarit. Mången föreståndarinna har berättat, att besöken hos de gamla äro ganska tunnsådda, även om de anhöriga varit boende ej långt från ålderdomshemmet. Med nuvarande kommunikationer, som förmodligen komme att förbättras efter hand böra ej avstånden förskräcka.»

Göteborg i september 1944.

G. Sjöbeck.

Undersökning rörande länsnykterhetsnämndernas erfarenheter i fråga om större och mindre kommuners lämplighet att handhava nykterhetsvården.

Kommunindelningskommittén har infordrat yttranden från länsnykterhetsnämnderna i samtliga län i fråga om deras erfarenheter i avseende å större och mindre kommuners sätt att handhava nykterhetsvården genom en så lydande skrivelse:

»Till Länsnykterhetsnämnderna i samtliga län.

Kommunindelningskommittén, som har till uppdrag att utreda frågan om åstadkommande av en mera rationell kommunal indelning, undersöker för närvarande vilka fördelar och nackdelar en sammanslagning av två eller flera mindre kommuner till en större skulle komma att medföra. Av allra största intresse i detta sammanhang är frågan om de större och mindre kommunernas olika möjligheter att på tillfredsställande sätt fullgöra de dem anförtrodda socialvårdsuppgifterna, bland annat alkoholistvården.

I den allmänna diskussionen har å ena sidan framhållits, *att* de mindre kommunerna i regel icke tillsätta särskild nykterhetsnämnd, *att* de ofta sakna tillgång till lämpliga förtroendemän för dylik nämnd, *att* nykterhetsnämnderna i regel icke handlägga andra ärenden än yttranden över ansökningar om nykterhetsintyg, *att* nämnderna på grund av sin allt för intima bekantskap med samtliga sockenbor av personliga hänsyn sakna möjligheter att ingripa mot missförhållande, särskilt på ett tidigt stadium, *att* nämnderna även med hänsyn till de kostnader, som äro förknippade med åtgärder, helst i det längsta undvika ingripanden, *att* nämnderna i de större folkrikare kommunerna i regel kunna erhålla en mera lämplig sammansättning, *att* nämnderna i sådana kommuner ha flera fall att handlägga, *att* de till följd därav få större intresse för saken och större erfarenhet ifråga om handläggningen, *att* de ha en mera oberoende ställning och större auktoritet icke minst tack vare sin icke alltför intima bekantskap med ortsbefolkningen m. m. dylikt.

Å andra sidan invändes, att de större avstånden och de större folkmängderna försvåra möjligheterna att övervaka nykterhetsförhållandena.

För kommunindelningskommittén skulle det vara av stort värde att få del av de erfarenheter länsnykterhetsnämnderna gjort i avseende å större och mindre kommuners sätt att handhava dessa angelägenheter för bedömande av huruvida ovan anförda uttalanden äga fog för sig eller icke. Kommittén får därför *anhålla om länsnykterhetsnämndernas yttranden i frågan före den 1 maj* under adress Kommunindelningskommitténs sekreterare, Länsstyrelsen, *Vänersborg*.

Göteborg den 21 mars 1944.

För Kommunindelningskommittén:

MALTE JACOBSSON.
Ordf.

S. J. Nilsson.
Sekr.»

Infordrade yttranden ha inkommit från samtliga länsnykterhetsnämnder.

Principiell inställning till frågan om stora eller små kommuner.

Samtliga länsnykterhetsnämnder med undantag för nämnderna i Kalmar, Gävleborgs och Norrbottens län ha med mer eller mindre utförliga kommentarer vitsordat, att deras erfarenheter överensstämma med de i den allmänna diskussionen gjorda, ovan anförda uttalandena. Länsnykterhetsnämnderna i Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs och Värmlands län ha dock samtidigt framhållit, att nykterhetsnämnderna i åtskilliga små kommuner fungera tillfredsställande och i vissa fall utföra ett mycket gott arbete.

Länsnykterhetsnämnden i Kalmar län anför: »Några direkta anmärkningar mot särskilt de mindre kommunernas sätt att handhava nykterhetsvården kunna ej göras. Det finnes småkommuner där man sökt göra sitt allra bästa på detta område. I några fall har det visat sig i ganska stora kommuner svårt att få de rätta personerna i nykterhetsnämnderna. Kommunernas storlek torde ej i detta avseende ha så stor betydelse. Alltid kunna tre lämpliga personer anträffas om bara kommunen lägger sig vinn om att få fram de mest lämpliga. Det är sant att de kommunala nykterhetsnämnderna i allt för stor omfattning ej bry sig om alkoholistvården utan mest syssla med motboks- och körkortsärenden. Men detta gäller i minst lika stor omfattning de större kommunerna. Att få fram en större effektivitet på alkoholistvårdens område synes vara länsnykterhetsnämndernas uppgift. — I något fall har länsnykterhetsnämnden i Kalmar län funnit att i större kommuner nykterhetsnämnderna ej haft den personliga kännedom beträffande hela kommunen som varit önskvärd. — Länsnykterhetsnämnden har emellertid ingen anledning att avstyrka att verkliga småkommuner bliva sammanslagna eller att en liten kommun förenas med en större grannkommun. Härför talar otvivelaktigt vissa skäl.»

Länsnykterhetsnämnden i Gävleborgs län anför: »Även i de få små kommunernas nykterhetsnämnder synes personvalet vara rätt så gott. — — Nykterhetsnämnderna i länet ägna sig även åt de nykterhets- och alkoholistvårdande uppgifterna. Någon väsentlig skillnad i detta avseende mellan större och mindre kommuners nämnder än den, som betingas av folkmängdsförhållanden, samhällsform, bebyggelse etc., synes i stort sett icke förefinnas.»

Länsnykterhetsnämnden i Norrbottens län framhåller, att länets minsta kommun Karesuando har en folkmängd av 1 256 personer men en ytvidd större än hela Södermanlands län, vadan förhållandena icke äro jämförliga med sydligare delar av landet. De avsevärda avstånden och ofta mindre goda kommunikationerna medföra betydande svårigheter även för de »mindre» kommunerna. Någon fördel skulle därför knappast kunna vinnas genom sammanslagning Länsnykterhetsnämnden har beträffande de större kommunerna (5 kommuner ha mellan 10—22 000 invånare) gjort den erfarenheten, att även om deras nykterhetsnämnder erhålla en mera kvalificerad sammansättning och större auktoritet, uppvägas dessa fördelar av risken för alltför rutin- och slentrianmässig handläggning av förekommande ärenden. Klientelets storlek försvårar också önskvärda ingripanden, den inom alkoholistvården betydelsefulla personliga kontakten med alkoholmissbrukare och andra

försvåras och utan särskilda övervakande tjänstemän blir resultatet ofta mindre tillfredsställande.»

Länsnykterhetsnämnden i Jönköpings län anför: »Vad i skrivelsen framhålles rörande olägenheterna ur alkoholistvårdssynpunkt av små kommuner synes länsnykterhetsnämnden i stort sett riktigt. Emellertid hava dessa olägenheter icke kommit till synes inom Jönköpings län, beroende på, att nykterhetstillståndet å landsbygden och särskilt i de mindre kommunerna är sådant, att ingripanden jämlikt alkoholistlagen sällan behöva förekomma. — Vad beträffar Jönköpings län synes därför ur alkoholistvårdssynpunkt några förbättringar icke vara att vinna genom en förändrad kommunindelning.

Samtliga övriga länsnykterhetsnämnder betona mer eller mindre starkt olägenheterna av mindre kommuner och fördelarna av större kommuner. De särskilda nämnderna framhålla, *att* »det är ytterst svårt att få till stånd ett effektivt nykterhetsvårdsarbete i en liten kommun» (Stockholms län), *att* »centralisering av socialvården i dess helhet till större enheter än de nuvarande får anses önskvärd» (Uppsala), *att* »endast i ett fåtal kommuner med ett invånarantal understigande 1 000 personer någon egentlig nykterhetsvårdande verksamhet bedrives» (Södermanlands län), *att* »den rådande kommunala indelningen i små enheter utgjort ett betydande hinder för ett effektivt bedrivande av nykterhetsvården», (Östergötlands), *att* »förefintligheten av småkommuner utgör en hämmande faktor även för den samhälleliga nykterhetsvården» (Kronobergs), *att* »tillskapandet av större kommunala enheter skulle innebära ett stort framsteg ur synpunkten av en rationell nykterhets- och alkoholistvård» (Gotlands), *att* »en sammanslagning av två eller flera små och medelstora kommuner till en större skulle vara till gagn för alkoholistvården» (Blekinge), *att* »de små kommunerna icke kunna tillfredsställande fylla sina kommunala uppgifter varken vad nykterhetsvården beträffar eller på övriga områden» (Kristianstads), *att* »större kommunala enheter skulle vara till gagn för all socialvårdsverksamhet» (Malmöhus), *att* »bildandet av större kommuner är en bjudande nödvändighet för vinnande av ett effektivt nykterhetsnämndsarbete» (Hallands), *att* »större kommunala enheter äro att föredraga ur nykterhetsvårdssynpunkt» (Göteborgs och Bohus), *att* »det synes önskvärt att de mindre kommunerna sammanslås» (Älvsborgs), *att* »alla de i skrivelsen uppräknade nackdelarna med nykterhetsnämndsverksamhetens ordnande i en liten kommun i verkligheten förefinnes och ofta äro av avgörande betydelse för frågan huruvida alkoholistlagstiftningen skall medföra något resultat inom kommunen eller icke» (Skaraborgs), *att* sammanslagning av två eller flera mindre kommuner till en större i allmänhet torde medföra möjligheter till förbättring av nykterhetsvården inom området» (Värmlands), *att* »fördelarna av större kommuner voro mer betydande än nackdelen av de större avstånden» (Örebro), *att* »de mindre kommunerna ofta icke äro vuxna uppgiften att handhava nykterhetsvården» (Västmanlands), *att* »de större kommunerna i regel utföra ett bättre arbete på detta område än de mindre» (Kopparbergs), *att* »goda skäl tala för att en sammanslagning av små kommuner till större på det hela taget skulle bli till gagn för det nykterhetsvårdande arbetet» (Västernorrlands), *att* »de större kommunerna självklart ha bättre möjligheter att tillfredsställa de anspråk, som man måste ställa på en kommunal nykterhetsnämnd»

(Jämtlands), *samt att* »det av erfarenhet framstår som ändamålsenligt med större kommunala enheter» (Västerbottens).

I fråga om de särskilda fördelarna och olägenheterna för nykterhetsvården av stora och små kommuner har i länsnykterhetsnämndernas yttranden anförts i huvudsak följande.

Behovet av särskilda nykterhetsnämnder.

I flertalet yttranden vitsordas, att de mindre kommunerna i regel underlåta att tillsätta särskild nykterhetsnämnd. Emellertid framhålles i en del yttranden, att på sina håll även åtskilliga mindre kommuner tillsatt särskild nämnd ävensom att större kommuner finnas, inom vilka fattigvårdsstyrelsen omhänderhar nykterhetsvården.

Fattigvårdsstyrelsen som nykterhetsvårdande organ anses allmänt mindre effektiv än en särskild nykterhetsnämnd. Fattigvårdsstyrelserna åsidosätta gärna nykterhetsvården och inskränka sin verksamhet på detta område till utfärdandet av yttranden i motboks- och körkortsärenden. Vid sidan av deras egentliga uppgifter blir nykterhetsvården av underordnad betydelse. En särskild nykterhetsnämnd visar i regel större intresse för saken. Flera länsnykterhetsnämnder betona vikten av att särskilda nykterhetsnämnder göras obligatoriska, om man överhuvud vill vinna avsedda resultat av nykterhetslagstiftningen.

Länsnykterhetsnämnden i Stockholms län anför: »I de små kommunerna finnes i allmänhet *icke särskild nykterhetsnämnd* utan fattigvårdsstyrelsen fungerar som sådan nämnd; det är en allmängiltig erfarenhet, att fattigvårdsstyrelsen gärna åsidosätter nykterhetsvården.»

Länsnykterhetsnämnden i Södermanlands län anför: »Det är ett faktum, att de mindre kommunerna, med ytterst få undantag, uraktlåta att tillsätta särskild nykterhetsnämnd och att dessa småkommuner, där fattigvårdsstyrelsen fungerar som nykterhetsnämnd, i allmänhet inskränker sin verksamhet till yttranden i tilldelnings- och körkortsärenden.»

Länsnykterhetsnämnden i Kronobergs län anför: »Att tillsätta särskild nykterhetsnämnd anses i kommuner med endast något eller några hundratal medlemmar som onödigt.»

Länsnykterhetsnämnden i Gotlands län anför: »I 83 procent av kommunerna saknas särskilt vald nykterhetsnämnd, varför fattigvårdsstyrelsen måste fungera som dylik nämnd med därav följande nackdelar.»

Länsnykterhetsnämnden i Örebro län anför: »Även i de minsta kommunerna skulle utan tvivel nykterhetsarbetet vinna på att nämnder tillsattes. — Som regel kan sägas, att de mindre kommunerna icke tillsätta nykterhetsnämnder. De främsta anledningarna härtill torde vara: 1. att lämpliga och villiga personer saknats för uppdraget, 2. att nämndsarbetets skiljande från fattigvårdsstyrelser anses skola komma att uppfattas som ett underkännande av styrelsens intresse för nykterhetsvårdande uppgifter och 3. att man anser ett sådant förfarande medföra onödiga kostnader för kommunen. En jämförelse mellan nykterhetsnämndernas och fattig-

vårdsstyrelsernas sätt att lösa sina uppgifter, visar både i mindre och större kommuner att fattigvårdsstyrelserna äro underlägsna och att arbetet där gärna blir schematiskt och opersonligt. Detta kan möjligen förklaras därigenom, att fattigvårdsstyrelserna i första hand ha andra uppgifter att ombesörja, och att nykterhetsvården därför blir av mera underordnad betydelse.»

Länsnykterhetsnämnden i Göteborgs och Bohus län anför: »Det torde vara riktigt, att i en del mindre kommuner särskild nykterhetsnämnd icke tillsatts av den orsak, att i kommunerna icke funnits tillgång till lämpliga förtroendemän för uppdraget. Mindre kommuner finnas dock, i vilka utsetts särskilda nykterhetsnämnder, som fullgöra sina åligganden på ett tillfredsställande sätt. Att nykterhetsnämnderna i regel icke handlägga andra ärenden än yttranden över ansökningar om nykterhetsintyg får nog anses vara med verkliga förhållandet överensstämmande i fråga om åtskilliga kommuner, framför allt beträffande sådana, där nykterhetsnämnden utgöres av fattigvårdsstyrelsen. I nyssnämnda kommuner har även förekommit, att oaktat verkliga skäl för nykterhetsnämndens ingripande förelegat, nämnderna icke vidtagit någon åtgärd på grund av nämndsledamöternas alltför intima bekantskap med vederbörande alkoholist och den önskan, som i allmänhet finnes hos fattigvårdsstyrelserna, att så mycket som möjligt spara på kommunens medel.»

Länsnykterhetsnämnden i Västmanlands län anför: »I länet finnas för närvarande 18 kommuner, vilka icke hava särskild nykterhetsnämnd, utan fattigvårdsstyrelsen fungerar såsom nykterhetsnämnd. Det är företrädesvis de mindre kommunerna, som hava sin nykterhetsvård ordnad på detta sätt. Länsnykterhetsnämnden har funnit att dessa kommuner visa mindre intresse för alkoholistvården än kommuner av samma storleksordning, som ha särskild nykterhetsnämnd. Länsnämnden har bland annat därav dragit den slutsatsen att det i en framtid, även om de mindre kommunerna sammanslås till större enheter, är nödvändigt att i alkoholistvårdssynpunkt fordra särskilt valda nykterhetsnämnder.»

Länsnykterhetsnämnden i Skaraborgs län anför: »Länsnykterhetsnämnden hade ur sin synpunkt med förväntningar sett fram emot socialvårdskommitténs förslag om bildandet av så stora kommuner, att en särskild nykterhetsnämnd vore motiverad och därför anbefalldes såsom obligatorisk. Först sedan så skett kan man förmå utvinna bästa möjliga resultat av lagstiftningen om den samhälleliga nykterhetsvården.»

Den bristande tillgången på lämpliga förtroendemän.

Denna fråga har redan berörts i tidigare anförda citat. Att de mindre kommunerna inom sitt begränsade urval ofta sakna tillgång till intresserade och i övrigt lämpliga förtroendemän för nykterhetsarbetet, vitsordas av flertalet länsnykterhetsnämnder. I vissa yttranden påpekas emellertid även, att det förekommer såväl små kommuner med utmärkt sammansatta nykterhetsnämnder som stora kommuner med svaga eller direkt olämpliga nämnder.

Länsnykterhetsnämnden i Kronobergs län anför: »Det är självfallet svårt att erhålla lämpligt och kunnigt folk för uppgifterna, då urvalet är så ringa.»

Länsnykterhetsnämnden i Östergötlands län anför: »Inom en liten kommun är det ej så sällan svårt att finna lämpliga och villiga personer, som kunna åtaga sig det grannlaga uppdraget som ledamöter i nykterhetsnämnd.»

Länsnykterhetsnämnden i Jämtlands län anför: »I de små kommunerna har det ofta visat sig, att det varit svårt erhålla kvalificerat folk för nykterhetsnämndsuppdraget. Ordförandeskapet har lagts i händerna på ovant folk eller, om kvalifikationer funnits, har uppdraget gått till en person, som tidigare haft åtskilliga andra kommunala uppdrag. I båda fallen har arbetet blivit lidande på anordningen.»

Personliga och ekonomiska hänsyn som hämmande faktorer i nykterhetsarbetet.

Flertalet länsnykterhetsnämnder vitsorda, att vederbörande organ i de mindre kommunerna ofta på grund av personliga hänsyn eller hänsyn till kommunens ekonomi i det längsta undvika att ingripa. I flera yttranden belysas dessa olägenheter mera ingående.

Länsnykterhetsnämnden i Östergötlands län anför: »Genom det nära umgänge, som nästan dagligen förekommer mellan grannar på landsbygden och genom den intressegemenskap dem emellan, som oftast existerar, uppstår helt naturligt ganska lätt motvilja att ingripa i rent personliga angelägenheter, särskilt av så ömtålig natur som de nykterhetsvårdande. Härtill kommer, att ansvariga sockenmän ofta av kommunalekonomiska skäl underlåta att bringa den hjälp till vårdbehövande alkoholister, som utomstående annars måste anse nödvändig. I de fall, då hela familjen är beroende av en persons inkomst, åsamkas nämligen en liten kommun relativt stora utgifter i form av fattigvård, om inkomsttagaren intages för vård å alkoholistanstalt.»

Länsnykterhetsnämnden i Älvsborgs län anför: »I huvudsak handläggas endast de löpande ärendena — alltså inkomna ansökningar om nykterhetsintyg för erhållande av körkort, motboksansökningar och dylikt, under det att det verkliga nykterhetsvårdande arbetet kommer i andra hand eller kanske stundom helt åsidosättes. Anledningen till detta senare torde till stor del ha sin förklaring däri, att alla känna varandra i en mindre kommun, många stå i släktskapsförhållande till varandra eller äro mer eller mindre allierade. Det är tydligt att det under sådana förhållanden är ytterst svårt för en nykterhetsnämnd att kunna göra sig gällande. Erfarenheten har visat att smånämnder helt enkelt låta sin verksamhet vila, emedan de antingen icke kunna eller icke vilja ingripa. Där nämndens ingripande kan förväntas åsamka kommunen någon större kostnad, tvekar nämnden likaledes att ingripa. Särskilt markant är detta förhållande i småkommuner, som ha gemensam fattigvårdsstyrelse och nykterhetsnämnd. I detta sammanhang måste dock konstateras, att en kommun med liten befolkning kan få avsevärt höjda skatter till följd av t.ex. ett eller ett par anstaltsfall.»

Länsnykterhetsnämnden i Gotlands län anför: »De små kommunerna äro ofta på grund av sin ringa ekonomiska bärkraft synnerligen känsliga för extra utgifter, och då man vet, att ingripanden mot alkoholister, särskilt sådana med försörjnings-

börda, kan bliva ganska betungande för en mindre kommun, är det naturligt att dylika ingripanden i det längsta uppskjutas. Som exempel på detta beroende av ekonomiska hänsyn må anföras, att fullmäktige i en kommun avslagit fattigvårdsstyrelsens framställning om antagande av särskild instruktion för föredraganden i nykterhetsärenden under motivering, att härav kunde befaras framtida kostnader för kommunen.»

Länsnykterhetsnämnden i Kronobergs län anför: »De ekonomiska faktorerna spela en helt annan och betydelsefullare roll i dessa kommuner än i de medelstora och större. — Om i en sådan liten kommun någon alkoholist verkligen skulle erfordra anstaltsvård, tages större hänsyn till de utgifter detta skulle åsamka kommunen i form av dagsersättning under interneringstiden, eventuellt kanske också kommunhjälp till den internerades familj, än alkoholistens vårdbehov. Vilka följder detta kan få för en alkoholist, för hans familj och för samhället, det ligger i öppen dag.»

Länsnykterhetsnämnden i Hallands län anför: »Personliga hänsyn av olika slag spela en avgörande roll i sådana nämnders verksamhet. — För en liten kommun t.ex. kan ett enda eller ett fåtal vårdfall få mycket kraftiga verkningar i utdebiteringshänseende. — Viljan och förmågan hos vederbörande kommunala myndigheter att vidtaga eller medverka till verkställandet av sådana åtgärder, som kunna föranleda skattestegring eller i varje fall medföra utgifter, påverkas därför icke så sällan i negativ riktning. Samma är förhållandet med relativt blygsamma utgifter i fråga om anslag till den kommunala nykterhetsnämndens verksamhet, trots de möjligheter som dock föreligga att erhålla statsbidrag för kostnaderna f.n. med högst 75 procent. Här skulle kunna anföras fall, där endast ett anslag på något tiotal kronor till papper och kuvert, porton m.m., ansetts som en onödig utgift. Även om i ett sådant fall den kommunala nykterhetsnämnden verkligen haft viljan att söka fullgöra sina lagstadgade uppgifter, måste verksamheten bliva lidande i fullständig avsaknad av ekonomiskt stöd.»

Länsnykterhetsnämnden i Kronobergs län framhåller, att ordföranden i de mindre kommunerna i regel icke erhåller »den stimulans i arbetet, som en ekonomisk ersättning utgör». Länsnykterhetsnämnden i Gotlands län anser även önskvärt, att nämnderna bli i stånd att lämna sina verkställande ledamöter ekonomisk gottgörelse.

Bristen på erfarenhet och rutin samt bristande förutsättningar i övrigt för ett effektivt nykterhetsvårdsarbete.

Flera nykterhetsnämnder framhålla bristen på erfarenhet och rutin såsom orsak till att de mindre kommunernas organ ofta icke komma sig för att ingripa ens då anmälan om allvarliga missförhållanden inkommit. Uppgiften är mycket grannlaga. Nämnderna veta icke vad de ha att göra, då de icke haft anledning skaffa sig erforderlig kännedom om gällande författningar. Bristen på erfarenhet och rutin i förening med den alltför intima personliga bekantskapen med klientelet skapar osäkerhet i uppträdandet. Nämnderna i de små kommunerna ha svårt att skaffa sig erforderlig auktoritet. Förutsättningarna för ett effektivt nykterhetsvårdsarbete äro under sådana förhållanden mycket små.

Länsnykterhetsnämnden i Kronobergs län anför: »De lagar och förordningar en nykterhetsnämnd måste känna till äro synnerligen omfattande och arbetsuppgifterna till sin natur mycket grannlaga, krävande en hög grad av insikt och omdöme av handhavarna. Den rätta insikten kan icke erhållas utan praktiska arbetsuppgifter, och omdömet kan man icke tillräckligt pröva med mindre verkligheten ställer problem för lösning. Men hur förhåller det sig i dessa avseenden i de småkommuner vi tidigare nämnt? Kanske blir ett alkoholistvårdsfall aktuellt vart femte, kanske icke mer än vart tionde år. Skall man under sådana förhållanden kunna begära, att insikten, omdömet och handlaget finnas att tillgå vid detta tillfälle. Det kan man knappast begära ens om särskild nykterhetsnämnd finnes vald, och så mycket mindre av den fattigvårdsstyrelse, som i dylika småkommuner till minst 90 procent jämväl får ombesörja det arbete nykterhetsvården kräver. Bristen på arbetsuppgifter avtrubbar intresset, förtunnar insikten och lämnar omdömet otränat och oprövat.»

Länsnykterhetsnämnden i Stockholms län anför: »Även i en liten kommun med särskild nykterhetsnämnd är det ofta dåligt beställt med denna vård. Nykterhetsnämnden i en sådan kommun saknar i allmänhet helt erfarenhet och rutin, och om ett eller annat vårdärende blir anmält, kommer nämnden sig ej för att ingripa. Då dessa nämnder ej hava regelbundna sammanträden — ibland sammanträda de ej alls på åratal — svarar ordföranden rent expeditionellt på förfrågningar i körkorts- och motboksärenden och de övriga ledamöterna medverka ej i arbetet. — Oupphörligt visar det sig, att ingripanden enligt alkoholistlagen genom polismyndighet eller länsnykterhetsnämnden bli nödvändiga i sådana kommuner. Det har också visat sig att nykterhetsnämnderna i de små kommunerna — såväl särskilda nykterhetsnämnder som såsom sådana fungerande fattigvårdsstyrelser — föra en så blygsam tillvaro, att de äro okända för befolkningen. Som exempel på oförmågan hos de små kommunernas nykterhetsnämnder att ombesörja nykterhetsvården, kan nämnas, att länsnykterhetsnämnden under år 1943 fått ombesörja intagning på alkoholistanstalt av tre personer från en och samma kommun på cirka 600 invånare och att redan under innevarande år länsnämnden fått taga hand om två alkoholmissbrukare från en kommun på knappast 1 000-talet invånare. Om båda de sistnämnda personerna gäller, att de länge varit kända som alkoholmissbrukare; nykterhetsnämnden i kommunen har veterligen aldrig ingripit mot någon alkoholist. I fråga om hjälpåtgärder blir det ännu sämre beställt, då sådana åtgärder ej kunna ombesörjas av polismyndigheten och ej heller gärna av länsnykterhetsnämnden utan böra vidtagas av den lokala nämnden. Om hjälpåtgärder vidtagas äro de ofta osäkra och bristfälliga. Undersökning underlåtes ofta. Man nöjer sig helst med en skriftlig varning.»

Länsnykterhetsnämnden i Östergötlands län anför: »I en liten kommun har nykterhetsnämnden svårt att få tillräcklig auktoritet, beroende delvis på bristande rutin genom ärendenas ringa antal.»

Att de små kommunernas nämnder ofta sakna förutsättningar för hjälpåtgärders vidtagande, framhålles även från andra håll. Länsnykterhetsnämnden i Västmanlands län anför: »Länsnykterhetsnämndens erfarenhet under en följd av år visar att de mindre kommunerna ofta icke äro vuxna uppgiften att handhava nykterhetsvården. Sålunda ha de mindre kommunernas nykterhetsnämnder icke vidtagit

åtgärder i erforderlig utsträckning och ofta, då mera ingripande åtgärder varit nödvändiga, låtit sig nöja med enklare åtgärder såsom skriftlig varning. Länsnämnden har funnit att nykterhetsnämnderna i större utsträckning böra använda sig av övervakningsförfarandet, men de mindre kommunerna sakna lämpliga övervakare. — De större kommunerna förfoga över lämplig arbetskraft och bättre ekonomi och kunna ofta vidtaga lämpligare åtgärder.»

Vissa länsnykterhetsnämnder anse erforderligt eller önskvärt, att nykterhetsnämnderna få möjlighet att anställa särskild arbetskraft, hel- eller deltidsanställd, för undersökningar och övervakning. Andra anse, att särskilda befattningshavare icke äro erforderliga inom landskommunerna om blott en särskild nämnd tillsättes och denna erhåller lämplig sammansättning samt tillräcklig erfarenhet och rutin.

Bristande insikter i det formella förfarandet förlamar ofta nämndernas handlingsförmåga. Länsnykterhetsnämnden i Västmanlands län anför: »Strängare och mera ingripande åtgärder i alkoholistvårdshänseende, såsom t. ex. internering, medför alltid rätt så omfattande utrednings- och skrivarbete. En sådan åtgärd kräver även vårdkostnad, och de mindre nämnderna draga sig i det längsta att besluta en sådan åtgärd. Visserligen ha nykterhetsnämnderna numera god hjälp i utredningsarbetet av länsnykterhetsnämndernas ombudsmän, men när ärendet fortskridit så långt att ombudsmannen kallas till hjälp, har i många fall alkoholisten redan blivit en obotlig drinkare.»

Intresset för nykterhetsarbetet slappnar helt på grund av bristen på löpande arbetsuppgifter.

Länsnykterhetsnämnden i Skaraborgs län anför: »I ett sådant län som Skaraborgs med sina rekordmånga och rekordsmå kommuner, måste emellertid resultatet i stort sett bliva, att nykterhetsnämnderna i ett stort antal kommuner komma att sakna erfarenhet och rutin i sin verksamhet. — Länsnykterhetsnämnden har erfarenhet av att nykterhetsnämnden i en del av de allra minsta kommunerna anser sig helt sakna anledning vara verksam. Sålunda har länsnykterhetsnämnden endast med länsstyrelsens medverkan lyckats få en del nämnder att avgiva den i lag anbefallda årsberättelsen jämte yttrande över nykterhetstillståndet inom kommunen. Länsnykterhetsnämnden är alltså bestämt övertygad om att man ur samhällelig nykterhetsvårdande synpunkt måste medverka till åstadkommande av större kommuner.»

Länsnykterhetsnämnden i Östergötlands län pekar på en särskild olägenhet, som vidlåder nykterhetsarbetet i små kommuner: »I en liten kommun kunna undersökningar i alkoholistärenden ej ske tillräckligt diskret, med påföljd, att den anmälde blir utsatt för onödigt stor uppmärksamhet även när undersökningen visar att ingripande enligt alkoholistlagen ej är motiverat.»

Fördelar för nykterhetsarbetet av större kommuner.

Länsnykterhetsnämnden i Gotlands län anför: »Länsnämnden har funnit, att de kommunala nykterhetsnämnderna i de större kommunerna i regel visa ett livligare intresse för arbetet än nämnderna i småkommunerna, vare sig detta beror på lämpligare sammansättning, mera oberoende ställning och större auktoritet gentemot

ortsbefolkningen eller på att de ej behöva taga ovidkommande ekonomiska hänsyn eller på att de ha flera ärenden att handlägga och därigenom skaffa sig större erfarenhet och rutin i arbetet.»

Länsnykterhetsnämnden i Stockholms län anför: »I en större kommun får nykterhetsnämnden större effektivitet. Då antalet fall här i allmänhet är större, får nämnden erfarenhet av arbetet och därjämte får verksamheten, genom regelbundna sammanträden och på annat sätt, större stadga. Om nämnden kan få möjlighet att anställa särskild arbetskraft, hel- eller deltidsanställd, är detta av stor betydelse, särskilt för undersökning och handhavande av övervakning, som ofta blir ganska tidsödande.»

Länsnykterhetsnämnden i Hallands län anför: »Genom större kommuner skapas också större ekonomiska resurser och ökade möjligheter att erhålla bättre kvalificerad arbetskraft. I de större och folkrikare kommunerna äro förutsättningarna för en mera allsidig och lämplig sammansättning av en nykterhetsnämnd avgjort större än i en småkommun. I det förra fallet kommer även nämnden att intaga en mera oberoende ställning, större auktoritet ernås och behovet av och samarbetet med övriga socialvårdsgrenar och kommunala förvaltningsorgan skapa ytterligare förutsättningar för en effektiv och allsidig socialvård. — Inom en större kommunal enhet möter också ett vidgat arbetsfält med rikare möjligheter att erhålla praktiska arbetsuppgifter att handlägga varigenom vinnes rutin och erfarenhet.»

Länsnykterhetsnämnden i Östergötlands län anför: »Till slut vill länsnykterhetsnämnden framhålla de fördelar, som skulle vinnas vid en sammanslagning till större kommuner genom att effektivare stöd skulle kunna erhållas för åtgärder i syfte att bereda ungdom nyttig fritids- och friluftssysselsättning genom ordnande av medborgarhus, ungdomsgårdar, badanläggningar m.m.»

Betydelsen av de större avstånden och den större folkmängden i de större kommunerna.

Länsnykterhetsnämnden i Skaraborgs län anför: »I skrivelsen har såsom en nackdel framhållits, att de större avstånden och den större folkmängden försvåra möjligheterna till övervakning av nykterhetsförhållandena. Denna obestridliga nackdel torde med lätthet kunna elimineras, därest kommunsammanslagningen ej drives för långt. Länsnykterhetsnämnden vill framhålla, att socialvårdskommittén tagit sikte på onödigt stora kommuner. Låt de nuvarande största kommunerna i Skaraborgs län, särskilt de skogrika och därför glest befolkade, förbliva i sin nuvarande storlek. Det torde i allmänhet vara tillfyllest med kommuner om cirka 2 000 invånare för att nå fördelarna. Med en kommun av den storleken följer emellertid icke den påtalade nackdelen.»

Länsnämnden i Älvsborgs län »har ej kunnat konstatera, att arbetet i de större kommunerna försvåras av de större avstånden. De olika ledamöterna väljas i regel efter principen: en ledamot från varje hörn av kommunen, vilket ju bör underlätta nämndens arbete, särskilt vid utredningar och dylikt. I stort sett kan sägas, att de nackdelar de mindre kommunerna föra med sig ombytas till fördelar i de större kommunerna. Härmed dock ej sagt, att detta kan gälla hur stora kommuner som

helst. De jämförelser, som här gjorts, ha hämtats från länsnämndens eget arbetsfält — kommunerna inom Älvsborgs län.»

Länsnykterhetsnämnden i Stockholms län anför: »Invändningen, att i en större kommun de större avstånden och den större folkmängden skulle försvåra möjligheterna att övervaka nykterhetstillståndet, synes icke väga särdeles tungt. Om nämnden arbetar så, att den är känd och håller god kontakt med polismyndighet, läkare, andra sociala och samhälleliga organ bör den få kännedom om förekommande fall av alkoholmissbruk.»

Dessa erfarenheter och åsikter delas av de flesta länsnykterhetsnämnder, som beröra detta spörsmål.

Länsnykterhetsnämnden i Värmlands län anför: »Den enda mera betydande olägenheten vid en sammanslagning av ett antal mindre kommuner till en större är, att nykterhetsnämndens kännedom om de enskilda sockenborna icke blir så fullständig som i en mindre kommun. Denna nackdel torde dock mer än väl uppvägas av de fördelar, som en sammanslagning till större enhet medför.»

Länsnykterhetsnämnden i Gotlands län anför: »Vad slutligen angår de nackdelar, som befaras uppstå med avseende på övervakningen av nykterhetstillståndet i stora kommuner på grund av de större avstånden och de större folkmängderna, torde dessa elimineras därav, att de större kommunala enheterna ha möjlighet att anslå tillräckliga medel till verksamheten, så att nämnderna bliva i stånd att antingen anställa särskild arbetskraft eller lämna sina verkställande ledamöter ekonomisk gottgörelse. Vidare kunna ledamöterna åtaga sig övervakningen distriktsvis.»

Beträffande förhållandena i Övre Norrland anför länsnykterhetsnämnden i Västerbottens län: »Det är naturligt att vissa nackdelar med större kommunala enheter kunna noteras. Därvid må särskilt framhållas de stora avstånden, vilka ur resesynpunkt bli tidskrävande och dyrbara, varjämte kontakten med klientelet försvåras. Dessa nackdelar kunna emellertid i stort sett elimineras, om nämnderna erhålla tillräckliga anslag till särskild arbetskraft och de stegrade omkostnaderna. För länsnykterhetsnämnden i detta län framstår det av erfarenhet som ändamålsenligt med större kommunala enheter.»

Lämplig kommunstorlek med hänsyn till nykterhetsarbetet.

Beträffande lämplig kommunstorlek med hänsyn till nykterhetsnämndernas arbete ha vissa länsnykterhetsnämnder gjort mer eller mindre direkta uttalanden. Sålunda har länsnämnden i Södermanlands län framhållit, att det i kommuner med under 1 000 invånare i regel icke bedrives någon egentlig nykterhetsvårdande verksamhet. Nämnden i Östergötlands län anser, att befolkningsminimum i en kommun bör vara 3 000—4 000 invånare. Länsnämnden i Kristianstads län säger sig ha den erfarenheten, att 3 000—5 000 invånare utgör en lämplig folkmängd för en kommun på landsbygden. Länsnämnden i Älvsborgs län anser önskvärt, att enheter med en folkmängd mellan 1 000—2 000 invånare erhålles. Länsnämnden i Skaraborgs län anser, att det i allmänhet torde vara

tillfyllest med kommuner om cirka 2 000 invånare för att nå fördelarna. Med en kommun av sådan storlek följer inga nackdelar av för stora avstånd eller för stor folkmängd. Nämnden i Västmanlands län föreslår såsom lämplig folkmängdssiffra 3 000—4 000 personer.

Nämnden i Kopparbergs län anser, att de större och medelstora kommunerna i länet (störst över 15 000 invånare, medelstorlek något över 4 000 invånare) ha större förutsättningar att fullgöra hithörande uppgifter än de mindre kommunerna och att de förra i regel utföra ett bättre arbete än de senare. Nämnden anför i detta sammanhang: »Farhågorna för att de större avstånden och de större folkmängderna skulle försvåra möjligheterna att övervaka nykterhetsförhållandena föreligger icke för vårt läns vidkommande. I regel väljas nämndsledamöterna till ett antal, lämpligt avvägt för kommunens storlek samt så fördelade till bostadsort att de kunna övervaka hela kommunen.»

Länsnykterhetsnämnden i Västernorrlands län, som finner »goda skäl tala för en sammanslagning av små kommuner till större», anser det dock »diskutabelt, huruvida det är lämpligt att sammanslå stora ångermanländska socknar till en enhet. — Även i en liten kommun med 1 000—2 000 invånare finnas många uppgifter för en ansvarskännande nykterhetsnämnd.»

Övriga länsnykterhetsnämnder ha icke gjort några närmare uttalanden i fråga om lämplig kommunstorlek.

Vänersborg i september 1944.

S. J. Nilsson.

Undersökning rörande pensionsstyrelsens ombuds erfarenheter i fråga om större och mindre kommuners lämplighet som pensionsdistrikt.

Kommunindelningskommittén har från Kungl. pensionsstyrelsens samtliga ombud infordrat yttranden rörande deras erfarenheter i fråga om fördelar och nackdelar av stora och små kommuner (pensionsdistrikt) genom en så lydande skrivelse:

»Till Kungl. Pensionsstyrelsens samtliga ombud.

Kommunindelningskommittén, som har till uppdrag att utreda frågan om åstadkommande av en mera rationell kommunal indelning, undersöker för närvarande vilka fördelar och nackdelar en sammanslagning av två eller flera mindre kommuner till en större skulle komma att medföra. I detta sammanhang är även folkpensioneringsväsendets lokala administration av intresse.

På grund av de olägenheter, som de mångenstädes alltför små pensionsdistrikten visade sig medföra, genomfördes på pensionsstyrelsens förslag år 1918 en ändring i lagen om allmän pensionsförsäkring, varigenom två eller flera kommuner bereddes möjlighet att bilda gemensamt pensionsdistrikt. Till följd av kommunernas motstånd har någon bestående sammanslagning av pensionsdistrikt icke kommit till stånd.

År 1929 gjorde organisationssakkunniga en undersökning rörande ifrågavarande förhållanden, varvid yttranden infordrades från pensionsstyrelsens samtliga ombud. Flertalet ombud svarade då, att förekomsten av mycket små kommuner för pensionsförsäkringens vidkommande icke innebure några olägenheter. Åtskilliga av dessa ombud framhöllo dock samtidigt att pensionsnämndsordförandena i de små kommunerna icke erhöllo tillräcklig träning i arbetet på grund av det ringa antalet ärenden men att olägenheterna härav neutraliserades av det bistånd ombudet kunde lämna.

Cirka 1/3 av de ombud, som hade småkommuner inom sina verksamhetsområden, ansågo, att svårigheterna i de mindre kommunerna att erhålla kompetenta ordförande och den bristande erfarenhet, som dessa erhöllo, innebure allvarliga olägenheter. Ett ombud anförde:

'Olägenheterna med små pensionsdistrikt äro flera och större än fördelarna. Den enda fördelen av vikt torde vara en god personkännedom, men denna fördel uppväger ej nackdelarna. I små distrikt är det många gånger svårt att få lämpliga ordförande. Denna olägenhet har hittills övervunnits genom att ombudet vid sammanträdena utfört arbetet med ärendenas behandling eller givit anvisningar på hur de skola behandlas. I många fall har ombudet utskrivit ansökningarna efter sökandes eller trovärdiga personers uppgifter. Till denna oförmåga i skötseln av odförandesysslan bidrar givetvis den omständigheten, att erfarenheten blir för liten med endast några få ärendens behandling per år. Helt naturligt gör sig denna oer-

farenhet gällande lika mycket om icke mer hos nämndens ledamöter. På grund av ärendenas fåtal hållas ej mer än de två lagstadgade sammanträdena under året. Då i de större distrikten fyra sammanträden hållas under året, bli dröjsmålen i många fall längre i de mindre än i de större distrikten. En nackdel med små pensionsdistrikt är även, att sjukvårdande åtgärder bli i dessa distrikt sämre tillgodosedda än i de större. Naturligtvis även detta beroende på ordförandens och ledamöternas föga intresse, alstrat av det minimala arbetet med pensionsgöromål. En stor olägenhet med små kommunala enheter är, att tillämpning av såväl fattigvården som pensionsförsäkringen och även andra grenar av hjälpverksamheten blir alltför ojämn, ingen enhetlig form.'

Organisationssakkunniga framhöllo, att pensionsombudens i praxis utökade befattning med utredning och handläggning av pensionsärendena uppenbarligen inneburo en förskjutning i avgörandet från den kommunalvalda nämnden till tjänstemannaelementet, vilken icke varit av lagen avsedd.

Oavsett vilken betydelse de sakkunnigas anförda anmärkning bör tillmätas, torde det stora antalet pensionsdistrikt och nämndernas beroende av ombudens biträde för ombuden medföra ett betydande antal kostsamma och tidsödande resor, kanske ofta för handläggning av ett enda ärende, vilka resor med ett färre antal pensionsdistrikt och mera kvalificerade nämnder skulle varit onödiga.

Enligt socialvårdskommitténs betänkande VI lär man särskilt hos småkommunerna kunna spåra en benägenhet att vilja överföra så många fattigvårdsfall som möjligt till folkpensioneringen för att därigenom minska kommunens utgifter.

För kommunindelningskommittén vore det av stort intresse att få veta i vilken mån ovan relaterade anmärkningar äga fog för sig. Genom lagen om folkpensioneringen samt lagstiftningen om invalidunderstöd, blindersättning, barnbidrag m. m. ha pensionsnämnderna erhållit i viss mån förändrade och delvis helt nya arbetsuppgifter. Den nu ifrågasatta, hela landet omfattande kommunala nyindelningen kan även föranleda förändrade synpunkter på ifrågavarande organisationsproblem.

Kommunindelningskommittén får därför anhålla om ett utförligt samt såvitt möjligt med konkreta exempel och statistiska uppgifter belyst yttrande ifråga om de små kommunernas lämplighet att handhava den lokala administrationen av folkpensioneringen och hithörande uppgifter. Kommittén önskar även ett uttalande om vilken minimi- och maximifolkmängd, som med hänsyn till något sånär normala geografiska och andra förhållanden anses lämplig för ett pensionsdistrikt.

Yttrandet önskas före den 15 maj 1944 under adress: Kommunindelningskommitténs sekreterare, Länsstyrelsen, Vänersborg.

Göteborg den 6 april 1944.

För Kommunindelningskommittén:

MALTE JACOBSSON.
Ordf.

S. J. Nilsson.
Sekr.»

Yttranden hava inkommit från samtliga 77 ombud.

Yttrandena avspegla skilda uppfattningar om såväl de särskilda fördelarnas och nackdelarnas betydelse som om lämpligaste storlek för pensionsdistrikten. Ställningstagandet synes i icke ringa mån vara beroende på växlande uppfattning om ombudens uppgifter och ställning i förhållande till pensionsnämnderna.

Principiell inställning till frågan om små eller stora pensionsdistrikt.

I själva huvudfrågan har det övervägande flertalet ombud direkt eller i uttalanden om lämpligaste distriktsstorlek[1] förordat relativt stora pensionsdistrikt eller åtminstone sammanslagning av de allra minsta distrikten. Ställningstagandet är emellertid mer eller mindre kraftigt markerat. Under det att vissa ombud anse, att större pensionsdistrikt enbart innebära fördelar och att föreliggande olägenheter av de små distrikten äro så allvarliga, att en ändring omedelbart bör genomföras, anse andra, att fördelar och olägenheter av stora och små pensionsdistrikt väga tämligen jämnt och att frågan om en eventuell ny kommunindelning därför är av liten betydelse för pensionsväsendet. Denna sistnämnda uppfattning hindrar icke, att ombudet samtidigt uttalar sig för jämförelsevis stora kommunala enheter såsom lämpligaste storlek för ett pensionsdistrikt. Vissa ombud anse, att olägenheter, som skulle kunna motivera ändrad distriktsindelning, förekomma endast i de allra minsta kommunerna och hysa betänkligheter mot en mera långtgående sammanslagning. Ett antal ombud intaga en rent negativ inställning till huvudfrågan och anse, att en kommunal nyindelning skulle medföra enbart nackdelar.

Ombudet i Uppvidingeområdet (Kronobergs län) anför: »Jag anser fördelarna med större pensionsdistrikt vara så påtagliga, att jag livligt vill tillstyrka en förändring i denna riktning.» Ombudet för Ängelholms-, Hässleholms- och Kristianstadsområdena, som åberopar erfarenhet från tidigare tjänstgöring såsom pensionsstyrelsens ombud i Simrishamnsområdet, Eslövsområdet och Teckomatorpsområdet samt inom Blekinge och Kronobergs län, anför: »Min bestämda uppfattning är, att det skulle bliva till stor fördel om en rationell kommunindelning komme till stånd så snart förhållandena det kan anses medgiva.» Ombudet för Simrishamnsområdet anför: »Utan tvekan vill jag uttala som min åsikt, att bildandet av större kommuner enbart skulle vara till fördel för folkpensioneringens lokala administration. — — På rena landsbygden och under de här i Skåne rådande geografiska förhållandena skulle kommuner med en folkmängd av 2 000—4 000 vara lämpliga som pensionsdistrikt». Ombudet i Vänersborgsområdet anser, att man »genom att sammanföra mindre socknar till större pensionsdistrikt otvivelaktigt får fördelar, som väsentligt överstiga nackdelarna av en kommunsammanslagning». Ombudet för Mariestadsområdet, tidigare även ombud för Skövdeområdet, anför: »Jag har under en längre följd av år haft rikliga tillfällen att väga förtjänster och nackdelar av små distrikt och utslaget blir icke till de små distriktens fördel. — — Jag får därför obetingat tillstyrka sammanläggning av mindre pensionsdistrikt till större sådana om minst 1 000 upp till 3 000 invånare.» Ombudet för Arvikaområdet, som sedan 1916 varit ombud i olika delar av landet (Norrbottens, Östergötlands och Värmlands län), anför: »Jag finner småkommunerna olämpliga såsom grundval för folkpensioneringens organisation. För min del anser jag de medelstora kommunerna med 2 000 à 5 000 invånare bäst lämpade som underlag.» Ombudet för Moraområdet anför: »Av den erfarenhet jag erhållit, har jag fått den bestämda uppfattningen att det är många och allvarliga olägenheter med allt för små pensions-

[1] Jämför tablån å sid. 85.

distrikt.» Ombudet för Umeåområdet anser »nackdelarna av alltför små pensionsdistrikt vara betydande».

Liknande omdömen förekomma i ungefär hälften av samtliga yttranden med varierande uttryckssätt. Man anser t. ex., att det är »av vikt att genom sammanslagning erhålla större pensionsdistrikt», att »de små kommunerna med några hundra invånare äro olämpliga såsom pensionsdistrikt», att »större enheter skulle medföra många fördelar», att »sammanslagning till kommunala enheter av måttlig storlek (2 000—3 000 inv.) skulle innebära enbart fördelar», att »mycket skulle vinnas för en bättre behandling av ärendena», att »de i cirkulärskrivelsen anmärkta olägenheterna till största delen fortfarande kvarstå i de mindre kommunerna», att »man i regel kunnat fastslå, att de små kommunerna icke äro lika lämpade att handhava den lokala administrationen av folkpensioneringen och dithörande uppgifter som större kommuner».

Vissa ombud tillmäta de nuvarande olägenheterna jämförelsevis ringa betydelse men anse likväl sammanslagning av mindre kommuner lämplig. Ombudet i Halmstadsområdet anför: »Någon olägenhet i större mått med mindre kommuner eller med nuvarande pensionsdistrikt synes mig ej föreligga. — — Det synes mig dock välbetänkt att sammanslå mindre kommuner till större enheter. — — Ett lämpligt invånarantal synes mig vara mellan 3 000—4 000 för varje pensionsdistrikt.» Ombudet för Tidaholmsområdet anför: »Ingen anmärkning kan göras på nämndernas sätt att handhava administrationen av folkpensioneringen inom de små kommunerna, men måste dock framhållas, att en sammanslagning av de minsta kommunerna till ett pensionsdistrikt skulle vara förmånligt.» Ombudet i Uddevallaområdet anför: »Någon olägenhet av en kommuns behandling av pensionsärenden därför att kommunen är liten, kan jag ej anse föreligga i mitt område. Visserligen saknas ibland den rutin, som följer med vanan att handlägga ett större antal ärenden, men saknaden av rutinen uppväges av den ingående kännedom om varje särskilt fall, som nämnden inom en liten kommun har. — — Anser att en sammanslagning kan vara lämplig i fråga om kommuner där invånarantalet räknas i några hundratal, men att en kommun med tusen innevånare eller däromkring är tillräckligt stor att bilda en enhet.»

Flera andra ombud framhålla, att »några större olägenheter av de små pensionsdistrikten icke kunnat förmärkas», och att systemet »hittills i stort sett fungerat på ett tillfredssällande sätt». Man anser, att kommunsammanslagningar därför »med hänsyn till folkpensioneringsfrågorna knappast äro behövliga». Man förordar emellertid relativt stora distrikt i sina uttalanden om lämpligaste distriktsstorlek. Härvid utgår man i många fall ifrån, att en ny kommunindelning är motiverad med hänsyn till andra kommunala uppgifter. Ombudet i Lysekils- och Strömstadsområdena anför: »Vinnande av några större förmåner tror jag ej på i detta speciella fall (folkpensioneringen). Att en sammanslagning i vissa andra avseenden av kommunala organ skulle medföra fördelar, är jag övertygad om.» Ombudet i Östboområdet (Jönköpings län) anför: »Ur allmän synpunkt torde nog större enheter än de nuvarande små socknarna vara önskvärd, men enligt min mening är detta icke oundgängligen nödigt, när det gäller tillämpningen av folkpensioneringslagen.» Ombudet i Karlshamns- och Karlskronaområdena anför: »De mindre pensionsdistrikten torde väl få anses medföra någon olägenhet i ett eller

annat fall, men jag är tveksam om dessa äro av den betydelse, att de böra tillmätas någon större vikt vid bedömandet av kommunala indelningsspörsmål.»

Ombudet för Hudiksvallsområdet anför: »Alltför små kommuner äro mindre lämpliga att handhava den lokala administrationen av folkpensioneringen och hithörande uppgifter. Minimifolkmängd bör vara omkring 1 000. Olägenheterna av de små kommunernas befattning med folkpensioneringen äro dock icke av den art, att enbart dessa olägenheter motivera en sammanslagning av flera kommuner i folkpensioneringshänseende. Maximifolkmängden synes mig knappast böra överskrida 10 000.»

Ombudet för Grästorpsområdet (Skaraborgs län) anför: »Då ur andra kommunala och allmänna synpunkter en sammanslagning av småkommuner till större kommunala enheter synes önskvärd, så kan för pensionsväsendets vidkommande inga avgörande skäl anföras emot en dylik sammanslagning, därest de nya kommunerna inte göras alltför stora. Det förslag till ny kommunindelning, som länsstyrelsen i Skaraborgs län framlagt, varvid länsstyrelsen i huvudsak förordat en sammanslagning efter pastoratsgränser och där i de allra flesta fall de nya kommunerna skulle få en folkmängd av cirka 2 000, synes mig mycket väl avvägt.»

Att många ombud icke anse olägenheterna av smådistrikten vara av nämnvärd betydelse, torde i åtskilliga fall bero på ombudens uppfattning om sin egen uppgift och ställning i förhållande till pensionsnämnden. Detta framgår av flera yttranden. Ombudet för Sunneområdet anför: »Några framträdande olägenheter för det lokala pensionsarbetet kunna icke åberopas, då ombudet med sin större rutin i det rent formella kompletterar vad som i sådant avseende brister hos ordförande och nämnd.» Ombudet för Hammarkindsområdet anför: »De för större enheter anförda skälen gälla givetvis folkpensioneringen i samma utsträckning som övriga grenar av socialvården. Jag anser dock, att dessa skäl till stor del elimineras genom det arbete, som utföres genom kungl. pensionsstyrelsens ombud.»[1]

Då många yttranden innehålla tämligen vagt motiverade synpunkter både för och mot såväl stora som små pensionsdistrikt utan att någon klar sammanfattning givits, kan det ofta vara svårt att bedöma ombudets inställning till huvudfrågan. I en del fall innehålla yttrandena direkt motstridiga uttalanden. Ombudet för Varbergsområdet anför t. ex.: »Är det sannolikt, att en sammanslagning av distrikten skall medföra bättre förhållanden? Enligt min tro komma då olägenheterna att i viss mån reduceras medan fördelarna helt försvinna. — — Angående lämplig storlek av ett pensionsdistrikt vill jag framhålla: Distriktet bör vara så stort, att en kommunalkamrer med fördel kan anställas inom området. Det bör icke vara större, än att man inom nämnden kan påräkna en relativt god personkännedom. En folkmängd av lägst 3 000, högst 5 000 personer torde därför vara lämplig.»

Gränsen mellan de större distriktens förespråkare och de små distriktens försvarare är för övrigt, som framgår av ovan citerade motiveringar, tämligen flytande. Med ledning jämväl av gjorda uttalanden rörande lämpligaste distriktsstorlek (jämför nedan) torde man emellertid kunna ange dem, som anse relativt stora pensionsdistrikt mera lämpliga än små distrikt till drygt två tredjedelar av samtliga ombud.

[1] Jämför nedan Nämndernas bristande erfarenhet och bristande intresse samt beroende av ombudets biträde.

De ombud, som intaga en rent negativ inställning till frågan om större pensionsdistrikt ha i regel underlåtit att yttra sig i frågan om lämpligaste storlek för ett pensionsdistrikt. Ombudet för Hälsingborgs- och Luggudeområdena anför: »Något förslag till viss storleksgrad för pensionsdistrikt vågar jag ej förorda, fördelar och nackdelar kan nog väga jämnt. — De mindre pensionsdistrikten äro enligt min erfarenhet ej så olämpliga att tvångsmedel för sammanslagning skulle behöva tillgripas.» Liknande uttalanden göras av ombudet för Kungsbacka- och Askimsområdena samt ombudet för Skövde- och Falköpingsområdena.

Ombudet i Kindsområdet (Älvsborgs län) anför: »Under den tid jag tjänstgjort som pensionsstyrelsens ombud i ett av huvudsakligen små kommuner bestående område, har jag icke funnit några större olägenheter uppstå genom att pensionsdistrikten äro små. — Då jag som pensionsstyrelsens ombud och även som mångårig kommunalman anser det vore i hög grad oklokt och olyckligt om nu planerade sammanslagning av kommunerna mot deras önskan genomföres, anser jag mig icke kunna uttala mig om vilken minimi- och maximifolkmängd som anses lämpligt för ett pensionsdistrikt.»

Frågan om lämplig storlek för pensionsdistrikt.

Hur ombuden uttalat sig i fråga om lämplig storlek för pensionsdistrikt framgår av följande sammanställning.

Invånarantal	Antal ombud, som uttalat sig i fråga om lämplig(aste) storlek och därvid nämnt vidstående invånarantal såsom		
	undre gräns	lämpligaste medelstorlek	övre gräns
500	3	—	—
700	1	—	—
800	1	—	—
1 000	12	—	—
1 500	3	2	1
2 000	10	4	2
2 500	—	1	3
3 000	8	—	8
3 500	1	—	—
4 000	1	—	7
5 000	1	1	4
6 000	—	1	2
7 000	1[1]	—	1
8 000	—	—	2
10 000	2[2]	—	2[3]
12 000	—	2	—
15 000	—	—	4[4]
Summa ombud	**44**	**11**	**36**

[1] Gällivareområdet.
[2] Landsorten i Stockholms tätbebyggda förorter.
[3] Ängelholms-, Hässleholms- och Kristianstadsområdenas landsbygd (ej städerna) samt Hudiksvallsområdet.
[4] Umeåområdet, Gällivareområdet samt landsorten i Stockholms tätbebyggda förorter (jfr [2]).

25 ombud hava icke gjort några preciserade uttalanden angående lämplig distriktsstorlek. Vissa av dessa ha uttalat sig för pastoraten såsom lämpliga enheter eller ansett att lämplig storlek får avgöras från fall till fall med hänsyn till de geografiska förhållandena. Andra ha ansett förändringar i nuvarande distrikt inom respektive områden icke behövliga. Uppgifter, som avse pensionsdistrikt i städer, ha ej medtagits i sammanställningen.

För städerna angivas väsentligt högre siffror.

Betydelsen av intim personkännedom.

Personkännedomens stora betydelse framhålles av ett stort antal ombud.

Ombudet för Lysekils- och Strömstadsområdena anför: »Personkännedomen är A och O inom detta verksamhetsfält. För ett rätt bedömande av rätten till pension måste förutom att man känner grunderna härför krävas, att man känner personen i fråga synnerligt väl.»

Ombudet för Åmåls- och Valboområdena anför: »Till pensionsnämndernas viktigaste åligganden hör invaliditets- och behovsprövningen. Härför erfordras ingående kännedom angående sökandens hälsotillstånd, arbetsförmåga och ekonomiska förhållanden. Sökandens egna uppgifter i dessa avseenden visa sig i allt för många fall vilseledande. Samma är ofta förhållandet med de till ansökningarna fogade läkareintygen rörande invaliditeten. God personkännedom är därför en nödvändig förutsättning för att riktiga beslut skall kunna fattas.»

Ombudet för Skövde- och Falköpingsområdena anför: »Största fördelen med de små enheterna är den goda personkännedom, som där förefinnes. Detta är av oerhört stort värde, då en pensionsansökan skall behandlas, ej blott då det gäller sökandens ekonomiska förhållanden, utan i lika hög grad då det gäller arbetsförmåga och hälsotillstånd för dem som ännu ej fyllt 67 år. Nämndens uppgifter äro värdefulla som komplettering till läkarutlåtandena, av vilka många utfärdats efter ett enda besök hos läkaren.»

Ombudet för Grästorpsområdet anför: »Emellertid är det uppenbart, att de små pensionsdistrikten även ha sina fördelar, och dit räknar jag i första hand den goda personkännedom som där förefinnes. Föreligger en pensionsansökan, så känner ordföranden och ledamöterna mycket väl sökandens förhållanden och arbetsförmåga m. m., vilket gör det lätt få ett rättvist och riktigt beslut till stånd. Även i fråga om den så viktiga efterkontrollen av pensionstagarna ha de små pensionsdistrikten sina fördelar beroende på den goda personkännedomen. Om en pensionstagare får sina ekonomiska förhållanden förbättrade eller får ökad arbetsförmåga m. m., så går det lättare att kontrollera detta i en liten kommun än i en stor. Det är tyvärr ofta så att vederbörande pensionstagare inte själv anmäler sina förändrade förhållanden, därest han skulle befara att därigenom hans pension kommer att minskas. Därför ligger det i sakens natur, att denna kontroll är lättare i ett mindre pensionsdistrikt.»

Ombudet för Jönköpingsområdet anför: »En mycket beaktansvärd omständighet är emellertid den personkännedom, som de små kommunernas nämnder besitta i betydligt högre grad än de större. Detta medför en fördel, som knappast kan

överskattas; och jag tror, att ökad kostnad för tätare resor för ombuden till små kommuner väl kompenseras av de besparingar för det allmänna, som vinnes uti på ingående kännedom om de sökandes personliga och ekonomiska förhållanden grundade inkomstberäkningar till nämndsutlåtandena.»

I regel angives, att personkännedomen är bäst företrädd i de mindre pensionsdistrikten. Dock anmärkes endast undantagsvis, att personkännedomen brister i de större pensionsdistrikten. Ombudet för Örbyhusområdet anför: »Inom de största av distrikten, nämligen Skutskär, som dock är tätt bebyggt (tre industrisamhällen, cirka 5 000 inv.), kan det emellanåt likväl vara svårt för nämndens ledamöter att personligen känna alla sökandena. Befolkningen inom detta distrikt är mera rörlig än i de övriga distrikten.» Ombudet för Roslagsområdet anför: »I större pensionsdistrikt händer det rätt ofta, att endast någon av ledamöterna känner den sökande mera flyktigt och i några fall inte alls. Att den kontroll av de sökande, som bör föregå beslutet, är sämre i större distrikt är påtagligt. Detta bevisas bäst genom det större antal indragnings- och ändringsbeslut, som här måste vidtagas.»

Många ombud vitsorda emellertid, att erforderlig personkännedom kan upprätthållas icke endast inom medelstora utan även inom mycket folkrika och vidsträckta distrikt.

Ombudet för Färentunaområdet anför: »Det är visserligen sant, att — såsom ofta framhållits — i små pensionsdistrikt den personliga kännedomen om vederbörande pensionssökande måhända är mera omfattande än i stora distrikt. Men jag anser, att denna fördel ej behöver gå till spillo, om de mindre distrikten göras något större, blott man tillser, att de ej bliva alltför stora.»

Ombudet för Eskilstunaområdet anför: »De största landskommunerna i distriktet omfatta drygt 2 000 innevånare och jag har det intrycket, att som regel pensionsärenden få den bästa behandlingen i dessa kommuner. Trots storleken synas som regel någon av pensionsnämndsledamöterna känna varje sökande personligen och ärenden få den bästa behandlingen i dessa kommuner. Trots storleken synes som över pensionstagare för eftergranskning får man också det intrycket att alla pensionstagare äro kända för nämnden. Jag tror därför att pensionsdistrikten lämpligen kunna omfatta minst 2 000—2 500 invånare.»

Ombudet för Västerås- och Salaområdena anför: »En fördel med små kommuner är ju den goda personkännedomen. Emellertid synes denna fördel kunna bibehållas även vid en kommun med en folkmängdssiffra av 2—4 000 personer. Finge man till stånd kommuner med ungefär den folkmängden bortfölle de flesta nackdelarna under det att fördelarna bibehölles».

Ombudet för Motala- och Mjölbyområdena anför: »Som slutomdöme vill jag framhålla att det visat sig absolut ofrånkomligt att ordföranden kan förskaffa sig säker kännedom om sökandens förhållanden, vilket icke kan ske om områdena äro allt för stora. Däremot har jag funnit att distrikt kan, om de äro tättbebyggda, få uppgå till 7—8 000 personer utan att personkännedomen brister.»

Ombudet för Gamlebyområdet anför: »Såsom en någorlunda tillfredsställande storlek på distrikten skulle undertecknad vilja sätta 3 à 4 000 personer. Vad personkännedomen beträffar har jag ej kunnat märka någon utpräglad skillnad mellan de större och de mindre distrikten.»

Ombudet för Grängesbergs-, Hedemora -och Faluområdena anför: »Några olägenheter av bristande personkännedom i de största kommunerna hava icke kommit till synes. Tvärtom sitta nämndens ledamöter i en så stor kommun som Borlänge stad med sina drygt 18 000 innevånare inne med en förbluffande god personkännedom.»

Ombudet för Karesuandoområdet anför: »Mitt distrikt omfattar endast Karesuando socken, som har en folkmängd av 1 283 personer, därav 425 nomadiserande lappar. Folkmängden är spridd på ett område av 62.65 kvadratmil. — Inom detta distrikt känna samtliga ledamöter i nämnden hela befolkningen och deras levnadsförhållanden och ekonomiska ställning.»

Att det personliga intresset för arbetet betyder mera för utredningens grundlighet än distriktets storlek betonas av vissa ombud. Ombudet för Moraområdet anför: »Den enda olägenhet, som kan anföras mot att sammanföra mindre kommuner till större är mindre personkännedom. Detta skäl anser jag dock icke böra tillmätas allt för stort värde, då erfarenheten visat, att i de större distrikten, där såväl ordförande som ledamöter äro intresserade, upplysningar och utredningar verkställts för varje sökande före nämndens sammanträde. I de små distrikten däremot, händer det alltför ofta, att ansökningarna äro ofullständigt ifyllda och måste på den grund bordläggas till ett kommande sammanträde.»

Ombudet för Lysekils- och Strömstadsområdena anför: »Att skissera någon viss storleksordning är omöjligt då som framhållits arbetet bedrives under enahanda förhållande och någon bestämd gräns ej gör sig gällande. Duktigt folk, välutfört arbete. Mindre intresserade personer, sämre skött arbete.» Ombudet för Örnsköldsviksområdet anför: »Den personliga kraften och det personliga intresset betyder avsevärt mera än storhetsgraden av en kommun.»

Ombudet för Västra Medelpadsområdet anför: »I pensionsdistrikt av den storlek jag har att göra med är det inte alltid säkert att varje sökande före ansökningen varit känd av någon nämndens ledamot. Men viktigare än detta för behandlingen av ansökningarna är att den som upprättat ansökningen — vanligen ordf. eller en ledamot — haft förmåga att tillräckligt utfråga sökanden och att på ansökningen nedskriva de erhållna uppgifterna. Denna förmåga beror i sin ordning på om han genom deltagande i ärendenas behandling lärt sig vilka omständigheter som äro av vikt att få utredda.»

Ombudet för Söderhamnsområdet anför: »Beträffande personkännedomens värde vid behandling av ansökningar från hjälpsökande i allmänhet och folkpension i synnerhet synes det mig att densamma blivit överskattad. — En pensionssökande från den minsta kommunen inom mitt område lyckades undanhålla ett kapital på omkring 12 000 kronor. I detta fall borde om något personkännedomen ha kunnat vara till nytta för nämndens ledamöter, vilka under ett fyrtiotal år bott nära grannar till sökanden och varit hans arbetskamrater och förmän under denna tid.»

Att avstånden numera spela mindre roll för personkännedomen, framhålles bland annat av ombudet för Arvikaområdet, som anför: »Under folkpensioneringens första tid medförde framför allt bristen på kommunikationer och svårigheten att inom nämnderna erhålla personer med tillräcklig lokal- och personkännedom vissa olägenheter beträffande de större kommunerna. På grund härav uppdelades ofta större kommuner i flera pensionsdistrikt. Allt eftersom kommunikationsväsendet

förbättrats genom motortrafikens utveckling ha emellertid dessa svårigheter övervunnits och uppdelningen av de större kommunerna avskaffats.»

Möjligheten att trygga erforderlig personkännedom i nämnderna genom lämpliga val och tillräckligt antal ledamöter framhålles av en del ombud. Ombudet för Simrishamnsområdet anför: »Kravet på personkännedom inom distriktet kan tillgodoses genom lämplig sammansättning av nämnden, eventuellt genom utökning av ledamöternas antal.» Ombudet för Arvikaområdet anför: »Svårigheten att inom pensionsnämnderna, vilkas ordinarie ledamöter enligt lagen får utgöra högst sex, i tillräcklig grad tillgodose behovet av personlig kännedom om alla delar av de större distrikten har övervunnits på så sätt, att suppleanterna utses från andra delar av kommunen än de ordinarie ledamöterna och att även de regelbundet kallas till sammanträdena.»

Vissa ombud framhålla, att den intima personkännedomen i de minsta kommunerna också har sina avigsidor.

Ombudet för Borås- och Alingsåsområdena anför: »I de små kommunerna, där alla känna alla, komma förtroendemännen på en del håll i starkt beroende av omgivningen och törs därför inte alltid säga sanningen av fruktan för att bli illa sedda. Som exempel kan nämnas, att en pensionsordförande i en liten kommun, där en pensionstagare mottagit ett större arv, icke själv ville anmäla detta till pensionsstyrelsen utan anhöll att jag som ombud skulle göra det. På så sätt ville han undgå väntat obehag från grannen, pensionstagaren. Hela pensionsnämnder kunna också visa prov på liknande feghet. När det gäller tvivelaktiga pensionsärenden, händer det icke sällan, att pensionsnämnden fattar ett beslut till förmån för en sökande men samtidigt förväntar att ombudet genom sin besvärsskrivelse skall få till stånd ett beslut i annan riktning hos pensionsstyrelsen. På sådant sätt söker nämnden skydda sig för obehag. Blir det sedan ingen pension, är det ombudets och pensionsstyrelsens skuld.»

Ombudet för Ängelholms-, Hässleholms- och Kristianstadsområdena anför: »Pensionsärenden förberedas i allmänhet utförligare i större distrikt, kapitalkontrollen effektivare, enär pensionsnämndsordföranden i allmänhet ej tager personlig hänsyn, vilket lätt sker i liten kommun. Ärendenas antal gör att jämförelse kan ske som blir till fördel för rättvisa synpunkter. Om intresse finnes hos pensionsnämndsordföranden och nämndsledamöterna — och det bör vara en förutsättning för att ordförande och nämndsledamöter skall kvarbliva å dessa mycket ansvarsfulla platser— kan erforderlig personkännedom inhämtas, som är fullt lika tillförlitlig som i små pensionsdistrikt, där personkännedomen lätt påverkas av att vederbörande bo allt för nära varandra och det uppkommer en friktion mången gång av mycket små anledningar, som sedan kan göra sig gällande vid bedömande av pensionsärenden, som rör viss person eller hans anförvanter. Ävenså kan det förekomma, att en affärsman ej vill yttra sig om en kund, en jordbrukare ej om en som vid förekommande behov gör honom tjänster med arbete o. s. v. Exempel i detta hänseende förekomma ej sällan i små pensionsdistrikt, men kan naturligtvis även förekomma i stora.»

Ombudet för Åmåls- och Valboområdena anför: »Erfarenheten har visat, att i de distrikt där ordföranden genom personligt besök hos sökanden varit i tillfälle bilda sig eget omdöme angående sökandens förhållanden ha de lyckligaste resulta-

ten av verksamheten uppnåtts. En av ledamot i nämnden eller annan person upprättad ansökning har i många fall visat sig influerad av bland annat grannskaps- eller vänskapsförhållanden.»

Flera ombud betona emellertid också nämndernas i de små distrikten stora rättrådighet och strävan efter att ernå rättvisa beslut.

Ombudet för Skara- och Valleområdena berör en annan olägenhet av småkommunerna: »De minsta distriktens stora fördel är givetvis pensionsnämndsordförandens och ledamöternas ingående personkännedom. Men även detta har en avigsida, i det att det torde hända, att den allmänna bekantskapen gör att det kan vara svårt eller »förargligt» för somliga att söka.»

Möjligheten att erhålla lämpliga förtroendemän.

Beträffande möjligheten att inom de mindre pensionsdistrikten erhålla lämpliga ordförande och ledamöter i nämnderna ha sjutton ombud uppgivit, att inga eller inga större svårigheter yppat sig. Samma antal ombud har rapporterat motsatta erfarenheter. Ombudens olika uppfattning om den riktiga eller lämpliga gränsdragningen mellan ombudens och nämndernas arbetsuppgifter och deras till följd därav varierande krav på förtroendemännens kvalifikationer torde i icke ringa mån påverka ombudens synpunkter på ifrågavarande spörsmål. Jämför vad nedan anföres under rubriken: Nämndernas bristande erfarenhet och bristande intresse samt beroende av ombudens biträde. Ombudet för Örebroområdet anför: »Vad beträffar frågan huruvida man genom att sammanslå distrikten skulle kunna få bättre möjligheter att erhålla bättre ordförandekandidater vill jag anföra: Ett större område bör ju i och för sig lämna större möjligheter i detta avseende. Det kan heller icke förnekas, att bristen på lämpliga ordförandekandidater på sina håll är mycket stor. Det har också inom området förekommit ordförande, som dels i och för sig varit föga lämpliga, dels haft föga intresse för uppdraget, vilket medfört, att jag såsom ombud i realiteten fått utföra ordförandens huvudsakliga arbete.»

Ombudet för Trelleborgsområdet anför: »Obetingat kvarstår allt fortfarande stora olägenheter med små distrikt i pensionshänseende. Det är synnerligen svårt att i dessa distrikt finna lämpliga och intresserade ordförande i nämnderna. Vad orsaken härtill kan vara är svårt att säga, men i klar dager synes mig ligga att då så gott som intet arbete förefinnes, så kan ej heller något större intresse uppspåras. Det är med nuvarande förhållanden synnerligen vanligt att endast ett eller två ärenden för år förefinnes till behandling i dessa småkommuner, ja, inom mitt distrikt finnas kommuner, där ett ärende förekommer till behandling endast vart tredje eller vart annat år.»

Två ombud tro sig kunna härleda svårigheterna från alltför blygsamma kommunala arvoden. Ombudet i Orustområdet anför: »I vissa fall äro dock områdena alldeles för små. — Vid flera tillfällen har det visat sig vara svårt att få lämplig ordförande i nämnderna. Orsaken härtill torde nog vara att kommunerna lämna ganska liten ersättning för ordförandearbetet.» Ombudet för Gotlandsområdet anser att rekryteringen något underlättats, »sedan numera ordförandenas arvoden mera kommit att motsvara det med uppdraget förenade arbetet.»

Ombudet för Oskarshamns- och Kalmarområdena anför: »Dessa svårigheter torde dock inom en nära framtid komma att elimineras i anledning av den stigande folkbildningen på grund av förbättrade skolformer för folkskolan — samt det fria folkbildningsarbetet, som numera nått även de mindre socknarna och kanske icke minst där bedrives med verkligt resultat.» Samma synpunkter anföras av ombudet för Södra Möreområdet.

Tre ombud anse, att lika stora svårigheter föreligga i stora som små distrikt att erhålla lämpliga ordförande. Tre ombud anse, att det i de stora kommunerna med hänsyn till det mera betungande arbetet och till angelägenheten av att ordföranden bor centralt möter större svårigheter än i små kommuner att erhålla lämplig ordförande.

Betydelsen av att ordförande utväljes med omsorg och att ombuden beredas tillfälle att yttra sig om lämpligheten, betonas av flera ombud. Ombudet för Lysekils- och Strömstadsområdena anför: »Det är av synnerlig stor vikt vid valet av ordförande att man söker erhålla en för uppdraget skickad person som i sitt arbete har möjlighet att intressera sina medarbetare. Detta har icke över allt insetts utan till uppdraget som pensionsnämndsordförande har valet ofta kommit att falla på personer som sakna alla förutsättningar för skötseln av uppdraget. Detta kanske oftast skett av den anledningen att man inte tillräckligt insett den betydelsefulla uppgift detta organ haft sig förelagt.»

Olägenheten av mångsyssleri framhålles av vissa ombud. Ombudet i Simrishamnsområdet anför: »I en liten kommun blir oftast en till ordförande i pensionsnämnden lämplig person samtidigt överhopad med kommunala uppdrag, så att han icke har tid att ägna sig åt ett i hans tycke för kommunen mindre betydelsefullt uppdrag.» Ombudet i Lysekils- och Strömstadsområdena anför: »En annan omständighet, som ibland kommer till synes, är mångsyssleriet som lägger alla uppdragen på en person, vilken i sin tur knappast kan sköta sina uppgifter. Detta medför, att endast de uppdragen, som ligga vederbörande bäst om hjärtat, bliva föremål för hans intresse, då däremot alla andra uppdrag måste bliva lidande härpå.» Mångsyssleriet är emellertid icke enbart utmärkande för småkommunerna. Ombudet för Örebroområdet anför: »Egendomligt nog synes mig mångsyssleriet faktiskt bli mera framträdande i de större distrikten än i de mindre.»

Trettiofyra ombud ha icke alls uttalat sig i denna fråga.

Nämndernas bristande erfarenhet och bristande intresse samt beroende av ombudets biträde.

Flertalet ombud framhålla eller medgiva, att nämnderna i de mindre distrikten icke erhålla den erfarenhet i ärendenas handläggning och bedömande, som är erforderlig eller önskvärd, samt att nämnderna för den skull äro i mycket stor utsträckning beroende av ombudets biträde. Många ombud anse emellertid, att detta förhållande icke innebär någon egentlig olägenhet. Andra anse, att olägenheterna därav äro betydande.

Ombudet för Stockholms stads 2:a område anför: »Under min tjänstgöring som ledamot av kungl. pensionsstyrelsen under åren 1922—1930 hade jag vid före-

tagna inspektionsresor tillfälle iakttaga, att inom de små pensionsdistrikten mången gång varken nämndsordförandena och än mindre ledamöterna hade sådan kännedom om den lag, de hade att tillämpa, att de vid sammanträdena i någon större omfattning självständigt medverkade vid ärendenas behandling. Ärendenas handläggning fick nästan helt ankomma på ombudet. De ofta alldeles oförberedda ärendena fingo under sammanträdets gång bliva föremål för den utredning, ombudet ansåg erforderlig. Under de senaste åren hava på pensionsnämnderna lagts nya arbetsuppgifter, som ovillkorligen kräva stor kompetens hos såväl ordföranden som ledamöterna. Endast genom behandling av ett något så när stort antal ärenden kan erforderlig kompetens förvärvas.»

Ombudet för Eskilstunaområdet anför: »De minsta kommunerna i distriktet omfatta drygt 200 innevånare och det har visat sig att såväl ordförandena som ledamöterna i dessa små kommuner på grund av bristande erfarenhet äro så pass illa insatta i bestämmelserna, att de äro helt beroende av ombudet för sina beslut. Allmänheten har därigenom också svårt att få tillförlitliga uppgifter i pensionsfrågor. Det är därför intet tvivel om, att det ur denna synpunkt skulle vara till betydande båtnad att dessa små kommuner sammanslås till större distrikt.»

Även andra ombud framhålla, att dylika oerfarna ordförande icke äro i stånd att lämna pensionssökande de upplysningar och den hjälp de behöva.

Inom många pensionsdistrikt förekommer icke ens ett ärende per år.

Ombudet för Borås- och Alingsåsområdena anför: »Som exempel på ärendenas fåtalighet kan nämnas, att i Sveriges minsta kommun, Norra Säm, som tillhör mitt ombudsområde, intet pensionsärende, d. v. s. ansökan om pension, förekommit under de senaste två åren. I andra småkommuner är antalet ärenden också mycket obetydligt.»

Ombudet för Tidaholmsområdet anför: »Inom området finnas flera kommuner med 170—200 innevånare och i många av dessa kommuner har icke förekommit någon ansökan om tilläggspension under året.»

Ombudet för Hudiksvallsområdet anför: »Det har inträffat, att något pensionssammanträde icke behövt hållas i Ilsbo på två års tid.»

Ombudet för Simrishamnsområdet anför: »Som exempel på det meningslösa med nuvarande indelning kan jag ta ett pensionsdistrikt på endast 100 invånare, där det kan dröja flera år mellan varje ärende, som nämnden får att handlägga.»

Att bristen på arbetsuppgifter inverkar menligt på nämndernas intresse för verksamheten, betonas av flera ombud.

Ombudet för Grästorpsområdet anför: »Många gånger kan det bliva så att intet ärende finnes att behandla vid de obligatoriskt föreskrivna två årliga pensionsnämndssammanträdena. — För såväl ordföranden som ledamöterna i en pensionsnämnd är det ju ganska intresselöst att behöva hålla sammanträde gång på gång utan att någon ansökan finnes att behandla eller möjligen en enda sådan. Det är givetvis riktigt att ordföranden i ett sådant pensionsdistrikt inte kan få den träning och erfarenhet i arbetet, som den ordförande får, vilken har ett rätt stort antal ärenden att handlägga.»

Ombudet för Ölandsområdet anför: »Givet är, att i alltför små distrikt blir praktiken alltför ringa. Detta återverkar självfallet i längden på intresset och därmed även på kunnigheten.»

Nämndernas beroende av ombudens biträde framhålles mer eller mindre starkt av ett stort antal ombud. I många distrikt får ombudet praktiskt taget fungera såsom ordförande.

Ombudet för Södertäljeområdet anför: »I de flesta småkommuner blir det ombudet, som man litar sig till.»

Ombudet i Motala- och Mjölbyområdena anför: »Av de omnämnda 62 socknarna torde cirka 30 stycken vara avgjort för små för att funktionärerna skola kunna erhålla erforderlig träning och insikt i pensionsarbetet. Vad som häri brister får då kompenseras genom ombudets medverkan i arbetet.»

Ombudet för Bankekinds- och Linköpingsområdena anför: »På grund av det i dessa små pensionsdistrikt ringa antalet förekommande ärenden, i en del fall inget eller endast 1 à 2 om året, erhålla ordföranden och ledamöterna ej den erfarenhet och rutin i handläggandet av hithörande frågor, som fordras för att arbetet skall bliva tillfredsställande utfört. Det händer ibland att ansökningshandlingar få skrivas och nödvändiga utredningar göras vid själva sammanträdet och då med ombudets hjälp.»

Ombudet för Uppvidingeområdet anför: »I ett av mina distrikt behandlas under 2 år 1 ärende. Några distrikt ha 1—3 ärenden för behandling per år. Någon rutin kan inte under sådana förhållanden bli fråga om. Inom de små distrikten får ombudet så gott som alltid leda sammanträdet, skriva utlåtandet, eller giva anvisningar på, hur det skall skrivas, och för övrigt i viss mån diktera beslutet med ledning av vad man får fram av ansökan och av ledamöterna.»

Ombudet för Jönköpingsområdet anför: »I små kommuner blir rutinen hos ordföranden icke stor och pensionsstyrelsens ombud får mången gång vid sammanträdena utföra så gott som allt arbete med ärendenas behandling, och i varje fall uppsätta nämndsutlåtandet.»

Ombudet för Örbyhusområdet anför: »Handläggningen kommer i stor utsträckning att bero på ombudets handledning och anvisningar.»

Ombudet för Ängelholms-, Hässleholms- och Kristianstadsområdena anför: »Angående arbetet vid pensionsnämndssammanträden vill jag nämna att det förekommer ofta att ombudet måste utföra största delen av arbetet i synnerhet i de små pensionsdistrikten.»

Ombudet för Örebroområdet anför: »Det har också förekommit, att jag såsom ombud i realiteten fått utföra ordförandens huvudsakliga arbete.»

Ombudet för Ulricehamnsområdet anför: »Det är nog så riktigt, att i stor utsträckning ombuden fungera som »ordförande» vid sammanträden med pensionsnämnder.»

Ombudet för Moraområdet anför: »I sådana fall får ombudet sålunda även tjänstgöra som ordförande vilket icke kan vara lagens mening.»

Att det är tack vare ombudets hjälp med råd och anvisningar, utredningar, beräkningar, formuleringar, skrivarbete m. m., som nämnderna i smådistrikten trots allt likväl kunna klara sig någorlunda tillfredsställande, framgår av ett flertal andra yttranden. Uppfattningen av detta förhållandes betydelse växlar emellertid, som förut nämnts. Vissa ombud betona, såsom ovan framhållits, olägenheten av att allmänheten icke av nämnderna kan erhålla de upplysningar och den hjälp, som avsetts, och att pensionssökande därför behöva infinna sig vid sammanträdena

för att av ombudet erhålla biträde med ansökningens upprättande. Vissa ombud betona den ökade arbetsbördan för ombuden.

Ombudet för Mariestadsområdet anför: »Förutom att ordförande och nämnder i de små distrikten icke få tillräcklig övning eller expeditionsvana, att de kunna reda sig utan ombudets biträde, få ombuden spilla allt för mycket av sin tjänstetid på dessa. Visserligen äger ombudet numera rätt att utan att inställa sig infordra enstaka ärenden för att giva nämnden erforderliga råd i förväg och senare efter behandlingen avgiva sitt yttrande, men vid sådant förfarande uppstå för mindre erfarna ordförande situationer, som de icke kunna bemästra.»

Ombudet i Skara- och Valleområdena anför: »Just i små distrikt förekommer ofta att ombudet måste biträda vid ärendets behandling. Det kan sägas vara en allmän regel att i de minsta distrikten varje ärendes behandling tar anmärkningsvärt lång tid under det att i de större distrikten sammanträdena förlöpa på ett tekniskt mer tillfredsställande sätt utan att därför noggrannheten i ärendenas behandling eftersättes.»

Ombudet för Sunneområdet anför: »Att sedan arbetet vid sammanträdena blir mera tidskrävande inom de små distrikten, där ombudet måste nogare övervaka varje detalj, förklara och repetera laginnehåll och praxis säger sig själv.»

Ombudet för Härjedalsområdet anför: »Det finns t. ex. pensionsdistrikt, där ordf. knappast ens kan fylla i en ansökningsblankett, ännu mindre göra uppgifterna fullständiga. Den blankett, som av nämnden skall ifyllas, får i sådana fall ombudet helt ta hand om. Detta korrigerande av ofullständiga uppgifter i ansökan och avsaknaden av förberedande arbete (t. ex. det som på förhand kan fyllas i på nämndens blankett) är synnerligen tidsödande. Det har hänt, att pensionssökande infunnit sig vid sammanträde för att där få sin ansökan skriven. Nödiga uppgifter såsom t. ex. taxeringsvärde, areal, eller — efter försäljning — köpeskilling och födoråd, har sökanden fått gå hem och ta reda på. Under tiden får nämnden vänta eller eventuellt börja med något annat ärende, om något sådant finns. I så fall är det att befara, att det är lika outrett. Det är otänkbart att det under sådana förhållanden skall kunna hållas sammanträde utan att ombudet är närvarande. Det synes också oekonomiskt att ett sammanträde för kanske *ett* ärende skall kosta staten 20—30 kronor två gånger årligen och kanske oftare om bestämmelserna strikt skola följas.»

Flera andra ombud framhålla, att ombudets närvaro i regel är nödvändig vid sammanträden i de mindre distrikten på grund av nämndens beroende av ombudets hjälp och att detta medför ett betydande antal tidsödande och kostsamma resor för ombuden. (Simrishamnsområdet, Teckomatorps- och Eslövsområdena, Moraområdet m. fl.) Jämför nedan Kostsamma och tidsödande resor för ombuden.

Ombudet för Jönköpingsområdet anser »i likhet med organisationssakkunniga» ombudens utvidgade befattning med pensionsärendena inom de mindre distrikten innebära »en icke önskvärd förskjutning av avgörandet från den kommunvalda nämnden till tjänstemannaelementet (ombudet)». Ombudet för Sunneområdet anser även att detta »icke kan bestridas» men håller före att detta »icke alls behöver vara av ondo».

Ombudet för Gotlandsområdet anför: »Enligt min åsikt har ombudets utredning och handläggning av pensionsärendena ej medfört någon förskjutning i själva

avgörandet från den kommunvalda nämnden till tjänstemannaelementet. Detta gäller naturligtvis, om ombudet som sig bör med vederbörligt beaktande av lagens mening i fråga om avgörandet framlägger sin åsikt om sökandens invaliditet och inkomst och därefter till nämndens avgörande överlämnar särskilt dessa båda kardinalfrågor. Skulle pensionsdistrikten göras så stora, att en kommunal tjänsteman t. ex. en kommunalkamrerare bleve föredragande, förefinnes samma risk för förskjutning i avgörandet till tjänstemannaelement. I varje fall ligger emellertid det *slutliga* avgörandet — fastställande eller ej av nämndens beslut — hos tjänstemannaelementet, nämligen hos pensionsstyrelsen.»

Ett tiotal andra ombud anföra liknande synpunkter.

Ombudet för Varbergsområdet anför: »Det är både rimligt och lämpligt att ombudet, som dock bör besitta större teoretisk och praktisk kännedom i saken, griper in med råd och upplysningar. Vill ombudet för att vinna tid eller eventuellt bättre formulering av nämndens utlåtande själv utföra ordförandens skrivarbete, är ju ingen skada skedd. Alla parter torde vinna på ett dylikt arrangemang. Nämnden betraktar icke ett dylikt samarbete som något opåkallat tjänstemannaingripande. Skulle nämnden önska att fatta sina beslut utan några fingervisningar från ombuden, kan den naturligtvis göra så. Resultatet skulle säkerligen icke bliva uppmuntrande för nämnden.»

Vissa ombud anse, att ifrågavarande olägenheter väl uppvägas av fördelar i vissa andra avseenden.

Fem ombud framhålla, att den bristande erfarenheten och den bristande formella kompetensen väl uppväges av den större personkännedomen i de mindre distrikten. »Nämndernas huvudsakliga uppgift är att framskaffa bedömningsmateriel» anser ombudet för Härnösandsområdet. Vissa ombud anse, att den bristande rutinen uppväges av ett större personligt intresse för de särskilda fallen och att de fåtaliga ärendena behandlas med desto större noggrannhet.

Ombudet i Varbergsområdet anför: »Anmärkningen är riktig, ty i små distrikt förekomma ett fåtal ärenden årligen, stundom icke något ärende på ett helt år. Olägenheten neutraliseras dock i betydlig utsträckning av en del förhållanden. De förekommande ärendena behandlas mycket ingående. Enär varje nämndsledamot vanligen känner sökandens förhållanden, plägar hela nämnden deltaga i överläggningen. Ärendets behandling kräver ofta en mycket lång tid. Har en nämnd många ärenden att behandla, offrar den endast några minuter på varje ärende, och de flesta nämndsledamöterna förhålla sig passiva, enär de icke äro bekanta med sökanden. Nämndernas verkliga erfarenhet i arbetet står icke i direkt förhållande till ärendenas antal.»

Ombudet för Gotlandsområdet anför: »Den omständigheten, att antalet ansökningar vid varje sammanträde ej är alltför stort, medgiver uppenbarligen en mycket mera ingående och noggrann undersökning vid sammanträdet av envar sökandes förhållanden — både invaliditets- och ekonomiska — än vad fallet är om ett större antal ärenden föreligger; det torde nog ej kunna undvikas, att behandlingen i senare fallet blir mera så att säga fabriksmässig, under det att den i förra fallet kan sägas vara mera hantverksmässig och således medföra ett bättre och i längden mera ekonomiskt arbetsresultat; jag har också mången gång hört ledamöterna säga, att det ej är bra med för många ansökningar och även märkt, att intresset i

sådana fall betydligt slappnat och en viss olust gjort sig gällande, vilket naturligtvis är synnerligen menligt för ärendenas grundliga och riktiga handläggning; nämnden blir då lätt benägen att åsidosätta den noggranna och ofta nödvändiga utredningen, vilket givetvis kan medföra betänkliga konsekvenser i ekonomiskt hänseende både för stat och kommun.»

Ombudet för Härnösandsområdet anför: »Sant är att ordförandena i små distrikt erhålla liten »träning» men är detta egentligen en nackdel? Min uppfattning är åtminstone att det i ett litet distrikt går betydligt lättare att få ett fall allsidigt belyst än vad förhållandet är i stora distrikt. Det finns något som heter överträning och många ärenden och täta sammanträden kunna lätteligen föranleda en viss rutin- och slentrianmässig avverkning av ärendena.»

Tre ombud framhålla, att de aldrig behövt utföra några uppgifter, som rätteligen bort ankomma på ordförandena. Nio ombud anse, att det bristande intresset och den bristande erfarenheten icke bero på distriktens storlek eller på antalet förekommande ärenden samt att det icke förefinnes någon nämnvärd skillnad i nämndernas beroende av ombudens biträde mellan stora och små distrikt.

Vissa ombud framhålla, att erfarenheten och rutinen numera är bättre än tidigare.

Kostsamma och tidsödande resor för ombuden.

Ombudet för Teckomatorps- och Eslövsområdena anför: »Utan tvivel medför det stora antalet pensionsdistrikt och nämndernas beroende av ombudens biträde ett betydande antal kostsamma och tidsödande resor för ombuden. Med ett färre antal pensionsdistrikt och mera kvalificerade nämnder skulle många dylika resor kunnat inbesparas.»

Så gott som samtliga ombud, som yttrat sig i denna fråga, framhålla eller medgiva, att det stora antalet distrikt medför ökade kostnader för ombudens resor och att besparingar skulle kunna göras för statsverket, om de små distrikten sammansloges till större.

Ett stort antal ombud framhålla emellertid, *dels* att kostnadsökningen genom en rationell planering av resorna kan väsentligt begränsas, enär två, tre eller flera sammanträden i angränsande socknar kunna medhinnas på samma dag, *dels* att det — tack vare särskild undantagsbestämmelse, som för närvarande gäller — ej är nödvändigt för ombudet att närvara vid mindre sammanträden med endast ett eller ett par enkla ärenden. Erforderligt biträde för ärendenas handläggning lämnas i sådana fall genom förberedande korrespondens.

Ombudet för Jönköpingsområdet anser, att de ökade resekostnaderna väl kompenseras av de besparingar för det allmänna, som tack vare den intimare personkännedomen kunna göras inom de mindre distrikten. (Jämför tidigare anfört citat, sid. 86).

Ombudet för Kindaområdet anser, att de täta resorna ut till de särskilda orterna ger ombudet bättre kontrollmöjligheter. Han anför: »Emellertid ha de små enheterna för pensionsstyrelsens ombud den fördelen, att ombuden komma respektive

pensionsfall närmare. De något tätare resorna, då antalet pensionsdistrikt äro flera, må draga en del kostnader. De medföra dock möjligheten till flera personliga besök hos tveksamma pensionsfall. Detta har betydelse för ärendenas grundliga behandling».

Vissa ombud påpeka, att en sammanslagning av pensionsdistrikten visserligen skulle medföra mindre kostnader för ombudens resor men att den i stället skulle medföra ökad olägenhet och kostnad för pensionsnämndernas ledamöter och för de pensionssökande, som finge längre resor till sammanträdena och till ordförandens mottagning.

Flera ombud framhålla, att de i regel måste vara närvarande vid sammanträdena i de små distrikten på grund av nämndernas beroende av deras biträde (jämför ovan) och att någon minskning i antalet resor därför icke kunnat göras med stöd av medgivandet att ombudet äger utebli från enklare sammanträden. Tvärtom har antalet resor ökat till följd av bestämmelsen att inkommet ärende skall handläggas senast inom två månader.

Ombudet för Malmöområdet anför: »Med de nya bestämmelserna, att ärenden måste behandlas inom två månader, händer det rätt ofta, att extra sammanträden måste hållas mellan de ordinarie, för att behandla inkomna ärenden, som icke kunna på grund av ovannämnda bestämmelse vila till nästa sammanträde. Det låter sig i regel icke göra på grund av de extra ärendenas oregelbundna förekomst att kombinera sammanträden i flera kommuner för att behandla sådana ärenden, utan måste, om det skulle visa sig nödvändigt, en extra resa göras till varje sådant sammanträde. Att detta måste bli tidsödande och dyrbart är ju självklart, då en sådan resa i regel kostar lika mycket, som då flera sammanträden samtidigt besökas.»

Ombudet för Moraområdet anför: »Kostnaderna för såväl staten som kommunen bliva även avsevärt större och särskilt sedan den lagstadgade bestämmelsen införts att sammanträde måste hållas senast 2 månader efter sedan ansökan inkommit till pensionsnämndens ordförande. Detta kan föranleda till, att sammanträden även inom små kommuner måste hållas 4—6 gånger årligen, ehuru det vid varje sammanträde kan föreligga endast 1—2 ärenden. I de större distrikten, där såväl ordförande som ledamöter i regel erhållit en viss rutin att sköta sina uppgifter, kan sammanträde även hållas utan ombudets närvaro, om han är förhindrad att närvara, eller om ett fåtal ärenden föreligga och ombudet anser det icke nödvändigt att närvara. Detta är i regel otänkbart i de mindre distrikten, där kan i de flesta fall sammanträde icke hållas utan ombudets närvaro.»

Att uteblivande från sammanträde i de små distrikten är en mindre lycklig utväg framhålles av ombudet för Arvikaområdet, som anför: »I de minsta distrikten har ombudet kanske under flera år i följd icke anledning närvara vid ett sammanträde med nämnden. Jag kan själv anföra ett exempel härpå, nämligen Bogens distrikt med dess något över 200 inv., där jag icke varit närvarande vid något sammanträde sedan 1941 på grund av de dryga resekostnaderna och det ringa antalet ärenden. Detta kan dock icke heller anses lyckligt. Följden blir ej sällan, att ärendena måste vandra fram och åter mellan ordföranden och ombudet flera gånger, innan de erhållit en något så när tillfredsställande form.»

Dröjsmål med ärendenas avgörande.

Anmärkningen, att ärendenas avgörande skulle fördröjas på grund av för få sammanträden i de små distrikten, behandlas av 18 ombud. De flesta erinra om att denna olägenhet numera undanröjts genom den år 1940 tillkomna bestämmelsen i instruktionen för pensionsnämnderna, att pensionsärenden skola av nämnden handläggas snarast möjligt och senast inom två månader efter det de inkommit till nämndens ordförande.

Vissa ombud framhålla emellertid, att i de mindre distrikten i regel icke hållas mera än två sammanträden per år. Ett ombud antyder »möjligheten av att nämnderna uppskjuta ansökningens ingivande för att undvika för små sammanträden, något som ligger nära till hands.»

Ombudet för Grängesbergs-, Hedemora och Faluområdena anför: »En fördel med större distrikt inställer sig automatiskt i form av tätare sammanträden, vilket innebär en stor fördel för de pensionssökande. De minsta kommunerna söka begränsa sammanträdena till om möjligt två per år, trots bestämmelserna, att ärendena skola behandlas vid sammanträde inom två månader från ärendets registrering i nämndens register.»

Ombudet för Härnösandsområdet anför: »Vad anmärkningen om längre dröjsmål med ärendenas handläggning beträffar är att märka att numera ett inkommet ärende skall behandlas inom två månader. Givet är att denna frist kommer att utnyttjas mera i smådistrikten än i de stora, där sammanträden hållas oftare. Jag har emellertid svårt att tro att detta skulle innebära någon allvarligare olägenhet. Pension utgår alla gånger åtminstone från ansökningsmånaden och i trängande fall har vederbörande kommun möjlighet att förskottera pensionen.»

Benägenheten att överföra fattigvårdsfall till folkpensioneringen.

Ombudet i Halmstadsområdet anför: »Att nämnderna hava en viss inställning att tillvarataga kommunens intressen för avlättandet av fattigvården, är ju väl bekant och ligger i sakens natur.

Tretton ombud anse, att benägenheten att vilja på folkpensionen överföra så många fattigvårdsfall som möjligt är lika utmärkande för stora som små kommuner. Ombudet för Sunneområdet anser, att denna tendens »först inom de största kommunerna visar sig avtagande.»

Ombudet för Västboområdet anför: »Den härvidlag, i syfte att minska kommunernas utgifter för fattigvård, på sina håll framträdande subjektiviteten — som även kan spåras i de allra största kommunerna — torde endast kunna avlägsnas genom en ändring av nuvarande grunder för bestridandet av tilläggspensionerna och fattigvårdskostnaderna på så sätt, att dessa båda kostnader delas lika mellan stat och kommun.»

Nio ombud anse, att ifrågavarande benägenhet är särskilt framträdande eller endast förekommande hos småkommunerna. Såsom förklaring hänvisas i flera fall till att ett långvarigt fattigvårdsfall självfallet utgör en svårare ekonomisk belastning för en mindre kommun än för en större kommun.

Ombudet för Söderhamnsområdet anser, att småkommunerna ha skenet emot sig, men anger en annan förklaring till det jämförelsevis stora antalet invalider i småkommunerna. Han anför: »Beträffande socialvårdskommitténs uppgifter, att småkommunerna skulle ha visat större benägenhet att överföra fattigvårdsfall till folkpensionen än de större kommunerna, synes detta vara fallet med en viss modifikation. Givetvis kan ett fattigvårdsfall betyda dryga utgifter för en liten kommun och mindre för en större kommun. Men det synes mig att de hjälpsökande själva äro de som göra de största ansträngningarna för att få folkpension före fattigvård. — Däremot kan möjligen en annan förklaring ligga till grund för om antalet ansökningar om folkpension från småkommuner är i förhållande till folkmängden oproportionerligt stort. Försörjningen i småkommuner, och då särskilt i kommuner där befolkningen består av skogs- och småbrukare, är oftast nedskuren till existensminimum redan för fullt arbetsföra personer. Om då dessa på grund av sjukdom eller nedsatta kroppskrafter bliva oförmögna att utföra detta tyngre arbete och inget annat lättare arbete står dem till buds, bliva de tvingade att söka hjälp. Med den då invanda låga levnadsstandarden har det visat sig, att de hjälpbehövande ofta kunna leva av enbart folkpension. I större kommuner och då särskilt i industrikommuner är det mera gott om tillfällen till lättare arbeten och inom industrier är det mycket vanligt att arbetarna beredas lättare arbeten allt efter det deras krafter nedsättas. Många bolag pensionerar också sina arbetare vid deras uppnådda pensionsålder, 67 år, eller förtidspensionerar dem tidigare och bevilja dem då en mindre arbetspension. Dessa omständigheter kan givetvis inverka på antalet ansökningar om folkpension inom respektive kommuner och de små kommunerna kunna därigenom få skenet mot sig att vilja anlita folkpensioneringen i större utsträckning än de större kommunerna.»

Sex ombud förklara sig icke hava märkt någon tendens att avlasta fattigvårdsfall på folkpensionen vare sig hos stora eller små kommuner. Ombudet i Östersundsområdet anser, att dylik tendens framträder särskilt i kommuner med centraliserad förvaltning.

Flera ombud, som yttra sig i denna fråga, framhålla att denna strävan icke innebär någon större fara för felaktiga beslut, då tveksamma fall tack vare ombudens och pensionsstyrelsens verksamhet numera alltid underkastas noggrann undersökning och kontroll. Ett par ombud hålla före, att kontrollen är svårare att genomföra i ett större distrikt, där personkännedomen är mindre.

Fyrtioåtta ombud ha ej alls uttalat sig i denna fråga.

Tillämpning av invaliditetsförebyggande åtgärder m. m.

Ombudet för Karlstadsområdet anför: »I ett hänseende skulle folkpensioneringens verksamhet otvivelaktigt främjas av en sammanslagning till större kommuner, och det är den del av verksamheten, som avser sjukvård och yrkesutbildning. Jag

har ej möjligheter att lämna statistiska uppgifter (dylika föreligga förmodligen från k. pensionsstyrelsen) men min erfarenhet säger mig, att intresset för denna viktiga uppgift är betydligt mindre i småsocknarna, beroende till stor del på de ekonomiska garantier, som k. pensionsstyrelsen kräver för bidrag till åtgärder och som kanske oftast måste lämnas av en kommun, där ett par hundra kronors utgifter kan vara en stor summa i budgeten. — Största fördelen med en sammanslagning vore enligt min mening, att k. pensionsstyrelsens invaliditetsförebyggande verksamhet för sjukvård och yrkesutbildning skulle främjas.»

Ombudet för Skara- och Valleområdet anför: »Jag tror mig bestämt kunna påstå, att ärenden rörande sjukvård och yrkesutbildning förekomma procentuellt mindre ofta i småkommuner än i större. Frekvensen av sådana ansökningar växlar anmärkningsvärt från distrikt till distrikt. Uppenbart är att mycket beror på ordförandens och ledamöternas intresse i dessa avseenden.»

Även ombuden för Simrishamnsområdet, Hammarkindsområdet samt Bankekinds- och Linköpingsområdena anse, att behovet av sjukvårdande och yrkesutbildande åtgärder tillgodoses mindre tillfredsställande inom de mindre kommunerna än inom de större.

Ombudet för Gotlandsområdet anför: »Sedan den sjukvårdande verksamheten givit gynnsamma praktiska resultat, har intresset för densamma varit i påtagligt stigande även i småkommunerna. Man kan därför ej numera med fog säga, att sjukvårdande åtgärder skulle bli i någon väsentlig grad sämre tillgodosedda i dessa kommuner.»

Ombudet för Östboområdet anför: »Övervakningen att därtill berättigade erhållit sin pension har varit god, och detta gäller även beträffande grenen sjukvårdande åtgärder.» Ombudet för Härnösandsområdet anför: »Att sjukvårdande åtgärder skulle tillgodoses sämre i små än i stora distrikt har jag ej kunnat konstatera. Det är så sant som det är sagt att detta är en fråga om personligt intresse för uppgiften.» Ombudet för Östersundsområdet anför: »Att de sjukvårdande åtgärderna i de små pensionsdistrikten skulle bli sämre tillgodosedda än i de större får jag på det kraftigaste bestrida.»

Övriga 68 ombud ha ej uttalat sig i denna fråga.

Vänersborg i augusti 1944.

S. J. Nilsson.

Undersökning rörande erfarenheterna inom ett antal medelstora och större kommuner av svårigheter och olägenheter för den kommunala förvaltningen till följd av den stora folkmängden och de stora avstånden.

För att utröna, i vilken mån den stora folkmängden och de stora avstånden i våra medelstora och större kommuner anses medföra svårigheter och olägenheter för den kommunala förvaltningen, samt huruvida nackdelarna av de stora avstånden anses överväga fördelarna av den gemensamma förvaltningsenheten, har kommunindelningskommittén genom cirkulärskrivelse till kommunalnämndens ordförande i 124 medelstora och större kommuner inom skilda län infordrat uttalanden i ämnet. Kommunerna utvaldes enbart med ledning av folkmängds- och arealuppgifter i Årsbok för Sveriges kommuner så, att från varje län — bortsett från de typiska småkommunlänen — ett antal av de till folkmängd och areal (eller enbart folkmängd eller enbart areal) största kommunerna antecknades och tillställdes skrivelsen. Denna var av följande lydelse:

»Till Kommunalnämndens ordförande i — — — kommun.

Kommunindelningskommittén, som har till uppdrag att utreda frågan om åstadkommande av en mera rationell kommunal indelning, undersöker för närvarande vilka fördelar och nackdelar en sammanslagning av två eller flera mindre kommuner till en större skulle komma att medföra.

Vid sammanträden med kommunrepresentanter, som i samband med gjorda provindelningar hållits inom vissa län, har ofta, särskilt av representanter från mycket små kommuner, invänts,

att kommunal samhörighet icke vore möjlig i en till arealen större och folkrikare kommun än deras egen,

att det, med hänsyn till de större avstånden och den ringa personkännedomen inom en större kommun, icke vore möjligt att där utöva och kontrollera fattigvårds-, barnavårds- och annan socialvårdsverksamhet på ett för de vårdbehövande och kommunen tillfredsställande sätt,

att i varje fall de längre avstånden skulle medföra en avsevärd fördyring av förvaltningskostnaderna,

att förtroendemännen från avlägsna byar skulle underlåta att infinna sig till sammanträden och att det överhuvudtaget skulle bli mycket svårt att få personer villiga att i en större kommun åtaga sig de kommunala uppdragen,

att i större kommuner anställande av tjänstemän skulle bli nödvändigt samt att förtroendemännen och därmed även den kommunala självstyrelsen skulle förlora sin betydelse i dylika kommuner,

att avsevärda olägenheter skulle åsamkas allmänheten, som i olika ärenden ständigt måste personligen uppsöka de kommunala förtroendemännen m. m.

Av de sålunda från småkommunerna gjorda invändningarna skulle man kunna draga den slutsatsen, att våra större och medelstora kommuner skulle vara mindre lämpliga som förvaltningsenheter än småkommunerna. Så torde emellertid näppeligen vara fallet. Kommittén förutsätter, att en folkrik kommun med stora avstånd har sina särskilda svårigheter och problem, som den mindre kommunen undgår, men att den större kommunen samtidigt — tack vare sina, åtminstone totalt sett, större ekonomiska resurser, sitt i regel större urval av lämpliga förtroendemän och sina större möjligheter till en rationell organisation av såväl förvaltningen i dess helhet som de särskilda förvaltningsuppgifterna — också har betydande fördelar framför småkommunerna.

För kommunindelningskommittén vore det av stort värde att få veta hur man i de stora och medelstora kommunerna i olika delar av landet betraktar dessa problem. Kommittén får därför *anhålla om svar å de å bifogade blankett framställda frågorna helst omgående och senast den 13 mars*. Svaret bör i första hand avse Eder personliga uppfattning i frågan, varför något sammanträde i ärendet ej erfordras. Kommittén förutsätter att Ni såsom kommunalnämndsordförande känner väl till kommunens förhållanden även i vad avser fattigvård, barnavård, alkoholistvård, pensionsförsäkring etc.

Svar emotses under *adress: Kommunindelningskommitténs sekreterare, Länsstyrelsen, Vänersborg*. De särskilda svaren kunna nedtecknas efter varandra, numrerade med samma nummer som respektive frågor. Glöm ej att angiva vilken kommun svaret avser.

Vänersborg den 1 mars 1944.

Enligt uppdrag
S. J. Nilsson
Kommittens sekreterare.»

»Bilaga till Kommunindelningskommittens skrivelse den 1 mars 1944.

Fråga 1. Hur stor är kommunens areal?

Fråga 2. Hur stort invånarantal har kommunen?

Fråga 3. Är bebyggelsen inom kommunen något så när jämnt fördelad över hela kommunens område eller tydligt koncentrerad till ett eller flera odlingsområden med endast spridda gårdar i utkanterna?

Fråga 4. Finnes det inom kommunen ingen eller en eller flera (ev. rivaliserande) naturliga huvudorter (stationssamhälle, större eller mindre handelsplats eller dylikt)?

Fråga 5. Hur stort är ungefärliga avståndet från kommunens naturliga förvaltningscentrum (sockenstuga, kommunalkontor eller dylikt) till de mest avlägsna byarna eller gårdarna inom kommunen?

Fråga 6. Anser Ni, att den kommunala verksamheten inom Eder kommun försvåras eller försämras på grund av otillräcklig samhörighet mellan kommunens olika delar?

Fråga 7. Anser Ni, att kommunens stora ytvidd och folkmängd avsevärt försvårar en sådan personlig kännedom om de vårdbehövande och deras förhållanden, som är erforderlig för en rationellt bedriven socialvård, antingen så att vårdfallen bliva mindre snabbt eller eljest mindre väl tillgodosedda eller så att kontrollen blir otillfredsställande?

Fråga 8. Vilka särskilda åtgärder äro inom kommunen vidtagna för att motverka olägenheterna av de stora avstånden? (Distrikts- och kretsindelning enligt fattigvårds- och barnavårdslagarna eller dylikt.)

Fråga 9. Vållar kommunens vidsträckthet fördyring av förvaltningskostnaderna? Vilka särskilda slag av ökade kostnader? Till vilka ungefärliga belopp per år kunna dessa ökade kostnader uppskattas?

Fråga 10. Bruka förtroendemännen från avlägsnare delar av kommunen i större utsträckning än övriga utebli från de kommunala sammanträdena?

Fråga 11. Ha på grund av kommunens storlek svårigheter förmärkts att erhålla lämpliga personer till de kommunala förtroendeuppdragen?

Fråga 12. Anser Ni, att behov föreligger att anställa tjänstemän som biträde åt förtroendemännen? Av vilken anledning?

Fråga 13. Om kommunen redan övergått till centraliserad medelsförvaltning, när skedde det och vilka fördelar eller olägenheter anser Ni ha följt därmed? 'Tjänstemannavälde'?

Fråga 14. Anser Ni att avsevärda olägenheter vållas allmänheten genom att kommunen är för vidsträckt? I vilka angelägenheter framträda sådana olägenheter framför allt?

Fråga 15. Anser Ni, att nackdelarna av kommunens vidsträckthet och stora folkmängd äro större än fördelarna av att kommunens hela område utgör en enda kommun?»

Redogörelse för de inkomna svaren.

Svar ha inkommit från 107 av de 124 tillskrivna kommunalnämndsordförandena. Vissa ordförande ha behandlat de särskilda frågorna mera utförligt, andra ha lämnat mera kortfattade svar. Här nedan lämnas en kort redogörelse för huvudinnehållet i de inkomna svaren.

Fråga 1. Hur stor är kommunens areal?

Av de kommuner, från vilka svar ingått, ha

2	en	areal	under	150	kvkm
10	»	»	av mellan	150— 200	kvkm
22	»	»	»	200— 250	»
42	»	»	»	250— 500	»
23	»	»	»	500—1 000	»
7	»	»	»	1 000—2 000	»
1	»	»	över	2 000	kvkm
107	kommuner				

De allra flesta undersökta kommunernas areal överskrider betydligt medelarealen per kommun för hela riket, som är 173 kvkm. Även mycket stora kommuner ha medtagits i undersökningen.

Fråga 2. Hur stort invånarantal har kommunen?

Av de kommuner, från vilka svar ingått, ha

1	en	folkmängd	under	1 500	invånare
17	»	»	mellan	1 500— 2 500	invånare
28	»	»	»	2 500— 3 500	»
23	»	»	»	3 500— 5 000	»
21	»	»	»	5 000— 7 500	»
12	»	»	»	7 500—10 000	»
5	»	»	över	10 000	invånare
107	kommuner				

Medelfolkmängden per landskommun i hela riket är 1 611 invånare. Flertalet av de i undersökningen medtagna kommunerna har betydligt större folkmängd.

Fråga 3. Är bebyggelsen inom kommunen något så när jämnt fördelad över hela kommunens område eller tydligt koncentrerad till ett eller flera odlingsområden med endast spridda gårdar i utkanterna?

I 49 kommuner uppgives bebyggelsen vara antingen jämnt fördelad över hela kommunens område eller koncentrerad till ett enda bebyggelseområde med glesare bebyggelse i utkanterna.

I 58 kommuner uppgives bebyggelsen vara fördelad på flera skilda odlingsområden eller kring flera huvudorter.

Fråga 4. Finnes det inom kommunen ingen eller en eller flera (ev. rivaliserande) naturliga huvudorter (stationssamhälle, större eller mindre handelsplats eller dylikt)?

I 19 svar uppgives, att kommunen saknar naturlig huvudort. (I flera av dessa fall är frågan besvarad med nej). I 38 svar uppgives, att hela kommunen har en gemensam naturlig huvudort.

50 kommuner uppgivas ha två eller flera större eller mindre samhällen, såsom municipalsamhällen, stations- eller industrisamhällen, större byar eller dylikt inom sina områden. Stundom uppgives, att en var av dessa orter utgör naturlig huvudort för sin del av socknen.

Endast undantagsvis omnämnes, att någon rivalitet om förvaltningscentrum föreligger mellan samhällena eller byarna. I regel synes kyrkbyn, som icke sällan tillika utgör handelsplats, stationssamhälle eller dylikt, vara centrum för förvaltningen. Många undantag finnas emellertid. I något fall uppgives, att kommunen har sitt förvaltningscentrum i angränsande stad eller köping.

Fråga 5. Hur stort är ungefärliga avståndet från kommunens naturliga förvaltningscentrum (sockenstuga, kommunalkontor eller dylikt) till de mest avlägsna byarna eller gårdarna inom kommunen?

Längsta avstånd uppgives vara

i	3	kommuner	under 1 mil,
»	53	»	mellan 1—2 mil,
»	31	»	» 2—3 » ,
»	11	»	» 3—4 » ,
»	8	»	» 4—6 » ,
»	1	kommun	över 6 mil.
	107	kommuner.	

Avstånden inom de undersökta kommunerna äro, som synes, i många fall mycket betydande.

Fråga 6. Anser Ni, att den kommunala verksamheten inom Eder kommun försvåras eller försämras på grund av otillräcklig samhörighet mellan kommunens olika delar?

I 95 fall har frågan besvarats klart nekande. I vissa av dessa svar framhålles, att kommunens olika delar äro representerade i samtliga styrelser och nämnder. Andra framhålla, att samhörigheten inom kommunen förbättrats genom kommunala väganläggningar och anslag till enskilda vägar. I några fall omnämnes, att utmärkta väg-, järnvägs-, post- och telefonförbindelser underlätta förvaltningen och främja sammanhållningen. I flera svar framhålles, att samhörighetskänslan stärkes genom att icke endast de större samhällena utan även byarna i utkanterna få del av bekostade kommunala nyttigheter, t. ex. kommunala badhus och tvättstugor, badskjutsar för skolbarn och vuxna m. m. dylikt.

I 12 svar från kommuner av skilda storleksordningar anmärkas olägenheter i vissa avseenden, som dock icke anses spela någon nämnvärd roll i stort sett. I något svar anmärkes t. ex., att representanterna från viss kommundel vid otjänlig väderlek under vissa årstider ha svårt att bevista sammanträden. I ett svar angives, att det självfallet är något tungarbetat med en så stor kommun, men att svårigheterna ingalunda äro oöverkomliga. I ett annat svar uppges, att det är svårt att få kontakt med skogshemmanen ibland. I ett fall anmärkes, att vissa

kommundelar icke tillhöra samma telefontaxeområde som kommunen i övrigt, varför avgift kräves för samtal inom kommunen. I ett fall anmärkes, att det möjligen någon gång kan förekomma intressemotsättningar mellan landsbygds- och samhällsbefolkningen. I några fall anmärkes, att vissa avlägsnare delar ha större samhörighet med grannkommunen än med sin egen kommun.

Fråga 7. Anser Ni, att kommunens stora ytvidd och folkmängd avsevärt försvårar en sådan personlig kännedom om de vårdbehövande och deras förhållanden, som är erforderlig för en rationellt bedriven socialvård, antingen så att vårdfallen bliva mindre snabbt eller eljest mindre väl tillgodosedda eller så att kontrollen blir otillfredsställande?

I 98 svar uppges, att några olägenheter beträffande socialvårdens handhavande icke behövt uppstå till följd av kommunens storlek. Man hänvisar i regel till distrikts- och kretsindelning för fattigvård och barnavård. I vissa svar framhålles, att alla kommunens olika delar äro representerade i styrelser och nämnder och att suppleanterna deltaga i alla sammanträden, varigenom personkännedomen blir bättre tillgodosedd. I något svar omnämnes, att man inom kommunen har bussförbindelse till samtliga byar eller åtminstone telefonförbindelse. I vissa svar framhålles, att kommunalkontor underlättar kontakten med allmänheten och understödsklientelet.

I 9 svar anmärkes, att de stora avstånden medföra vissa olägenheter i socialvårdsarbetet. I vissa av dessa svar framhålles, att respektive styrelser och nämnder i många fall få lita på ortsledamotens omdöme vid sina beslut och att kontrollen ej alltid kan bli tillfredsställande. I ett svar anmärkes, att många orter i kommunen sakna både väg- och telefonförbindelse och att personkännedomen därigenom försvåras, varjämte utredningar angående vårdbehov kunna bli fördröjda.

Fråga 8. Vilka särskilda åtgärder äro inom kommunen vidtagna för att motverka olägenheterna av de stora avstånden? (Distrikts- och kretsindelning enligt fattigvårds- och barnavårdslagarna eller dylikt.)

Redogörelse för svaren lämnas här ovan under fråga 7. I regel förekomma inga särskilda åtgärder utom distrikts- och kretsindelning.

Fråga 9. Vållar kommunens vidsträckthet fördyring av förvaltningskostnaderna? Vilka särskilda slag av ökade kostnader? Till vilka ungefärliga belopp per år kunna dessa ökade kostnader uppskattas?

I 51 svar uppgives, att kommunens vidsträckthet icke anses vålla någon fördyring av förvaltningskostnaderna i jämförelse med vad en uppdelning av kommunen i två eller flera självständiga enheter skulle medföra. I vissa svar framhålles, att besparingar i stället göras genom ökade möjligheter till rationalisering. I 56 svar medges, att i jämförelse med en mindre kommun någon fördyring uppkommer genom ökade porto-, telefon- och postgirokostnader samt ökade resekostnader (i vissa fall traktamentskostnader) till förtroendemän och till tjänstemän, där sådana

förekomma. I regel anges, att dessa merkostnader äro förhållandevis obetydliga. Uppgivna summor motsvara i medeltal 2.83 öre per skattekrona, högst 17 öre per skattekrona.

Fråga 10. Bruka förtroendemännen från avlägsnare delar av kommunen i större utsträckning än övriga utebli från de kommunala sammanträdena?

I 99 fall besvaras frågan nekande. I 8 svar uppgives, att utevaro stundom förekommer på grund av otjänlig väderlek eller trafiksvårigheter till följd av nuvarande krisförhållanden. Ett av sistnämnda fall avser skärgårdsförhållanden.

Fråga 11. Ha på grund av kommunens storlek svårigheter förmärkts att erhålla lämpliga personer till de kommunala förtroendeuppdragen?

I 104 svar anges, att inga sådana svårigheter förekomma. I en del svar framhålles, att det tvärtom är lättare att erhålla lämpliga förtroendemän i en större kommun. Från 3 kommuner rapporteras svårigheter. I ett av dessa svar anges, att svårigheterna äro särskilt märkbara beträffande vissa betungande uppdrag. I ett av svaren framhålles, att kommunmedlemmarna mest äro skogsarbetare, som äro svåra att anträffa.

Fråga 12. Anser Ni, att behov föreligger att anställa tjänstemän som biträde åt förtroendemännen? Av vilken anledning?

I 63 kommuner anses behov av tjänstemän ej föreligga. I ett fall framhålles emellertid, att två förtroendemän i praktiken äro att anse såsom anställda, enär de måste ägna hela sin tid åt de kommunala angelägenheterna.

I 44 kommuner finnas tjänstemän eller anses behov av tjänstemän föreligga. Oftast åberopas kommunalförvaltningens nuvarande omfattning och svårigheterna för förtroendemännen att medhinna sina uppdrag. I några fall anges behovet av en fastare medelsförvaltning såsom främsta anledning till anställandet av tjänsteman. I andra fall nämnes socialvårdsarbetets omfattning såsom sådan anledning.

Fråga 13. Om kommunen redan övergått till centraliserad medelsförvaltning, när skedde det och vilka fördelar eller olägenheter anser Ni ha följt därmed? »Tjänstemannavälde»?

36 kommuner ha centraliserad medelsförvaltning. I vissa fall är centraliseringen dock icke formellt genomförd, men genom förening av ordförandeuppdrag eller anställande av gemensam kassör är den likväl mer eller mindre fullständig i praktiken. Samtliga kommuner ha endast goda erfarenheter att meddela. Många kommuner ha redan haft mer eller mindre fullständigt genomförd centralisering och anställda tjänstemän i mer än två decennier. Flertalet har centraliserat förvaltningen under de senaste tio åren. Tjänstemannasystemet uppges ha »utfallit till allmän belåtenhet» och vara »den enda rätta lösningen». Återgång till det gamla systemet skulle icke kunna ifrågakomma. Förvaltningen blir mera effektiv. Man får ett bättre grepp om medelsförvaltningen, större överskådlighet och bättre kontroll. I ett svar

uppgives, att centraliseringen verksamt bidragit till att kommunen kunnat konsolidera sin ekonomi. Kommunalkontoret uppges vara till stor fördel såväl för allmänheten som för förtroendemännen, som där ha tillgång till alla kommunens handlingar, författnings- och handboksbibliotek m. m. Systemet gör det lättare att få lämpliga förtroendemän, dessa få bättre tid för de kommunala ärendena, då rutinarbetet avlastats. Stundom framhålles, att systemet möjliggjort bättre kontroll över understödsverksamheten och bättre tillvaratagande av kommunens intressen gentemot stat, landsting och enskilda. Icke i något fall anses tjänstemannavälde förekomma. I något svar uppges, att tendens till tjänstemannavälde vid någon tidigare tidpunkt visat sig, men att man icke tillåtit en sådan utveckling. I vissa svar framhålles, att risken givetvis finnes men att den främst beror på förtroendemännens och särskilt ordförandenas eget nit och intresse. I andra svar anses, att förtroendemannavälde nog i praktiken är vanligare än tjänstemannavälde.

Från 6 kommuner meddelas, att beslut om centralisering fattats eller att utredning pågår.

Från 65 kommuner meddelas, att centralisering ej genomförts och ej heller är aktuell inom den närmaste tiden. I flera av dessa svar omnämnes, att frågan varit uppe men tills vidare fått förfalla. Man har ansett att kostnaderna för tjänstemän skulle bli för stora eller att behov ännu icke förelåge. Somliga ordförande se i centraliseringen en hotande fara och äro övertygade att densamma måste medföra tjänstemannavälde och fördyring. En annan fruktar att intresset hos förtroendemännen skall slappna. Många ordförande framhålla, att utvecklingen av den kommunala verksamheten ofrånkomligt går därhän, att centralisering måste genomföras. Ofta synes det gamla systemet uppbäras av någon i arbetet grånad ordförande, som är väl införsatt i allt och har god tid för arbetet. Det framhålles i flera fall, att det är svårt att få yngre krafter att övertaga de äldres förtroendeuppdrag. En ordförande, som synes vara sin kommuns allt i allo och som själv undrar över, om han möjligen »bedriver tjänstemannavälde», konstaterar: »När jag slutar, är kommunen säkert tvungen att inrätta kommunalkontor».

Fråga 14. Anser Ni att avsevärda olägenheter vållas allmänheten genom att kommunen är för vidsträckt? I vilka angelägenheter framträda sådana olägenheter framför allt?

I 89 svar anses, att några nämnvärda olägenheter icke föreligga. Med den utveckling, som vägförhållandena samt telefon- och postväsendet fått, ha tidigare olägenheter väsentligt minskats. Användningen av postgiro för utbetalning och uppbörd anses avsevärt bidraga till att minska olägenheterna för förvaltningsorgan och allmänhet. Där kommunalkontor finnes, angives detta medföra samma fördelar för allmänheten. Då de stora avstånden i regel torde vara lika kännbara även i den privata samfärdseln, anser man dem uppenbarligen icke medföra några särskilda olägenheter i det kommunala.

I 18 svar framhålles, att avstånden självfallet medföra vissa olägenheter för allmänheten, såsom dyrare resor. Förtroendemännen kunna stundom vara svåra att anträffa och en kostsam och tidsödande resa kan göras förgäves. I några svar

framhålles, att avlägsna byar ibland sakna vägar eller ha mycket dåliga sådana, vilket ökar svårigheterna för där boende kommunmedlemmar.

Fråga 15. Anser Ni, att nackdelarna av kommunens vidsträckthet och stora folkmängd äro större än fördelarna av att kommunens hela område utgör en enda kommun?

I samtliga svar utom 2 framhålles, att fördelarna av den gemensamma förvaltningsenheten utan tvekan äro betydligt större än nackdelarna av de större avstånden. En ordförande tvekar om svaret, om det gäller större kommuner än hans egen, som han anser vara lagom. Det andra undantaget rör en kommun med två konkurrerande huvudorter, vilka båda kräva samma utrustning i fråga om kommunalkontor, överlärare, brandkår, tandvårdslokal, kyrka, begravningsplats, kyrkobokföring m. m. Ordföranden anser här, att en uppdelning av kommunen skulle medföra fördelar och icke bli dyrare än den gemensamma förvaltningen.

Vänersborg i oktober 1944.

S. J. Nilsson.

Handlingar rörande en av länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län på kommunindelningskommitténs begäran gjord provindelning av länet i borgerliga kommuner.

Till Kommunindelningskommittén.

På framställning av kommittén, som fått i uppdrag att utreda frågan om en mera rationell kommunal indelning och att framlägga därav föranledda förslag, har länsstyrelsen uppgjort ett preliminärt förslag till ny kommunindelning inom länet.

Vid ett flertal sammanträden å olika orter i länet har frågan om den nya kommunindelningen diskuterats med representanter för kommunerna. Till sammanträdena hava kallats ordförandena i kommunalfullmäktige, respektive kommunalstämma samt i fattigvårdsstyrelserna i samtliga kommuner, två representanter för varje kommunalnämnd ävensom vederbörande landsfiskal. Då förslaget inneburit införlivning av landskommun med angränsande stad ha representanter för stadsfullmäktige kallats till sammanträdet.

Det ursprungliga förslaget har därefter i vissa delar omarbetats med hänsyn till de önskemål, som uttalats från kommunernas sida.

Länsstyrelsen får härmed överlämna det slutliga förslaget till indelning av länet i ett antal nya kommuner. Förslaget upptages i bifogade förteckning över kommunerna (bilaga 1) med tillhörande specialmotivering (bilaga 2).

Vad beträffar kommunalmännens inställning till frågan ha de flesta uttalat starka betänkligheter mot en sammanslagning till större kommunala enheter. I några fall ha de dock visat en överraskande positiv inställning. Särskilt var detta fallet på Tjörn och i Vette härad samt i viss mån även på Orust.

Bland de invändningar kommunalmännen anfört mot sammanslagning av kommuner må framhållas följande. Det kommunala arbetet i de nuvarande kommunerna sköttes av förtroendemännen på ett utmärkt sätt. Förvaltningskostnaderna vore nu mycket låga och skulle sannolikt bli avsevärt högre efter en sammanslagning. Personkännedomen i de små kommunerna vore mycket god och skulle försvagas i större kommuner. En liten kommun skulle efter sammanslagning med en större ej få något att säga till om utan komme att domineras av den andra kommunen. I en stor kommun skulle avstånden bliva stora, resorna långa och dyrbara och förvaltningen tungrodd samt framför allt dyrbar. Om tjänstemän måste anställas, kunde man befara att förtroendemännen skötes åt sidan och att tjänstemannavälde uppstode. Befarad brist på dugande kommunalmän motverkades genom den stigande folkbildningen. Cen-

tralisering av skolväsendet och ökad användning av skolskjutsar vore ej fördelaktig.

Några kommunalmän ha som ovan anförts uttalat sig till förmån för större kommuner. Därvid har framhållits, att en större kommun kan ändamålsenligare än en liten ordna fattigvård, hälsovård och skolväsende. Det funnes till exempel stor brist på undervisningsmateriel i skolorna i småkommunerna, vilket vore en följd av de små resurserna i dessa kommuner. I några av de mindre kommunerna hade möjligheterna att få statsbidrag till arbetslöshetshjälp ej utnyttjats, därför att kommunerna ej haft förmåga att bidraga med de relativt små belopp, som de själva skulle tillskjuta. Kommunalförvaltningen bleve allt mera omfattande och komplicerad. Därigenom ökades svårigheterna för förtroendemännen att hinna med det kommunala arbetet vid sidan av sitt egentliga förvärvsarbete. Anställandet av en särskild kommunaltjänsteman för bokföring m. m. bleve därför behövligt. Detta kunde dock endast ifrågakomma i större och mera bärkraftiga kommuner än de nuvarande. I det fåtal kommuner, som redan hade anställt en kommunaltjänsteman, vore erfarenheterna mycket goda. Förtroendemännens inflytande hade icke försvagats. Ökningen i förvaltningskostnaderna hade delvis inbesparats genom minskade arvoden till förtroendemännen. Genom bildandet av större kommunala enheter skulle kommunerna få ökade möjligheter att göra sig gällande utåt.

I fråga om det av länsstyrelsen framlagda förslaget till ny kommunindelning vill länsstyrelsen för egen del framhålla följande.

Vid indelningen har länsstyrelsen i den mån så varit möjligt följt redan bestående indelningar, dock endast om indelningen kunnat anses vara ett uttryck för en naturlig samhörighet kommunerna emellan. Sålunda har *häradet* i flera fall blivit en kommun såsom Inlands Torpe härad, Inlands Fräkne härad, Tjörns härad, Sörbygdens härad, Bullarens härad, Kville härad och Tanums härad. Emellertid har häradet långt ifrån alltid kunnat bilda underlag för en kommunsammanslagning, ej heller ha häradsgränserna respekterats utan kommuner ha sammanförts från olika härad.

Såsom framgår av bilaga 3 har länsstyrelsen i ganska stor utsträckning följt *pastoratsindelningen.*

Indelningen i *domsagor* har det varit angeläget att respektera i största möjliga utsträckning. Endast i ett fall har föreslagits sammanslagning av kommuner från skilda domsagor till följd varav domsagoindelningen i detta fall måste ändras.

Indelningen i *landsfiskalsdistrikt* har ansetts endast ha sekundär betydelse. Denna indelning har i åtskilliga fall ändrats i samband med den nyligen företagna omregleringen av landsfiskalstjänsterna, varför den icke vilar på gammal tradition. Det är ingalunda uppenbart, att de kommuner, som äro mest samhöriga ligga inom samma landsfiskalsdistrikt.

Polisdistrikten ha endast i ett fåtal fall blivit följda vid sammanslagningen. Av bilaga 4 framgår visserligen att polisdistrikt och kommun sammanfalla

i 12 fall, men 9 av dessa fall utgöras av förut självständiga kommuner, som utgjort egna polisdistrikt.

Endast ett av länets sex *fattigvårdsförbund* har kommit att sammanfalla med en ny kommun.

Vad invånarantalet beträffar har länsstyrelsen samma uppfattning som socialvårdskommittén, nämligen att 3—4 000 invånare bör vara riktpunkten.

Såsom framgår av bilaga 6 varierar dock folkmängden i de nya kommunerna mellan 1 320 i Kållereds kommun och 8 982 i Partille kommun. Medeltalet, 3 916 invånare per kommun, synes ganska högt, men detta beror delvis på de folkrika kommuner, som finnas i närheten av Göteborg, och på att Tjörn i enlighet med befolkningens önskemål föreslagits såsom en kommun.

Länsstyrelsen har över huvud taget sökt undvika ett schematiskt förfarande. Hänsyn till geografiska förhållanden, kommunikationer, naturliga centra, näringslivets struktur och folkmängdsutvecklingen ha varit vägledande vid förslagets uppgörande. Det är enligt länsstyrelsens mening även ur befolkningspsykologisk synpunkt av vikt att endast kommuner med naturlig samhörighet förenas till en större enhet.

Beträffande sina synpunkter på förslagets detaljprogram vill länsstyrelsen hänvisa till den specialmotivering, som åtföljer förslaget.

Göteborg i landskansliet den 25 september 1944.

MALTE JACOBSSON.

Tage Kilander.

Bilaga 1.

Förslag till ny kommunindelning i Göteborgs och Bohus län.

Härad Kommun Socken	Areal land km²	Folkmängd 1/1 1943	Ökning: minskn. sedan 1910 ±	Antal skattekronor 1943	Antal sk.kr. pr.inv. 1943	Utdeb. av allm. kom. skatt 1943	Pastorat	Polisdistr.	Kommunalförb.	Landsfisk. distr.
Säveåls härad										
Kommun nr 1										
Härryda	80.60	1 266	+ 91	7 493	5.91	8.30	1	1	1	1
Landvetter	82.74	1 796	+ 295	13 532	7.53	8.35	1	2	1	1
	163.34	**3 062**	+ **386**	**21 025**	**6.86**	**8.33**	—	—	—	—
Kommun nr 2										
Partille	57.10	8 982	+ 5 139	125 103	13.92	7.05	2	3	—	1
Askims härad										
Kommun nr 3										
Råda	25.07	2 455	+ 1 332	31 936	13.00	7.00	3	4	1	1
Kommun nr 4										
Kållered	23.60	1 320	+ 724	15 199	11.51	4.25	3	5	—	2
Kommun nr 5										
Askim	36.14	2 522	+ 1 234	43 264	17.15	5.20	4	6	—	3
Kommun nr. 6										
Styrsö	23.52	2 663	+ 283	37 032	13.90	3.30	5	8	—	3
Göteborgs stad	88.34	285 846	+118 037	5 860 597	20.50	10.59	—	—	—	—
Västra Frölunda	31.98	11 918	+ 7 372	148 250	12.43	8.80	4	7	—	3
	120.32	**297 764**	+**125 409**	**6 008 847**	**20.17**	**10.54**	—	—	—	—
Östra Hisings härad										
Västra Hisings härad										
Kommun nr 7										
Öckerö	25.07	6 354	+ 2 057	76 056	11.96	5.50	6	9	—	4
Kommun nr 8										
Torslanda	22.84	547	— 15	4 863	8.89	8.20	7	10	2	4
Björlanda	43.57	957	— 26	5 758	6.01	8.85	7	10	2	4
	66.41	**1 504**	— **41**	**10 621**	**7.06**	**8.55**	—	—	—	—
Kommun nr 9										
Säve	49.69	2 513	+ 866	23 923	9.51	6.00	7	11	—	4
Backa	14.10	2 966	+ 1 734	42 735	14.40	7.83	8	12	—	4
Tuve (Östra Hisings härad) .	16.55	990	+ 256	10 703	10.81	5.60	8	11	—	4
	80.34	**6 469**	+ **2 856**	**77 361**	**11.95**	**6.95**	—	—	—	—
Kungälvs stad	6.73	3 346	+ 1 800	49 553	14.81	9.95	9	—	—	—
Rödbo (Västra Hisings härad) .	17.81	639	+ 77	4 251	6.65	7.00	9	11	3	4
Ytterby (Inlands Södre härad) . .	41.03	1 756	+ 429	10 613	6.04	9.04	9	13	—	5
	65.57	**5 741**	+ **2 306**	**64 417**	**11.22**	**9.60**	—	—	—	—

Härad Kommun Socken	Areal land km²	Folkmängd 1/1 1943	Ökning: minskn. sedan 1910 ±	Antal skattekronor 1943	Antal sk.kr. pr.inv. 1943	Utdeb. av allm. kom. skatt 1943	Pastorat	Polisdistr.	Kommunalförb.	Landsfisk. distr.
Inlands Södre härad										
Kommun nr 10										
Romelanda . . .	76.29	1 498	— 544	7 831	5.22	7.00	10	12	—	5
Kareby	35.73	943	— 82	3 339	3.54	13.52	10	13	3	5
	112.02	**2 441**	**— 626**	**11 170**	**4.57**	**8.94**	—	—	—	—
Kommun nr 11										
Harestad	19.95	517	— 173	2 127	4.11	10.20	11	15	3	5
Torsby	51.27	1 359	— 576	5 511	4.05	9.60	11	15	3	5
Lycke	36.52	563	— 268	3 383	6.00	7.61	11	15	3	5
	107.74	**2 439**	**—1 017**	**11 021**	**4.51**	**9.10**	—	—	—	—
Inlands Nordre härad										
Kommun nr 12										
Hålta	28.97	622	— 284	2 712	4.36	11.00	13	14	—	6
Solberga	58.01	1 660	— 490	6 614	3.98	7.70	13	14	—	6
Jörlanda	56.53	1 255	— 359	6 134	4.88	8.95	13	16	—	6
	143.51	**3 537**	**—1 133**	**15 460**	**4.37**	**8.77**	—	—	—	—
Kommun nr 13										
Spekeröd	54.56	924	— 354	3 143	3.40	10.00	14	17	—	6
Norum	30.61	1 528	+ 91	10 400	6.80	7.35	15	18	—	6
Ödsmål	45.46	1 268	— 377	4 823	3.80	11.05	15	19	—	6
Ucklum	63.32	1 118	— 179	5 927	5.30	7.80	14	17	—	6
	193.95	**4 838**	**— 819**	**24 293**	**5.02**	**8.53**	—	—	—	—
Inlands Torpe härad										
Kommun nr 14										
Västerlanda . . .	66.58	1 513	— 516	8 125	5.37	9.30	16	20	7	7
Hjärtum	118.19	2 459	— 704	14 972	6.08	8.60	16	20	7	7
	184.77	**3 972**	**—1 220**	**23 097**	**5.81**	**8.84**	—	—	—	—
Inlands Fräkne härad										
Kommun nr 15										
Grinneröd	38.33	570	— 217	2 405	5.21	8.60	17	21	—	7
Ljung	40.97	1 745	+ 228	18 014	10.32	6.00	17	21	—	7
Resteröd	16.90	444	— 81	2 905	6.54	6.00	17	21	—	7
Forshälla	116.77	1 643	— 796	7 705	4.68	7.70	17	22	—	7
	212.97	**4 402**	**— 866**	**31 029**	**7.04**	**6.62**	—	—	—	—
Orusts östra härad										
Kommun nr 16										
Torp	36.47	1 225	— 646	3 231	2.63	15.40	18	23	6	8
Myckleby	55.60	1 501	— 574	5 464	3.64	11.00	18	24	6	8
Långelanda . . .	42.48	1 119	— 449	3 856	3.44	10.00	18	24	6	8
	134.55	**3 845**	**—1 669**	**12 551**	**3.26**	**11.82**	—	—	—	—
Orusts västra härad										
Kommun nr 17										
Stala (Orusts östra härad) . .	51.88	1 081	— 421	3 997	3.69	10.40	19	25	6	8
Tegneby	64.66	1 468	— 555	5 430	3.69	10.40	19	25	—	8
Röra	44.83	1 439	— 240	4 032	2.80	11.80	19	23	—	8
	161.37	**3 988**	**—1 216**	**13 459**	**3.37**	**10.81**	—	—	—	—

Härad Kommun Socken	Areal land km²	Folkmängd 1/1 1943	Ökning: minskn. sedan 1910 ±	Antal skattekronor 1943	Antal sk. kr. pr. inv. 1943	Utdeb. av allm. kom. skatt 1943	Pastorat	Polisdistr.	Kommunalförb.	Landsfisk. distr.
Kommun nr 18										
Morlanda	73.63	2 834	— 826	14 859	5.24	9.50	20	26	—	8
Käringön	2.33	364	— 269	2 160	5.93	7.00	20	27	—	8
Mollösund	6.91	601	— 443	2 625	4.36	9.45	20	28	—	8
Gullholmen . . .	7.18	514	— 279	2 900	5.64	5.30	20	29	—	8
	90.05	**4 313**	**—1 817**	**22 544**	**5.22**	8.71	—	—	—	—
Kommun nr 19										
Skaftö	24.80	908	— 416	4 981	5.48	7.30	21	30	4	8
Fiskebäckskil . .	0.45	404	— 209	2 910	7.20	6.52	21	30	4	8
Grundsund	0.94	954	— 153	5 655	5.92	8.32	21	30	4	8
Dragsmark (Lane härad)	14.41	412	— 125	1 976	4.79	10.10	26	36	8	10
	40.60	**2 678**	**— 903**	**15 522**	**5.79**	7.88	—	—	—	—
Tjörns härad										
Kommun nr 20										
Valla	49.55	1 490	— 469	5 442	3.63	9.80	22	31	10	9
Stenkyrka	74.73	3 894	—1 665	19 088	4.90	7.00	22	31	10	9
Klövedal	33.12	1 022	— 359	3 850	3.76	9.50	22	31	10	9
Rönnäng[1]	7.56	1 514	+1 514	11 990	7.91	5.45	23	31	10	9
Klädesholmen . .	1.38	826	— 74	7 487	9.06	5.12	23	31	10	9
	166.34	**8 746**	**—1 053**	**47 857**	**5.47**	6.83	—	—	—	—
Uddevalla stad . . .	27.12	17 600	+5 017	224 581	12.76	10.95	24	—	—	—
Lane — Ryr (Lane härad)	83.08	1 097	— 421	4 038	3.68	13.00	24	32	—	10
Bäve (Lane härad)	56.92	1 395	+ 57	8 732	6.25	10.00	24	33	—	10
	167.12	**20 092**	**+4 653**	**237 351**	**11.81**	10.94	—	—	—	—
Lane härad										
Kommun nr 21										
Herrestad	91.24	1 183	— 471	5 480	4.63	12.05	25	34	—	10
Skredsvik	85.13	1 409	— 249	5 519	3.91	15.00	25	35	—	10
Högås	19.11	402	— 91	1 688	4.19	11.00	25	35	—	10
Bokenäs	50.42	912	— 473	3 637	3.98	11.60	26	36	8	10
	245.90	**3 906**	**—1 284**	**16 324**	**4.17**	12.83	—	—	—	—
Lysekils stad	5.82	5 231	+ 977	60 419	11.55	13.65	—	—	—	11
Lyse (Stångenäs härad)	49.68	2 332	—2 121	7 521	3.22	20.00	27	37	11	11
	55.50	**7 563**	**—1 144**	**67 940**	**8.98**	14.35	—	—	—	—
Stångenäs härad										
Kommun nr 22										
Brastad	52.61	3 128	+ 195	20 718	6.62	14.70	28	38	11	11
Bro	74.11	2 341	— 442	8 910	3.80	17.10	28	39	11	11
	126.72	**5 469**	**— 247**	**29 628**	**5.41**	15.42	—	—	—	—
Sotenäs härad										
Kommun nr 23										
Kungshamn . . .	3.18	2 481	— 62	27 055	10.90	6.20	29	40	5	12
Smögen[2]	4.07	1 620	—	18 089	11.16	4.00	29	41	5	12
	7.25	**4 101**	**—**	**45 144**	**11.00**	5.31	—	—	—	—

[1] Utbröts ur Stenkyrka den 1 januari 1918.
[2] Smögen utbröts från Kungshamn den 1 januari 1924.

Härad Kommun Socken	Areal land km²	Folkmängd 1/1 1943	Ökning: minskn. sedan 1910 ±	Antal skattekronor 1943	Antal sk. kr. pr. inv 1943	Utdeb. av allm. kom. skatt 1943	Pastorat	Polisdistr.	Kommunalförb.	Landsfisk. distr.
Kommun nr 24										
Askum	59.66	2 233	— 563	9 945	4.45	14.00	29	42	5	12
Malmön	5.56	1 127	— 444	7 071	6.27	11.40	29	43	5	12
	65.22	**3 360**	**—1 007**	**17 016**	**5.06**	**12.91**	—	—	—	—
Kommun nr 25										
Tossene	65.09	4 524	— 545	19 880	4.39	14.00	30	44	5	12
Tunge härad										
Kommun nr 26										
Svarteborg	133.21	2 567	+ 107	11 170	4.35	9.17	31	45	11	13
Håby	35.83	676	— 179	3 210	4.74	12.00	32	46	11	13
Bärfendal (Sotenäs härad) . . .	22.03	421	— 120	1 772	4.20	10.90	30	44	5+9	12
	191.07	**3 664**	**— 192**	**16 152**	**4.40**	**9.92**	—	—	—	—
Kommun nr 27										
Foss	92.54	4 251	+ 258	28 422	6.68	11.33	32	46	—	13
Sörbygdens härad										
Kommun nr 28										
Hede	78.53	916	— 227	2 790	3.04	13.10	33	47	11	13
Sanne	42.84	579	— 262	1 249	2.15	20.40	33	47	—	13
Krokstad	150.43	1 728	— 432	4 311	2.49	17.00	33	47	11	13
	271.80	**3 223**	**— 921**	**8 350**	**2.59**	**16.20**	—	—	—	—
Bullarens härad										
Kommun nr 29										
Naverstad	250.79	2 229	— 566	8 494	3.81	10.50	34	48	—	15
Mo	90.72	771	— 115	2 519	3.26	11.55	34	49	—	14
	341.51	**3 000**	**— 681**	**11 013**	**3.67**	**10.74**	—	—	—	—
Kville härad										
Kommun nr 30										
Kville	172.38	4 328	—1 261	18 572	4.29	13.41	35	48	—	14
Bottna	17.98	464	— 157	1 644	3.54	14.71	35	50	9	14
Svenneby	30.50	1 162	— 249	4 247	3.65	14.00	35	50	9	14
	220.86	**5 954**	**—1 667**	**24 463**	**4.10**	**13.59**	—	—	—	—
Tanums härad										
Kommun nr 31										
Tanum	247.82	4 625	—2 354	22 053	4.76	12.80	36	51	—	15
Grebbestads köping[1]	1.51	763	+ 763	6 565	8.60	11.20	36	52	—	15
Lur	106.91	1 461	— 552	5 938	4.06	8.95	36	53	—	15
	356.24	**6 849**	**—2 143**	**34 556**	**5.80**	**11.83**	—	—	—	—
Vette härad										
Kommun nr 32										
Tjärnö	53.71	1 662	— 669	7 109	4.27	12.65	37	54	—	16
Kommun nr 33										
Skee	260.20	4 698	—1 964	20 264	4.31	14.00	37	55	—	16
Näsinge	43.29	964	— 336	4 031	4.18	17.15	38	56	—	16
Hogdal	69.67	1 229	— 342	6 211	5.05	12.90	38	57	—	16
Lommeland . . .	34.40	695	— 327	2 933	4.22	19.85	38	56	—	16
	407.56	**7 586**	**—2 969**	**33 439**	**4.40**	**14.68**	—	—	—	—

[1] Utbröts ur Tanums socken till köping den 1 januari 1929.

Bilaga 2.

Specialmotivering till förslag till ny kommunindelning i Göteborgs och Bohus län.

Sävedals härad.

Härryda och Landvetter utgöra ett pastorat och ett distriktssköterskedistrikt. Tillsammans med Råda äro kommunerna förenade i ett fattigvårdsförbund.

Partille är en stor och växande kommun med kommunalkontor och kommunalkamrer.

Askims härad.

Kommunerna i detta härad, utom Kållered, äro i avseende på folkmängden relativt stora. Kållered har dåliga förbindelser med sina grannkommuner, Askim och Råda, och kan därför ej sammanslås med någon av dem. Kållered är växande liksom Askim och Råda. Askim och Västra Frölunda ha centraliserad medelsförvaltning med kommunalkontor och kommunalkamrer. Västra Frölunda kommun skall i sin helhet införlivas med Göteborg från och med den 1 januari 1945. Styrsö kommun omfattar endast öar i Göteborgs södra skärgård.

Östra Hisings härad.

Detta härad omfattar endast Tuve kommun, som på grund av sin ringa folkmängd — 990 invånare den 1 januari 1943 — knappast kan kvarstå såsom självständig kommun.

Västra Hisings härad.

Öckerö kommun består av tio öar.

Torslanda och Björlanda kommuner ha redan en viss samhörighet. De bilda sålunda ett fattigvårdsförbund och ett polisdistrikt. Med den närmast liggande kommunen Säve, ha de endast få intresseförbindelser och kunna därför ej sammanslås med Säve.

Säve, Backa och Tuve kommuner äro alla växande. Tillsammans skulle de bilda en folkrik kommun. Göteborgs stad torde dock sannolikt komma att inkorporera de centrala delarna av Backa och en del av Säve kommun.

Vissa delar av Rödbo kommun liksom av Ytterby kommun i Inlands Södre härad kunna i fråga om bebyggelsen anses som förorter till Kungälvs stad. Ytterby kommun omsluter staden i norr och väster. Vidare bilda Rödbo, Ytterby och Kungälv ett pastorat. Rödbo och Kungälv ha gemensam kyrka. I fråga om fattigvård och skolväsende har Rödbo delvis samhörighet med Kungälv.

Inlands Södre härad.

Romelanda och Kareby bilda tillsammans ett pastorat. På grund av dåliga förbindelser kunna de ej lämpligen sammanslås med någon annan kommun.

Harestads, Torsby och Lycke kommuner utgöra tillsammans ett pastorat, ett polisdistrikt och ett barnmorskedistrikt.

Inlands Nordre härad.

Hålta, Solberga och Jörlanda kommuner hava inbördes goda kommunikationer men däremot sämre förbindelser med andra kommuner. De bilda tillsammans ett pastorat.

Kommunerna Spekeröd, Norum, Ödsmål och Ucklum ha en gemensam huvudort i Stenungsund. Länsstyrelsens ursprungliga förslag upptog Spekeröd och Ucklum såsom en kommun samt Norum och Ödsmål såsom en annan. Ortsbefolkningen framhöll emellertid, att det vore lämpligare med flera än två socknar i den nya kommunen.

Inlands Torpe härad.

Häradet består av endast två kommuner, Västerlanda och Hjärtum, som redan nu i flera avseenden utgöra en gemenskap.

Förutom samhörigheten i ett härad bilda de sålunda ett pastorat, ett polisdistrikt, ett barnmorskedistrikt och ett kommunalförbund för gemensam arrestlokal. Allt talar sålunda för att de tillsammans böra bilda en kommun.

Inlands Fräkne härad.

Grinneröds, Ljungs, Resteröds och Forshälla kommuner tillhöra samma härad, pastorat och barnmorskedistrikt. De ha en huvudort i Ljungskile.

Orusts östra härad.

Befolkningen på Orust har uttryckt önskemål om att pastoratsindelningen såvitt möjligt måtte följas vid den nya kommunindelningen.

Torp, Myckleby och Långelanda bilda ett pastorat och ett barnmorskedistrikt.

Orusts västra härad.

Även Stala, Tegneby och Röra bilda ett pastorat och ett barnmorskedistrikt. Stala tillhör dock Orusts östra härad.

Morlanda, Käringön, Mollösund och Gullholmen bilda ett pastorat och ett distriktssköterskedistrikt. Käringön och Gullholmen äro ökommuner, Mollösund huvudsakligen ett fiskeläge.

Länsstyrelsens förslag upptog Skaftö, Fiskebäckskil och Grundsund såsom en enhet. Dessa tre kommuner ha redan nu en stark gemenskap. De utgöra sålunda ett pastorat, ett polisdistrikt, ett fattigvårdsförbund och ett skoldistrikt. Befolkningen i Dragsmarks kommun förklarade emellertid, att Dragsmark borde förenas med Skaftö, Fiskebäckskil och Grundsund, med vilka samhörigheten vore stor. Detta synes därför lämpligt, trots att Dragsmark tillhör ett annat härad och en annan domsaga.

Tjörns härad.

Detta härad, som motsvarar ön Tjörn, omfattar fem kommuner, Valla, Stenkyrka, Klövedal, Rönnäng och Klädesholmen.

Befolkningen har föreslagit, att om sammanslagning skulle ifrågakomma, bör hela Tjörn bilda en kommun.

Förbindelserna mellan kommunerna äro goda och Tjörn torde kunna bli en mönsterkommun i fråga om organisation och förvaltning.

Lane härad.

Bäve kommun skall införlivas med Uddevalla stad.

Lane-Ryrs kommun kommer därefter att ligga instängd mellan Uddevalla stad och länsgränsen, varför införlivning med Uddevalla torde bli enda lösningen.

Återstoden av häradet blir därefter Herrestads, Skredsviks, Högås och Bokenäs kommuner. Dessa kommuner ha en likartad struktur och torde kunna sammanföras.

Stångenäs härad.

En betydande del av Lyse kommun har tidigare inkorporerats av Lysekils stad, vilket framgår av den starka folkminskningen i kommunen efter år 1910. Utvecklingen torde gå därhän, att hela kommunen kommer att inkorporeras av staden.

Brastads och Bro kommuner ha redan en viss samhörighet. De utgöra sålunda ett pastorat, ett tandvårdsdistrikt och ett barnmorskedistrikt.

Sotenäs härad.

Smögens kommun bildades den 1 januari 1924 genom utbrytning från Kungshamn. En återförening av de båda kommunerna är därför naturlig.

Detsamma är fallet med Askum och Malmön. Den sistnämnda kommunen utbröts år 1909 från Askum.

Tossene kommun är av sådan storlek, att den bör kunna bestå såsom egen kommun.

Tunge härad.

Bärfendals kommun ligger visserligen i Sotenäs härad men har jämte Håby kommun sin huvudort i stationssamhället Dingle i Svarteborgs kommun. Kommunikationerna mellan de tre kommunerna äro goda. Kommunerna äro dessutom till sin struktur likartade.

Foss är en stor industrikommun med kommunalkontor och kommunalkamrer. Det finnes icke anledning att sammanföra den med någon annan kommun.

Sörbygdens härad.

Kommunerna i detta härad, Hede, Sanne och Krokstad, ha samhörighet i flera avseenden. De bilda sålunda ett härad, ett pastorat, ett polisdistrikt och ett distriktssköterskedistrikt. De ha samma struktur och ett gemensamt centrum i samhället Hedekas. Deras sammanförande till en kommun är sålunda välmotiverat.

Bullarens härad.

Naverstads och Mo kommuner bilda ett härad, ett pastorat, ett distriktssköterskedistrikt och ett barnmorskedistrikt.

Kville härad.

Kville kommun är av sådan storlek att den kan bestå som egen kommun. Detta är däremot ej fallet med Bottna och Svenneby kommuner. De båda sistnämnda bilda tillsammans med Kville ett härad, ett pastorat, ett provinsialläkardistrikt, ett tandvårdsdistrikt och ett distriktssköterskedistrikt. Samhörigheten inom häradet är alltså så stor, att det synes naturligt att låta hela häradet bilda en ny kommun.

Tanums härad.

Grebbestads köping utbröts den 1 januari 1929 ur Tanums kommun. Då folkmängden i köpingen stadigt minskats, synes en återförening med Tanums kommun vara lämplig.

Huruvida Lurs kommun även bör förenas med Tanum och Grebbestad kan synas tveksamt, enär avstånden i en sålunda bildad storkommun skulle bli ganska stora.

Vette härad.

Tjärnö består huvudsakligen av ett stort antal öar i skärgården söder om Strömstad. Kommunen har dåliga förbindelser med fastlandet. Så länge detta är förhållandet bör den bestå såsom egen kommun.

Skee är en kommun av sådan storlek att den skulle kunna bestå såsom egen kommun. Folkminskningen är emellertid synnerligen stark såväl i Skee som i de mindre kommunerna Näsinge, Hogdal och Lommeland. En sammanslagning av dessa fyra kommuner synes ur den synpunkten motiverad.

Bilaga 3.

Provindelningen i Göteborgs och Bohus län.

Tablå utvisande förhållandet mellan kommunindelningen och pastoratsindelningen.

Kommuner, som	Antal
1) utgöra del av *ett* pastorat: n:ris 3, 4, 5, 8, 23, 24, 25, 27, 32	9
2) omfatta *ett* helt pastorat: n:ris 1, 2, 6, 7, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 22, 28, 29, 30, 31	17
3) omfatta ett helt pastorat jämte del av ett annat pastorat: n:ris 9, 19, 21, 33	4
4) omfatta ett helt pastorat jämte delar av två eller flera andra pastorat: n:r 26	1
5) omfatta två eller flera hela pastorat: n:ris 13, 20	2
Summa storkommuner	33

Bilaga 4.

Provindelningen i Göteborgs och Bohus län.

Tablå utvisande förhållandet mellan kommunindelningen å ena, samt polisdistriktsindelningen ävensom fattigvårdsförbundens verksamhetsområden, å andra sidan.

Antal polisdistrikt, som sammanfalla med kommun	12
» » , som icke sammanfalla med kommun	42
Summa polisdistrikt	*54*
Antal fattigvårdsförbund, vilkas verksamhetsområden sammanfalla med kommun	1
Antal fattigvårdsförbund, vilkas verksamhetsområden icke sammanfalla med kommun	5
Summa fattigvårdsförbund	*6*

Bilaga 5.

Provindelningen i Göteborgs och Bohus län.

Förteckning över de ändringar i den judiciella och administrativa indelningen, som skulle bli erforderliga för förslagets genomförande.

Löp. nr.	Kommun nr.	Socken, som behöver överflyttas	Från Till	Landsfiskals-distrikt	Domsaga
1	19	Dragsmark . . .	från	Lane	Sunnervikens
			till	Orusts	Orusts o. Tjörns
2	26	Bärfendal	från	Sotenäs	—
			till	Munkedals . . .	—

Häradsindelningen brytes, utom i ovanstående fall, även när det gäller Stala.

Bilaga 6.

Provindelningen i Göteborgs och Bohus län.

Tablå utvisande landskommunernas gruppering inom olika storleksklasser enligt gällande indelning samt enligt förslaget.

Storleksklass	Antal kommuner enligt	
	gällande indelning	förslaget
Under 250	7	—
250— 499	11	—
500— 749	12	—
750— 999	10	—
1 000—1 249	12	1
1 250—1 499	10	2
1 500—1 749	2	—
1 750—1 999	2	—
2 000—2 249	5	3
2 250—2 499	4	3
2 500—2 749	2	—
2 750—2 999	2	10
3 000—3 999	5	6
4 000—4 999	—	2
5 000—5 999	1	3
6 000—6 999	—	1
7 000—7 999	1	2
8 000—8 999	1	—
minst 9 000		
Summa	**87**	**33**

Tablå utvisande antalet landskommuner, medelfolkmängd, minsta och största folkmängd samt medelareal, minsta och största areal enligt nu gällande indelning samt enligt förslaget.

Indelning	Antal kommuner	Folkmängd			Areal (km²)		
		medeltal pr kommun[9]	minsta	största	medeltal pr kommun[9]	minsta	största
Nu gällande	87	1 540	364[1]	11 918[2]	48	0.45[3]	260[4]
Föreslagen nyindelning . . .	33	3 916	1 320[5]	8 982[6]	120	7[7]	428[8]

[1] Käringön.
[2] Västra Frölunda.
[3] Fiskebäckskil.
[4] Skee.
[5] Kållered.
[6] Partille.
[7] Kungshamn och Smögen.
[8] Skee, Näsinge, Hogdal och Lommeland.
[9] Medeltalen uträknade efter strykning av de fem högsta och lägsta talen.

Bilaga 7.

Provindelningen i Göteborgs och Bohus län.

Tablå utvisande förändringen i utdebiteringen av allmän kommunalskatt i landskommunerna vid ny kommunal indelning under förutsättning att de nya kommunerna varit utdebiteringsområden.

Medeltal för åren 1941—1943.

Höjning resp. sänkning kronor	Antal kommuner	
	Höjning	Sänkning
0: 01—0: 50	7	4
0: 51—1: 00	16	7
1: 01—1: 50	2	7
1: 51—2: 00	8	6
2: 01—2: 50	2	5
2: 51—3: 00	1	2
3: 01—4: 00	—	1
4: 01—5: 00	—	2
5: 01—6: 00	—	1
6: 01—7: 00	—	1
Summa	**36**	**36**

9 kommuner självständiga, 6 kommuner inkorporeras med städer.

Provindelningen i Göteborgs och Bohus län.

Tablå utvisande skatteutjämningseffekten vid oförändrat utdebiteringsbehov.

Utdebitering av allmän kommunalskatt per skattekrona Medeltal för åren 1941—43	Antal kommuner enligt nu gällande indelning	Antal kommuner enligt förslaget	Antal däri ingående ursprungliga kommuner
Under 5	3	3	3
5.01— 6	5	—	—
6.01— 7	9	6	12
7.01— 8	8	1	5
8.01— 9	8	2	8
9.01—10	9	7	21
10.01—11	8	2	3
11.01—12	12	2	3
12.01—13	3	3	10
13.01—14	5	1	1
14.01—15	6	2	3
15.01—16	4	3	9
16.01—17	—	—	—
17.01—18	2	1	3
18.01—19	1	—	—
19.01—20	1	—	—
20.01—21	1	—	—
21.01—22	2	—	—
Summa	**87**	**33**	**81**[1]

[1] Häri ingå ej Västra Frölunda, Rödbo, Ytterby, Bäve, Lane-Ryr och Lyse, vilka enligt förslaget skola inkorporeras med städer.

Statens offentliga utredningar 1945

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Betänkande med förslag till utlänningslag och lag angående omhändertagande av utlänning i anstalt eller förläggning. [1]
Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändringar av strafflagen för krigsmakten i vad den berör brott mot staten och allmänheten. [28]
Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändrad lagstiftning om ämbetsbrott av präst. [29]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Betänkande ang. dyrortsgrupperingen. [32]
Betänkande med förslag ang. kommissionärsväsendet vid statens förvaltningsmyndigheter m. m. [34]

Kommunalförvaltning.

Stadsplaneutredningen 1942. 3. Förslag till byggnadslag m. m. [15]
Kommunindelningskommittén. 2. Betänkande med förslag till riktlinjer för en revision av rikets indelning i borgerliga primärkommuner. [38] 3. Bilagor till kommunindelningskommitténs betänkande med förslag till riktlinjer för en revision av rikets indelning i borgerliga primärkommuner. [39]

Statens och kommunernas finansväsen.

1944 års uppbördsberednings betänkande med förslag till omläggning av uppbördsförfarandet. [27]
1944 års skattesakkunniga. 1. Betänkande med förslag ang. vissa spörsmål på den allmänna kommunalbeskattningens område. [35]
Betänkande ang. revision av kommunala fondbildningslagen m. m. [37]

Polisväsen.

Normalbrandordning för städer, köpingar och municipalsamhällen. [18]
Normalbrandordning för landskommuner. Alternativ 1. [19]
Alternativ 2. [20]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Betänkande ang. den husliga utbildningen. [4]
Betänkande och förslag rörande effektivisering av skyddshemselevernas eftervård m. m. [10]
Utredningar ang. ekonomisk efterkrigsplanering. 8. [11] 9. [30] 10. [31] 11. [36]
Investeringsutredningens betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1945/46 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. [12]
Bilagor. [13]
Socialpolitikens ekonomiska verkningar. [14]
Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 5. Tiden juli 1943—juni 1944. [17]
Socialvårdskommitténs betänkande. 10. Statistisk undersökning ang. folkpensionärernas bostadsförhållanden m. m. [23]
Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkanden. Bilaga nr 1. Riktlinjer för skapande av socialväsendets forskningsorganisation. [26]

Hälso- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Promemoria med förslag till arrendebestämmelser för kommunal jord. [9]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Utredning rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande. 7. Förslag till åtgärder för livsmedelsforskningens ordnande. [6]

Handel och sjöfart.

Betänkande ang. grundpenningväsendet. [24]

Kommunikationsväsen.

Betänkande med förslag till organisation av en luftfartsstyrelse m. m. [2]
Betänkande rörande Sveriges smalspåriga järnvägar. Del 1. Allmänna synpunkter. [7] Del 2. Blekingenätets järnvägar. [8]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Betänkande med utredning och förslag ang. yrkesutbildning av sjöfolk av manskapsgrad samt åtgärder till höjande av sjöfolkets allmänna och medborgerliga bildning. [5]
Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 1. [16]
Ungdomen och nöjeslivet. Ungdomsvårdskommitténs betänkande del 3. [22]
Betänkande och förslag ang. statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet. [25]
Betänkande ang. yrkesutbildningen i Norrland. [33]

Försvarsväsen.

Betänkande rörande särskilda åtgärder vid återförandet till civil verksamhet av till beredskapstjänstgöring inkallad personal. [3]
Betänkande och förslag rörande upplysningsverksamhet om och inom försvaret. [21]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Stockholm 1945 Ivar Hæggströms Boktryckeri A. B.
451950